PANAİT İSTRATİ

MİHAİL

54

PANAİT İSTRATİ

MİHAİL

YANKI YAYINLARI

MİHAİL

MİHAİL MİHAİLOVİÇ
KAZANCAKİS'in
Ruhuyla, dostum
Jocob, Rosenthal'e

Seri No : 54

PANAİT İSTRATİ

MİHAİL

Türkçesi
BERTAN ONARAN

YANKI YAYINLARI

Dizgi - Baskı
YAYLACIK MATBAASI
İSTANBUL — 1971

Saat, sabahın dokuzuydu. Mahallenin yaşlı bekçisi, elindeki sopayla bahçe kapısına vurdu ve seslendi:

— Adrien Zograffi!

— Bir dakika, Gavrila Baba! diye karşılık verdi Adrien; giyinmedim daha.

«Bak hele! diye düşündü postacı, dönmüş bizim göçmen kuş.»

Avluya girdi, değneğinin ucuyla, hiç çekinmeden Adrien'in, kıyısına bir yığın sardunya, karanfil ve fesleğen saksısı sıralanmış, camı açık penceresini örten perdeyi araladı. Delikanlının, evde olduğu zaman, getirdiği mektubu alırken: «Al şunu, bir kadeh *tzuyka* içersin» diyerek eline birkaç metelik sıkıştırmayı ihmal etmediğini bilirdi; hele şu mahal-

leyi ayağa kaldıran ünlü kaçışlarından sonra, bahşişler «krallara lâyık» olurdu.

Bu sefer de öyle oldu: Adrien, yüzünü göstermeksizin kolunu uzattı, mektubu aldı, karşılığında tam elli metelik verdi ona — hey gidi hey, bir zamanlar neler alınırdı bu elli metelikle! —, çünkü her şeyden çok severdi postacıları, «mutluluğumuzu da, mutsuzluğumuzu da ellerine teslim ettiğimiz, Devlet'in dilenmek zorunda bıraktığı, demokratik kurumların paryaları» derdi onlar için.

Gavrila Baba, bu yüklü bahşişe sevinmekle birlikte, yine de azıcık şaşırmıştı: Adrien, ilk kez, elini sıkmaktan, iki cümleyle kendisine görüşmedikleri günleri nerde ve nasıl geçirdiğini anlatmaktan kaçınmıştı; oysa bu, en az bahşiş kadar sevindirirdi onu.

— Küskün mü bana? diye sordu alçak sesle, tam o sırada ilkbahar güneşinden yararlanmak üzere evden çıkıp *prispa*'ya çöken anasına.

— Sana değil, bana küs, dedi zavallı kadın. Dün akşam eve döndüğünden beri bağrışıyoruz. Ah, ah! Çocuk mu, şeytan alsın hepsini...

Gavrila Baba, oğluna duyurmadan Zoitza ananın gönlünü almak için, kadıncağızın ilgiyle izlediği, uzun ve karmaşık bir sözsüz oyuna girişti: «Evet, evet... haklısın... Çocuk milleti mi? Bilirim ne menem şey olduklarını...»

Tam bu sırada Adrien gözüktü: on sekiz yaşlarında, zayıfça, koyu esmer tenli, gür saçlı, kara ve kalın kaşların altında gizlenen yırtıcı gözleriyle çevresini süzen, uzun ve solgun yüzlü, etli dudaklı, sakalı yeni bitmiş bir oğlandı. Külrenkli bir ceket, zefir bir gömlek, çizgili bir pantolon giymiş, gıcır gıcır ütülü beyaz bir yakayla bir kravat takmıştı, ayağında da şıpıtık terlikler vardı. Bir elinde okkalı bir Türk kahvesi taşıyordu, postacının elini sıkmak üzere, sağ elindeki sigarayı dudaklarının arasına sıkıştırdı

— Merhaba, Gavrila Baba!

— Hoşgeldin, Adrien! Breh, breh, amma da yakışıklısın ha! Gören bey çocuğu sanacak. Epey tuzluya patladı herhalde bunlar sana...

Bu giyimin neye patladığını bilen ana «Sorar mısın!» der gibi baktı postacıya, ve:

— Bari söz dinlese... dedi. Hep kafasına eseni yapıyor; sonra da benden çok surat asıyor!

Adrien, anasının boynuna sarılıp öptü, sonra

— Surat asmıyorum, anacığım: kendimi savunuyorum...

Ve postacıya dönüp:

— Düşünsene, Gavrila Baba: anam hemen evlendirmeye kalkıyor beni! Akıl alacak şey mi bu?

Zoitza Ana köpürdü:

— Peki, neden sormuyorsun Gavrila Baba'ya ikide bir evden kaçıp sonra partallar içinde geri dönmenin akıl alacak şey olup olmadığını, ha?

Yaşlı adam, kendi kendine, en iyisi örsle çekiç arasına parmak uzatmamak deyip hiç ses çıkarmadı, omuz silkerek uzaklaştı yanlarından.

Anayla biricik oğul arasında öteden beri sürüp giden, iyileşmek bilmeyen bir yara gibi can yakan bir geçimsizlik vardı.

Adrien, bütün yoksul anaların çocuklarından beklediğinin tersine, içgüdüsel bir tepkiyle, şu dünyada «iyi bir yer» elde etmek isteyen gençlerin gideceği yoldan gitmeye yanaşmıyordu. Hiç de yetisiz, beceriksiz olmadığı, hattâ her tuttuğu işi kopardığı halde, anasını çileden çıkaran, kendisini mahallenin diline düşüren bir havailik içinde yaşamaktaydı; «mahalle» halkıysa, bizim oğlandan hiç de üstün olmadığı halde, büyük bir keyifle sağı solu çekiştirirdi. Ve doğrusunu isterseniz, Adrien de buna çanak açmaktaydı.

Tam bir yiğitlikle uşaklığa başladığı on iki yaşından o güne dek, altı yıl içinde değiştirdiği işin haddi hesabı yoktu. Üstüne üstlük — ne anasından, ne de mahalle halkından izin almaksızın — kentten ayrılıyor, aylarca ortalarda gözükmüyor, derken bir gece,

sırtında «dilencilere yaraşır partallar», geri döndüğü öğreniliyordu. Ve işte o zaman kötü diller ver yansın ediyorlardı

— Düpedüz haydut bu çocuk! Anasının onun kapı aralığında peydahladığı besbelli... İş çıkmaz bu oğlandan... Eh, yemeseydi o haltı! Cezasını çeksin şimdi...

Oysa Adrien «haydut» falan değildi. Anası onu, bütün analar gibi, Tanrı'nın izniyle «peydahlamış»tı; Adrien'cik, Kilise tarafından kutsanmamış olsa bile, her çocuk gibi ana kuzusuydu. Başına gelecek kötülüklere, anasının çekeceği «cezaya» gelince, Tanrı'dan önce mahalle halkı yargısını veriyor, zavallı kadına acı gözyaşları döktürüyordu, çünkü çaresiz Zoitza Anacık, sağdan soldan duya duya oğlunun gerçekten serseri olduğuna inanmıştı.

İnanmıştı, ama başkalarının önünde açıkça kabul etmiyordu bunu. Oğlu ha?

— Ulu Tanrım, nedir suçu? diyordu sık sık. *Akranları* gibi çalıp çırpmaz, kavga etmez, içki içmez. Ötekilerden daha çapkın da değildir. Okur. Kafasını kitaplara sokar, okur da okur. İşte o kadar! Dikbaşlı olduğu, gömlek değiştirir gibi patron değiştirdiği, alıp başını gittiği doğrudur, ama bunun acısını en çok ben çekiyorum. Kime ne bundan? Siz elin gözündeki çöple uğraşacağınıza, kendi gözünüzdeki merteğe bakın...

Çok doğru lâflardı bunlar... Tam basit halk kadınlarına yaraşır lâflar... Ama kim al-

dırır şu garip dünyada doğruluğa, bilgeliğe? Dünya bütün bunlara gözünü kulağını tıkamış, çılgınca haksızlık yapmaya devam ediyor, ancak bu da Adrien'i yolundan alıkoymuyordu.

Hangi yoldu acaba tuttuğu? Doğrusunu isterseniz, karşılık vermek güç bu soruya? «Çamaşırcı» Zoitza Ana'nın oğlu belli bir yol çizmemişti kendine. Yaşamın akışına bırakmıştı kendini, yel nerden eser, sel nerden akarsa o yana gidiyordu. İbrail'in bu kenar mahallesinde insan ruhunun ıssız çölündeki kadar yalnızdı, kimsecikler tarafından anlaşılmayan, kılavuzsuz, dostsuz bir insan halinde, tek başına acı çekiyor, tek başına seviniyordu. Onun için, sağa sola dirsek atmak, «kendine bir yer sağlamak» sıradan, bayağı, akıl almaz bir şeydi, herkesi uğraştıran, ama kendisini hiç mi hiç çekmeyen, saçma bir didinmeydi!

Anasına da söylüyordu bu düşüncesini

— Kendine iyi bir yer sağlamak ha? Ne demek bu? Ensesi kalın bir işveren, göbekli bir tüccar olmak için mi uğraşacağım yani? Peki, yalnız para sıkıntısı çekmemek, rahat yaşamak mıdır önemli olan? Bütün şu zavallı insancıklar ve bu arada sen, bütün ömrümü nasıl servet yapılacağını öğrenmeye harcamamı, ve sonunda zengin olmamı istiyorsunuz. O zaman sayacaksınız elbet beni... Ama ben istemiyorum sizin bu saygınızı, zenginlik falan da umurumda değil.

«Kendi gözümle görüyorum varlıklı kişilerin yoksul yaşamını; nasıl yaşadıklarını, neyi sevdiklerini, neye tutulduklarını çok iyi biliyorum. İstemem, eksik olsun böyle zenginlik! Dünyanın malını verseler değişmem şu anki duygularıma. İnsan değil, solucan bunlar. Yaşamın gerçek büyüklüğünden haberleri bile yok...»

Anası pek iyi anlayamıyordu bu sözleri. Hemen karşı çıkıyordu

— Nedir «yaşamın gerçek büyüklüğü» dediğin nesne, bizim gibi yoksul kişiler için? Benim yaptığım gibi, günde on beş saat uğraşıp didindikten sonra topu topu iki kuruş para kazanmanın, bir lokma ekmek yemenin neresinde «büyüklük?» Ya sen — papazlar gibi — sabahtan akşama kadar okuyorsun da ne geçiyor eline? Bakkal Elie imzasını zor atıyor, ama milyonları var. Sen ondan iyisini yap: önce tek bir dayanağı bulunmayan bir gündelikçi olmaktan kurtul, sonra dilediğin kadar oku...

— Olmaz, anacığım, olmaz! diye bağırıyordu Adrien. İnsan aynı anda hem Tanrı'nın, hem şeytanın kulu olamaz!

— İyi ama, kimdir senin Tanrı'n, ey benim garip kuşum! Nedir yapmak istediğin? Nedir amacın?

— Amacım falan yok. Kendi yasama göre yaşıyor, karnımı doyurmak için pek az, kafamı, gönlümü doyurmak içinse çok şey istiyorum...

— Peki, ne istiyorsun kafan için, gönlün için?...

Haa, burda duralım işte!

Nitekim, o sonu gelmez çatışma her zaman gelip burda çakılıyordu. Anası bunu sordu mu, oğul apışıp kalıyordu. Çin seddi sanki. Aşılmaz kale duvarları...

Adrien, uzun süre yaşamı nasıl anladığını anlatmaya çalışmıştı anasına: edebiyatı ve güzel sanatları sevmek; dünyanın güzelliklerinden yararlanmak; insanları ezenler arasına katılmamak; dolayısıyla, maddî açıdan en azla yetinmek; haksızlık etmeden, kardeşçe yaşamak; iyi bir dost bulup sevmek; çevresine elinden geldiğince iyilik etmekti önemli olan...

Ancaaak... Zoitza Ana, yüreği sevgi dolu, insan bir kadın olmasına *karşın,* kendi yaşantısına dayanarak biliyordu ki, «bir öğün yemek ve iki frank karşılığı günde on beş saat çalışan»lar için işler çok başka türlüdür.

Hiç ağzını açmadan, kederli gözlerle bakıyordu oğluna. Kimi zaman da

— Ördek yumurtalarının üstüne kuluçkaya yatmış tavuk gibiyim: iş gelip yüzmeye dayandı mı, yavrumun ardından gidemiyorum! diyordu.

Kadıncağız, bu ördek yavrusunun ardına düşüp, onun keyifle oynadığı dupduru düşüncülük (idéalisme) sularına dalamıyordu. Tam bir alçakgönüllülükle kıyıda kalıyor, gözünü, çılgınca eğlenmekte olan garip yavrusundan ayırmıyordu; yavruysa, bu eğlencelerden hep kursağı boş dönüyordu, çünkü bu çılgınlıklar hiç mi hiç karın doyurmuyordu; hattâ, bunlara fazla kapılmak tuzluya patlıyordu. Oğlan, sabah akşam türkü çağıran ve bulduğunu yiyen kuşlar gibi, bunun farkında değildi. Ve daha kötüsü, Gavrila Baba'nın «kuşu», pek aza razı olsa da, karnını doyuracak iki lokma şeyi bile bulamıyordu. Bunun üzerine, denizlere açılmayı sevmeyen ana tavuk, harcadığı çabayı iki katına çıkarıyor, ikisi için toprağı eşeliyor ve doğurduğu alık yavruyu besliyordu.

Buysa, insan ruhu konusundaki bilgisi en azından gülünç olan mahalle halkının gözünde, düpedüz rezaletti. «İyi bir aile» çocuğu — elinde topu topu bir ilkokul diploması bulunsa da — yirmi, yirmi beş yaşına dek toplumun sırtından geçinirse, mahalle halkı bunu çok doğal karşılar. Hattâ bundan ötürü keyiflenir («bizim gar şefinin oğlu dâva vekili olacak!» der), kendi yoksulluğu üstüne oturtulmuş mutlulukla sarhoş olur, efendilerinin kendi sağlığına kadeh kaldırıp şampanya içişine sevinip *yaşa, varol'* diye bağıran seçmenler gibi naralar atar. Ancak, gecekonduda doğma talihsizliğine uğrayan bir yavru-

nun öğrenme aşkıyla yanıp tutuşmasına, ve üstüne üstlük yazgısına başkaldırmasına hiç mi hiç dayanamaz:

«N'oluyor be!... Neler geveliyor bu zevzek? Bir şey mi biliyor sanki? Ötekilerden hiç farkı yok keratanın!» der.

Adrien'in bir şey gevelediği, yiğitlik taslադığı falan yoktu, ama kenar mahalle halkı için sürüden ayrılmak, yiğitlik taslamak demektir, buysa işlenecek suçların en ağırıdır. Adrien bütün bu lâflara aldırmaz; kendi kendine:

«Hepinizden daha çok şeye aklım eriyor işte. Üstelik de, sizin o dâva vekili adayından daha değerliyim!» derdi.

*
**

Postacının önünde yediği darbe Adrien'i pek sarsmıştı. Odasına döndü, oturup durumunu bir daha gözden geçirdi.

Dedikodular bir yana, mahalle halkı, aslında, çok da haksız değildi. Vaktinin yarısını kaldırımları arşınlamakla, ya da sabah akşam kitap okumakla geçiriyordu, ki o basit insanlar için ikisi birdi. Bu insancıklar iki şeyden birini istemekteydiler: ya gar şefinin oğlu gibi «dâva vekili olmak üzere» okumalı, ya da sürü içinde kalmalı, çalışıp didinmeli, evlenmeli, çoluk çocuk sahibi olmalı ve ölmeliydi. Başka yolu yoktu bunun.

Kendisiyse bambaşka bir yol tutturmuş, habire yer değiştiriyor, koskoca Rumen ülkesinde cirit atıyor, bilgisiyle övünüyor, kimseciklere bağlanmıyor, zavallı anacığının bin bir sıkıntıyla biriktirdiği üç beş kuruşu yiyordu. Hele hele alıp başını ta uzaklara, Galatz'a, Buzeu'ya, Giurgiu'ya kaçmasına, sonra donsuz gömleksiz, partallar içinde, aç susuz dönmesine hiç dayanamıyorlardı. Eve döndüğünde, Zoitza Ana'nın geceleri sıcak gözyaşları dökerek diktiği yeni urbalar buluyordu nasıl olsa.

Evet, gerçekten de böyleydi bu iş, kendisi de açıkça kabul ediyordu bütün bunları, ancak...

«İyi ama, ulu Tanrım, n'edeyim, ben de böyleyim işte!...»

Beri yandan, kendine de acıdığından, birtakım yumuşatıcı nedenler buluyordu. On iki yaşından beri göstermemiş miydi iyi niyetini? Daha o yaşta, kendiliğinden gidip birinin yanına kapılanmamış mıydı? Sonra, komşuları börekçi Kir Nikola'nın yanına girmemiş miydi; ondan sonra büyük bir bakkal dükkânında çalışmamış; daha sonra, gemi tersanelerinde çıraklık, limanlarda amelelik, gemi işleten bir adamın yanında ayak oğlanlığı etmemiş, son iki yıl boyunca da duvar boyacılığı yapmamış mıydı?

Doğrusunu isterseniz kitaplarla kaçıp gitmeler — zihnini ve gönlünü yıkayan bu iki şey — sağdan soldan kazandığı iki kuru-

şu yiyip yutuyor ve onu yine anasının sırtından geçinmek zorunda bırakıyordu, ama

Ah, ah! En son özür olarak dudağının ucuna dek gelen şu «ama»yı kime anlatabilirdi ki? Hangi dostun göğsüne yaslanıp ağlasın, usul usul inleyerek :

«*İyi ama,* seviyorum ben bu *şeyleri*... desindi. Canım benim bunlar. Onları elimden aldınız mı, yaşamamın anlamı kalmaz; ruhum karanlıklara gömülür...»

Adrien, odasında, başını ellerinin arasına almış, tek başına, sessizce haykırıyordu

«Kime söylemeli bunları? Nerde beni dinleyip anlayacak kadın ya da erkek dost? Nerde o insan? Yoksa dengesiz bir adam mıyım ben?»

Ağır bir külçe gibi kalktı, pabuçlarını giyip çıktı. Avludaki leylâklar buram buram kokuyordu. Koca bir leylâk salkımını alıp yüzüne bastırdı, gözlerini yumdu, uzun uzun kokladı çiçeği.

Anası hâlâ *prispa*'da, çömeldiği yerdeydi, çamaşırdan açılmış ellerine bakıyordu. Adrien usulca tutup öptü anasının ellerini:

— Bana çok kızıyor musun?

— Yoo... sana değil... yazgımıza kızıyorum. Senin kötü insan olmadığını bilirim...

— Bundan sonra daha sürekli çalışacağım, söz veriyorum sana. Hoşlanıyorum badanacılıktan. Özgürüm bu işte. Ayrıca, al sana elli frank: Dobruca'ya son gidişimde, üç haftadan az bir zamanda kazandım bunları.

Ama dün akşam söylememe fırsat bırakmadın. Al, hepsi senin. Topu topu yüz metelik ayırdım kendime.

Duygulanan kadıncağız oğlunun başını elleri arasına alıp gözlerinden öptü

— Yavrum benim, bilirim ananın oğlu olduğunu!

Ana oğul böyle sarmaş dolaşken, boğuk bir ses duyuldu

— Oh, oh! sevdalılara bak be!... Kavga eden hısım akrabanın arasına girme dememişler boşuna... Sonunda onlar barışır, sen kötü olursun çünkü.

Bunu diyen, oturdukları — yanyana sıralanmış, beyaz badanalı küpleri andıran ve kendisine ayda topu topu yirmi frank getiren altı odalı — evin sahibi Yovanna Ana'ydı. Yakın dostu Adrien'in anası gibi kocası öldükten sonra çocukları tarafından yüzüstü bırakılan, ekmek parası için çalışıp didinen, sabahtan akşama elin çamaşırını yıkayan bu dul kadıncağız, yaşlılığına ağlamak üzere avlunun dibindeki küçük odayı kendisine ayırmıştı. Bütün bu sıkıntılar arasında, onun da ufacık bir yaşama umudu vardı: bu, terziliği daha iyi öğrenebilmek için iki yıldır Bükreş'te çalışan kızı Leana'ydı. Leana, Adrien'in çocukluk arkadaşı, ve anaların ortak isteği uyarınca, sözlüsüydü. Ayrıca çocuklar da birbirlerini sevmekteydiler, hattâ mahalle halkına bakarsanız, aşırı bir sevgiyle, çünkü gerek yaşları, gerek delişmenlikleri aynıydı; ancak,

o günden bu yana Tuna köprülerinin altından öyle çok su akmıştı ki, dünkü sevgilerinden herhangi bir iz kalıp kalmadığı bilinemezdi.

Leana, geçen Noel Bayramı'nda kısa bir süre için eve geldiğinde, böyle serseri sözlü istemediğini söylemişti. Adrien de, evlenmeyi aklının köşesinden geçirmediği halde, azıcık üzülerek ona hak vermişti. Aklı fikri bu evlilikte olan anasıysa müthiş dertlenmişti. Kadıncağız, bütün umudunu, oğlunu ev bark sahibi ederek belli bir yere bağlayacak olan bu evliliğe yatırmıştı. Yovanna Ana'ya gelince bu, belirsizlik içinde, Adrien'in havailiği karşısında tek söz etmeyişi çok anlamlıydı doğrusu.

Ve işte o gün, Leana gelince, her şey aydınlığa kavuşacaktı. Anasına ve Adrien'e, Bükreş'ten ayrılıp İbrail'e yerleşmeye karar verdiğini bildirmişti. Zaten nicedir biliyorlardı onun bu kararını. Adrien'in o sabah aldığı (dostça, ama belli bir uzaklıkla yazılmış) mektup, yalnızca, öğleyin geleceğini haber veriyordu.

Bizim oğlan, çocukluk arkadaşını kendisiyle evlenmeye razı etmekten çok, yeniden gönlünü kazanmak üzere «iki dirhem bir çekirdek» giyinmişti.

Daha şimdiden «Bükreşli» adı verilen kızıyla övünen, sevinçten ağzı kulaklarına varan Yovanna Ana, Adrien'e:

— Gidip karşılıyor musun onu? dedi.

— Aklınıza kötü bir şey gelmezse, niyetim öyle, diye karşılık verdi delikanlı.

— Uslu duracaksan, git.

— Peki, dostça kucaklamama da izin veriyor musunuz?

— Uslu uslu olursa...

O gün mayısın 10'ydu ve ulusal bayramlardan biri kutlanıyordu.

Öğlene daha bir saat olduğundan, Adrien, en uzun yol olan Karantina sokağıyla Kuza caddesi üzerinden kente inmeye karar verdi; anası, Kodin gibi bir yiğidi bulunmasa da, suç ve pislik yönünden *Komorofka*'dan hiç aşağı kalmayan şu aşağılık Grivitza sokağına taşınalı beri, kente hep bu yoldan gidiyordu.

Kuza caddesinde, göğüsleri madalya dolu, yalın kılıç süvarilerin, borazan eşliğinde geçit töreni vardı. Hemen başını öte yana çevirdi: bu gibi şeyler, Adrien'e, ayda olup bitenler kadar yabancıydı. Ancak, az ilerde, birtakım liseli gençlerin askerlere ayak uydurup *Ulusal Marş*'ı söyleyerek yürüdüklerini, bazı dükkânların önünde durup: *Kahrolsun Yahudiler!* diye bağırdıklarını duyunca, tiksintisi öfkeye dönüştü.

Adrien, bulunduğu kaldırımdan, caddede gösteri yapanlar arasında, ilkokuldayken sınıf arkadaşı olup da şimdi lisede okuyan, ün-

lü meyva hırsızlarından birini gördü. Hemen ordan uzaklaşmak istedi, ama beriki buna fırsat bırakmadı, takımdan ayrılıp kan çanağına dönmüş gözlerle Adrien'in yanına geldi:

— Hey Adrien, hadi gelsene bizimle! diye bağırdı.

— Gelip de ne yapacağım? diye sordu Adrien şaşkın şaşkın.

— Ne mi yapacaksın! Bugün 10 mayıs be! İyi bir Rumen olduğunu göstermelisin!

— Peki, sen bunu: *Kahrolsun Yahudiler!* diye bağırarak mı gösteriyorsun?

— Elbette... Bütün iyi yurttaşlar böyle yapıyor!

— Öyleyse, ben «iyi yurttaş» olmak istemiyorum, diye kestirip attı Adrien.

Liseli genç;

— *Sığınınalar* kapı dışarı! diye bağırarak uzaklaştı.

Babası Yunanlı olduğundan, onca, Adrien de *sığınmaydı.* Bunu söyleyen oğlanın anasının zavallı, yiğit bir Bulgar olduğunu, «katkısız Rumen» olan ayyaş babasının kadıncağızı sabah akşam dövdüğünü düşünüp acı acı gülümsedi.

Gara vaktinden önce gelen Adrien kalabalıktan kaçıp büfeye sığındı, bir kahve ısmarladı, sigarasını yakıp sevgilisini düşünmeye koyuldu.

Evliliğin falan ötesinde arzuluyordu onu. Haz dolu çocuklukları geliyordu gözünün önüne, anaları işe gidince, Adrien gizlice Leana'-

nın odasına gelir, bakışlarıyla onu yerken, bir yandan da *Paule'le Virginie*'yi okurdu. Daha yataktan çıkmamış olan Leana da kendini bu yiyip bitirici bakışlara teslim eder, hiç bir şeyin farkında değilmiş gibi yapardı. Böyle bir oyuna girişmeyen Adrien'se, gözleriyle yerdi kızı. Eğer çocuksuluk, katkısızlık derken cinsel kuşku konusundaki bilgisizlik anlaşılıyorsa, o zaman, bizim delikanlının bu niteliklere hiç sahip olmadığını söyleyebiliriz. Daha on yaşında her şeyi görmüş ve sezmişti; on beşindeyse, tam anlamıyla erkekti. Ve bunun hiç mi hiç zararını görmemişti; tam tersine, alabildiğine sağlıklıydı. İnsanî varlığı yaralayan, onun kendini gerçekleştirmesine engel olan bu hayvansal dertten kurtulduğu için, bizden, bütün bu ayakbağlarından kurtulmuş bir ruh bekleyen daha yüce kürelere doğru uçmuştu. Günlük ahlâk anlayışına yabancı, Evren yasalarına körü körüne bağlı, içgüdüleriyle hareket eden, vahşi bir insan olan Adrien, her durum ve koşulda tam anlamıyla bilinçsiz davranırdı. Onun çocuksuluğu buydu işte, tam bir ilkel insan çocuksuluğu.

Nitekim, Leana trenden inince, bir kez daha kanıtladı bunu.

Tam iki yıldır görüşmemişlerdi. Gönlünün aradığı kadın olduğunu hissetti ve bir anda bir yanardağ haline geldi. Zihni allak bullak oldu, kalbi, daracık kafesinde kudurup pençelerini çıkarmış bir arslan gibi ileri fır-

ladı ve kaynayan kanı, yakıcı meşaleyi alıp bu kudurmuş hayvanın yelesinden tırnak uçlarına dek dolaştırdı.

Doğrusu ya, hiç de haksız değildi. Soyu sopu belirsiz bir Rumen anayla yine soyu sopu belirsiz Moğ'ol bir babanın çocuğu olan şu Leana kısrağı, arzu kalıbından çıkmış yapısı, yılan gibi kıvrak boyu, Hintli kadınlarınkini andıran yüzü, gelip geçeni olduğu yere mıhlayan çekik gözleriyle terziden çok aşk kadınına benziyordu.

Isırma arzusuyla ağzı sulanan, fokur fokur kaynayan içinden yükselen buğuyla gözleri kararan zavallı oğlan tek lâf etmedi, Leana'yı kolundan tutup bavuluyla birlikte bir arabaya tıktı, ve o saatta kimseciklerin bulunmadığı bozuk kenar mahalle sokaklarına dalar dalmaz boynuna sarılıp hart diye dişledi.

Leana, bütün «Bükreşli»liğine karşın, arabacıyı falan unutup anck İbrail'de, geceleri Tuna üzerindeki kayıklardan ya da yakıcı öğle sonraları dut ağaçlarının altından gelenlere benzer bir sesle kişnedi. Bu, boynunun dişlenmesinden hoşlanmadığı için değildi elbet (hiç bir sağlıklı kadın bundan hoşlanmamazlık edemez çünkü), Adrien gerçekten canını yakmıştı. Ve tam bir İbrailli olduğunu göstermek üzere, o dakkada. bizim kızlara özgü bir davranışla yaman bir tokat attı oğlana:

— Al bakalım! Bir daha böyle hayvanca saldırmaman için ders olsun sana...

— Bütün iş buysa, hiç üzülme kızım, daha az hayvanca saldırır, ama gene de saldırır... diye söze karıştı arabacı.

Arabacı da, bir zamanlar Leana'yı sevmiş olup şimdi çoluk çocuğa karışmış bir adamdı. Bizim kız hemen durumunu hatırlattı ona

— Hadi hadi, ihtiyar beygir, önüne bak sen!

— Ee, parayla değil, sırayla. Yarın, sen de Adrien'i koşarsın arabana.

— Şu yamyam herifi mi? Asla! Bir kere çok kötü koca olur bundan. Olsa olsa, gönlümü veririm ona...

— Ah gidi talihli herif ah! Beniyse elinin tersiyle ittiydin.

— Sen ancak çocuk analarına yararsın. öylesiyse her sokak başında var. Isırgan otu sen de!

Adrien'in konuşulanlara aldırdığı yoktu. Leana'nın gevezelik etmesine kulak asmıyor, köpek yavrusu gibi sokulmuş, hiç ses etmeden kızın boynunu kokluyordu.

Grivitza sokağına geldiklerinde, arabanın gürültüsü bütün çarıklılarla bütün dedikoducu karıları ayağa kaldırdı. Avlularda yemek yemekte olan dili düşük karılar, ağızlarındaki son lokmayı zor yutarak, dudaklarındaki kuzu eti artığını önlüklerine silerek kapılara

seğirttiler. Adrien, arabadan inerken, içlerinden birinin

— Ne de yakışacaklardı birbirlerine. Yazık ki oğlan serserinin teki!... dediğini işitti.

Birkaç saat sonra, Adrien deli gibi ayağa fırlıyordu

— Hayır dedik ya, hayır! Bu da yaşamak mı be, dönüp dolaşıp aynı zehir zıkkını konuya geliyoruz! Yemin ediyorum, bir gün, alıp başımı gideceğim, hem de dönmemecesine!

Kapı önlerinde gündöndü çekirdeği çıtırdatmakta olan mahalleli kadınların şaşkın bakışları altında, sokak kapısını vurup çıkıyordu.

Adrien'i böyle hışım gibi dışarı uğratan «zehir zıkkım konu»yu biliyoruz.

Sarılıp kucaklaşmalardan, sulanıp süpürülmüş avluda yenen nefis yemekten sonra, iki anayla genç kız, ilkin usuldan usuldan, sonra yaylım ateşle Adrien'e saldırmışlardı

«Artık bir son vermeliydi bu işe... Geleceği düşünmeliydi... Her şeyin bir zamanı vardı... Yeterdi onca sürtmek... Askerlik de yapmayacağına göre (dul bir kadının tek oğlu olduğundan), yakında evlenmesi gerekecekti... Leana elinin altındaydı işte... Hem de ne kız... On sekiz yaşında, kendini kurtarmıştı... Anasına bile bakacak durumdaydı... Erkeklerden çok kazanıyordu... Kaçırılacak fırsat değildi bu...»

Beri yandan, Leana da

— Ne gereği var onca kitap okumanın, gezip tozmanın? diyordu. Bükreş'te, başkent olduğu halde, insanların gazeteden başka bir şey okuduğunu görmedim... Hattâ, orda, *Bükreş*'te dediklerine göre, çok şey bilmek tehlikeliymiş... İnsan okudu mu hayallere dalarmış. Hayallerse gerçekleşmezmiş! Evet, evet, başkentte duydum bütün bunları... İşini iyi öğren, sonunda patron ol, budur işte en iyi ülkü!»

Adrien sırayla her birine bakıyor, kendi kendine

«Hey ulu Tanrım, ne iğrenç bir dünya bu!» diyordu.

Sonunda dayanamadı, kalktı, üç kafadarı başbaşa bırakıp gitti.

Dışardaysa: o sevimli Grivitza sokağı, insanın pabucunda taban bırakmayan sivri kaldırım taşları; gözleri yakan toz bulutları; kapıların önünde birikmiş, kaba saba lâflarla şakalaşan, bin bir renkli giysili mahalle halkı; güzelliğini yitirmiş bir güneş; ve tatsız bir gökyüzü vardı. Çiçeğe durmuş akasyalar bile sızlanıyordu sanki.

Adrien, elleri cebinde, (sağa sola selâm vermemek için) bakışları yerde, ağır ağır *Komorofka*'ya yollandı

«Ah, keşke Kodin'im yaşasaydı! Onu da alır sazlıklara giderdim... Kendimi unutuyordum azıcık... Ama hayır: Kodin bile yok. Tek bir dost yok!...»

Derken aklına geldi

«Bak hele! Kir Nikola'yı unuttum...»

Ve hemen, tam bir aydır görmediği çörekçinin dükkânına yöneldi. Eski «patron»unu sevindirmek üzere, Ortodoks Yortusu'ndan sonraki kırk gün içersinde olduklarından, Adrien, *İsa dirildi* diyerek girdi dükkâna, hem de Yunanca.

— *Gercekten de öyle! İsa dirildi!* sen de öyle... diye karşılık verdi sevinçle yüzü ışıyan Kir Nikola. N'oldun bre Adriani? Nicedir gözükmedin...

— Dobruca'daydım, Kir Nikola. Ah, ah, tam bir Doğu kenti orası!

— Peki, nasıl gidiyor badanacılık?

— Eh, pek kötü sayılmaz, ama hiç bir zaman kilise süslemecisi olamayacağım; benim işim değil ressamlık...

Bir yere ilişmek istedi, ve

— Her yan un olmuş be... dedi.

— Oldu ya, *plaki-mu* (pilicim), «pis Arnavut»un dükkânı böyledir işte! Sense, Kraliyet sokağında oturan beyler gibisin: «Bükreşli» kızın aklını başından aldığı belli. — Gidip bir sandalye getireyim sana.

Tam bu sırada, Adrien, dükkânda başka birinin, yüzü kasketinin altında gizlenen, elinde bir kitapla duvar dibindeki sırada oturan birinin daha bulunduğunu farketti.

*
**

İnsan! İnsandan daha salak bir varlık var mıdır yeryüzünde? Kim ilgilenir insanla? Ve hangi varlık insanoğlundan daha kuşku vericidir? Bu insan, kitap okuyan biri de olsa? Ne yani, herkes kitap okur. Sırf kitap okuyor diye, omuzlarından tutup duvara yaslamak, ve

«Sakın kımıldama, gözlerine bakayım azıcık» mı demek gerekir?

Yoo, hiç de kolay iş değildir bir insanın gözünün içine bakmak! Gözün binlercesine rastlarsın. Öbür insanların bakışları, bir an için, sizinkiyle karşılaşır, sonra, mezbahaya götürülen öküz sürülerinin bakışları gibi, kimi sağınızdan, kimi solunuzdan geçip gider. Ve bu gözlerin, bu bakışların çoğu, kalbinizi görüp okuyacak niteliktedir, ama yanınızdan, yörenizden geçip giderler. Siz de öyle. Ve işte bir saniyede, talihin bize ayırdığı dostu, ne denli aşağılık olursa olsun, ömür boyu karşılaşabileceğimiz biricik dostu, bizi sırtımızdaki ağır yükten kurtarıp kendininkini bize verebilecek dostu yitiririveririz. Hepten yitirmişizdir onu. Çünkü bizler, sokakta karşılaşan, birbirlerinin yanına gidip koklaşan ve

«Dur bakayım azıcık! Sen de benim gibi zavallı bir köpeksin: belki de bana söyleyecek bir iki sözün vardır, sevindirici ya da üzücü, ama mutlaka beni ilgilendiren bir şeydir bu, çünkü ben de senin türündenim» diyen köpeklerden daha da aşağılığız.

İnsan ha? — *Esperanto* da içlerinde olmak üzere, otuz altı dil konuşabilen bir varlıktır o, ama birine seslenmek istedi mi, anlaşılacağından emin değildir. Köpekteki merak bile yoktur onda. Neden gidesin başka bir insanın yanına? Bakarsın seninle aynı görüşte değildir (her insanın bir görüşü vardır çünkü), öyleyse onu öldürmek, ya da tek başına ölüme terketmek gerekir, ve aslında bu ikisi birdir.

Adrien kitap okuyan adama bakıyor, ama beriki ona bakmıyordu. Bir insana, hele «Krallık Caddesinde oturan beyler kadar temiz pak giyinmiş» birine bakmaya değmeyeceğini biliyordu; kendisiyse...

Kendisiyse: sırtındaki partallar, ayağındaki yamalı ve çamurlu çizmeler, içindeki gömlek demeye bin tanık isteyen gömlek, alnına ve ensesine yapışmış kirli saçlarla, kimsenin değil yüzüne bakmak, suratına bile tükürmeyeceği serserilere benziyordu. Kim dönüp bakar böylelerine? Elinde kitap da olsa, bu partalların içindeki adam, adam değildir elbet.

Hem sonra, böyle bir yabancıyla konuşmak isteseniz bile yapamazsınız. Görgü denen şey dosdoğru yanına gidip:

«Afedersiniz, beyim. okuduğunuz şeyi merak ettim» demenizi engeller.

Ayrıca, okuduğu kitabı gördükten sonra da:

«Yaa, bunu okuyorsunuz demek? Elinizdeki kitabı, burda, Grivitza sokağında, ancak olağanüstü insanlardan kurulu bir aile okur! Bense böylelerini yıldız sayarım... Siz bir yıldızsınız, beyim! Ve İbrail'de, şu benim kenar mahallemde bunu anlayacak tek insan ben olduğuma göre, sizinle ikimiz aynı ailedeniz. Adınızı, sanınızı ve neden böyle kötü durumda olduğunuzu söyler misiniz bana?» diyemezsiniz.

Hayır. Konuşamazsınız böyle görgüsüzce. Biriyle tanışabilmeniz için, araya başka birinin girmesi gerekir. Ee, kim yapacak iki yıldızı tanıştırma işini? Üçüncü bir yıldız mı?

Amma da hoşsunuz ha! İbrail'de adım başında yıldız bitiyor sanki!

Adrien görgülü bir çocuk değildi, ustaca kitap okuyan adamın yanına gitti, dizlerine oturttuğu kitaba kurt gibi yan gözle baktı. Çok ayıp şeydi bu yaptığı! Ama insan arasıra ayıp şeyler yapmalı...

Kitap, resimli bir Fransız yapıtıydı: Alphonse Daudet'nin *Jack*'ı; ve Adrien, kitap okuyan adamın öbür omuzunda, çok daha parlak başka bir resim gördü: karnını tıkabasa doyurmuş bir ördek gibi iki yana sallanarak yürüyen kocaman bir bit...

(«Peki ama, deminden beri ettiğiniz onca lâfla bizi getire getire buraya mı getire-

cektiniz?» diyecek şimdi okuyucu. — Evet, dostum. Buraya getirecektim sizi. Ama bu anlattıklarım bir edebiyat uydurması değil de, yaşamın — o güzelim, o iğrenç, o korkunç yaşamın — ta kendisiyse, az şey midir? Çok mu gördünüz buna benzer bir durumu? Bitler tarafından yenirken, yutarcasına kitap okuyan kaç kişi gördünüz bugüne dek? — Kendi payıma, tam otuz yıl, doğudan batıya, yeryüzünün dört bir köşesinde dolaştıktan; her kalıba girip çıktıktan, dünyadaki bütün uluslarla düşüp kalktıktan; binlerce gölgeye saldırdıktan; binlerce kez suratımın ortalık yerine tükrüğü yedikten sonra — bula bula bir tek bu adamı buldum, ama o da dünyaya değerdi doğrusu!)

Adrien'in yüreğindeki dostluk tutkusunu depreştiren başlıca olgu — ki bu tutku benliğinin derinliklerinde öteden beri kaynayıp durmaktaydı —, bitlinin Fransızca kitap okumasıydı; hem de hangi yazarı! Kendisinin de aynı kitapla, kötü bir çeviriden okuduğu *Jack*'la tanıdığı o yumuşacık. buram buram insanlık kokan Daudet'yi!

Çamurlu Grivitza sokağındaki çörekçinin yanında, ayda on beş franga çalışan çulsuz bir uşak olmak — hem de, o yaştaki bir delikanlı için kendisine kafa tutmaya kalkanın karnını deşmenin büyük bir onur sayıldığı kabadayı yatağının burnunun dibinde; — ayaktakımının karanlıklarına gömülmüş, haksızlık ve yoksullukla ezilmiş bir insan olmak,

ve Fransızca kitap okumak, Adrien için, değerini çok iyi bildiği bir mucizeydi. Gözlerine inanamıyordu. Dile getirdi bu şaşkınlığı:

— *Okuyor* musunuz, yoksa resimlerine mi bakıyorsunuz o kitabın?

Adam, insanın büyük bir keyifle dalıp gideceği gezegenlerarası boşluklardan geliyormuşcasına, ağır ağır başını kaldırdı, tanrısal dostluktan fersahlarca uzaklarda olduklarını sanan solgun bakışlarını Adrien'e çevirdi, ve çatlak dudaklarında beliren hafif bir gülümsemeyle. Rumence'nin kaşını gözünü yara yara

— *Resimlere baktım,* dedi.

Sonra, hiç bir şey demeden, hiç bir şey sezmeden — nicedir kendisini arayan gölgesinin, kardeşinin, dostunun burnunun dibine geldiğini aklının köşesinden geçirmeksizin —, başını önüne eğdi, sanatla beslenen, esrikleşen, sanatla yaşayan bütün paryalar gibi, yeniden o gizli Cennet Yolları'na daldı. Ama Adrien'in bakışı — yaşamak üzere yaratıldığı ve açılmak için güneşi bekleyen tomurcuk gibi beklediği, ama varlığından habersiz olduğu dostluğu arayan dostluğa susamış bakışı —, bir anda, hiç bir şey göstermek istemeyen bu gözleri örten perdeyi yırtmış, ve ardında, hiç bir umutsuzluğun söndüremeyeceği alevi yakalamıştı. Adrien, ömründe ilk kez, yaşamı aşan, ölüme baskın çıkan Sevgi ateşiyle yanıp tutuştuğunu hissetti.

Aradığı *dost,* dostu ordaydı işte!

Elinde sandalyeyle geri dönen Kir Nikola, Adrien'le çırağı arasındaki kısa Rumence konuşmayı işitmişti, Yunanca bağırdı:

— O Rumence bilmez Adriani. Ama babanın dilini, Yunanca'yı çok iyi konuşur. Mutlaka anlaşırsın onunla; *senin soyundan*'dır.

Bu sağduyulu adamın tanrısal açıklaması, Adrien'in açık seçik doğrusuna yeni bir şey eklemedi, bizim delikanlı hemen hemen kayıtsız bir tavırla, düşlere dalıp gitmişti; ama Fransızca kitap okuyan için durum hiç de öyle olmadı. Hele Kir Nikola'nın kendisine dönüp

— Bana bak, Mihail: hani son günlerde sözünü ettiğim düşçü delikanlı bu işte! demesinden sonra, yaklaşan tutku fırtınası bu kez de onu sarstı.

Kendisinden söz edilmişti demek? Peki, Mihail ne düşünmüştü acaba? Ömür boyu hapse çarptırılan bir adam, hücresine girip kendisine:

— Hadi çık burdan!... Özgürsün artık! diyene inanabilir miydi?

Mihail ağır ağır kitabı kapattı. Yerini unutmamak için küçük bir kibrit çöpü koymuştu araya. Sonra, hiç kıpırdamadan, ağzını açıp tek söz etmeden, okumasının yarıda kesilmesine azıcık sıkılmış gibi dostça gülümseyerek, daha büyük bir ilgiyle baktı Adrien'e. Dili değilse bile, bakışı, gülüşü, hali tavrı beklenen kesin karşılığı veriyordu:

«... Düşçü bir delikanlı mı? Hadi canım sen de...»

Adrien hiç aldırmadı bu kuşkucu dile; çok iyi anlıyordu onu. Elleri cebinde, dükkânın içinde beş aşağı beş yukarı gidip geliyordu. Kimi zaman ayaklarının ucuna, kimi zaman da sokağa bakıyordu. Hem bir sevinç, hem de bir korku dalgası kaplamıştı içini İçgüdüyle biliyordu bulduğu şeyin değerini, kendi «soyundan» gelen, talihin bilmem nerelerden alıp ayağına getirdiği *dostu* yanıbaşında hissediyordu; halk masalındaki büyücünün, kötü *Fât-Frumos* tanıyamasın diye «kırk kanatlı» taylarını çirkinleştirişi gibi, insanların kötülüğü de, erdemlerini gizlemek üzere, Mihail'i çirkinleştirmişti.

Adrien

«Ne diyebilirim bu adama? Nasıl elde ederim onu?» diye düşündü.

Sonra, Mihail'in yoksulluğuyla taban tabana çatışan yeni giysilerine baktı.

Tam o sırada, çörekçinin iki Arnavut dostu, kahkahalar atıp şakalaşarak dükkâna giriyorlardı, Adrien onların gürültülü girişinden yararlanıp tek söz demeden dışarı süzüldü.

Hızla, çörekçiden iki kapı aşağıdaki evine koştu, hışımla mutfağa daldı, üstündeki iki dirhem bir çekirdek giysileri çıkarıp sırtına kirli bir gömlek, bir iş pantolonu, kafasına yamyassı bir kasket, ayağına da bunlara uygun kocaman postallar geçirdi.

Onu bu kılıkta gören Leana, aklını kaçırdığına karar verdi:

— N'apıyorsun Adrien?

— Daha sonra görüşürüz. Benim patrona rastladım, yardımcıya gereksinimi var. Bir saata kalmaz dönerim, gece de havai fişekleri seyre gideriz. Anama da söyle bunu.

Ve kızın cevabını beklemeden uzaklaştı.

Çörekçiye sakin bir yüzle girdi. Dostlarıyla şarap içmekte olan Kir Nikola, onu görünce, kahkahayı bastı

— O ne kılık yahu?

Adrien, bir sigara yakarak

— Kılığımın nedeni şu: yarın çalışmaya başlayacak işliğe araç gereç taşımam gerekiyor, bana yardım etmesi için kısa bir süre adamını ricaya geldim.

Yeniden okumaya dalmış olan Mihail, şaşkınlık içinde başını kaldırdı.

— Hay hay, diye bağırdı Kir Nikola; bugün bayram; zaten işi yok. Hadi git, Mihail...

Çıktılar. Adrien doğruca limana yollandı.

O saatta, bayram dolayısıyla, oturdukları kenar mahalle, binlerce ağızdan ve nefesli ya da telli sazdan, o kudurgan neşesini, öldürücü uykusunu, insanı insanlıktan çıkaran dopdolu yaşamını haykırmaktaydı. Dört bir yandan, hele Komorofka'dan, Adrien'in duyar-

lığına küfür gibi gelen şarkılar, çatapat, laterna, keman sesleri, çılgınca bağırmalar, açık saçık lâflar yükseliyordu; gözünü yumup kulağını tıkıyor, bütün bayramlarda olduğu gibi, o geceyi de birkaç ölü ve yaralıyla kapatacaklarını tahmin ediyordu. Hınca hınç dolu içkievlerinin önünde, delikanlılarla bacaksız oğlanlar, kulaklarında bir karanfil, ağızlarında bir leylâk dalı, bir ayakları taburede, gözleri dışarda, kınından çıkarılmış bıçakları bellerinde, şarap, rakı, zehir istemek üzere her dakika masaları yumruklayarak, saldırgan bakışlarla sağı solu kolluyorlardı.

Adrien, canını sıkan bu cehennemden bir an önce kurtulabilmek için, sıkı adımlarla, doğruca Tuna Geçidi adı verilen inişe yollandı. Kısa ve tıknaz, yirmi yirmi beş yaşlarında, koca kafalı, yuvarlak yüzlü, kara saçlı, kumral bıyıklı bir delikanlı olan Mihail, kitabını cebine tıkmış, hantal çizmelerinin verdiği ağırlıkla, Adrien'in solunda koşturuyordu. Adrien'in omuzuna zor geliyordu, bu yüzden, bizimki, gizlice onu gözlüyor, iyi yetiştirilmiş, basit, doğal, ama sırtındaki dökünülerin üzücü bir biçimde başka türlü gösterdiği bir insanla karşı karşıya olduğunu düşünüyordu.

Tuna Geçidi'ne varıp da başbaşa kaldıkları zaman, Adrien adımlarını yavaşlattı ve tütün kesesini Mihail'e uzattı. Beriki, kısa bir duraksamadan sonra keseyi aldı. Sigarasını

sararken, Kuzeylilere özgü düzgün çizgili yüzünde alaycı bir gülümseme dolaşıyordu. Adrien bunu yakaladı ve dobra dobra sordu:

— Ne düşünüyorsunuz şu anda?

Mihail, kocaman gözkapaklı kahverengi gözlerini bu saygısız adama çevirdi.

— İlginizi çeker mi ne düşündüğüm?

— Söyleyebilirseniz, hem de çok.

— Pek hoşunuza gitmeyecek ama!

Zararı yok: yine de söyleyin! diye üsteledi Adrien, başını sallayarak.

Ah, ah, nasıl da sevinecekti şu adam karnına bir yumruk atsa, kötü bir lâf etse, Mihail'in kendisine karşı tüm kayıtsız kalacağı korkusunu silecek, daha başından kazanacağını sezdiği bir kavgaya yol açacak birşeyler yapsaydı! Karşısındakini yiyip bitiren dost bakışlarla, hadi beni kışkırt diye yalvardı. Mihail bu dileğini yerine getirdi. Sigarasını yapıştırmak üzere durdu, bir an düşündü, sonra aynı biçimde alaylı alaylı gülümseyerek:

— Peki, söyleyeyim öyleyse, dedi: sizin burda, «düşçüler»in de, bir işverenden, az önce sizin bana yaptığınız gibi, asıl ilgili kişiye fikrini sormadan, atını ya da eşeğini istercesine uşağını istediğini düşünüyorum.

— Çok doğru, diye karşılık verdi Adrien alabildiğine sakin bir sesle. Kendimi kurtarmak üzere tek bir özürüm var: yalan söyledim ben senin patrona!

Adrien'in sigarasından sigarasını yakmakta olan Mihail, şaşkın bir yüzle geri çekildi:

— Yalan mı söylediniz!

— Evet: ortada taşınacak araç gereç yok. Benim derdim sizinle azıcık dolaşmaktı, bu yüzden çevirdim o dümeni. Neyse, hadi yürüyelim! Limana gideriz, bugün orası ıssızdır.

Mihail alıklaşmıştı

— Yoo. ben gitmiyorum! dedi. Nasıl olur da *benim gibi biriyle* dolaşmaya kalkarsınız?

— Neden kalkışmayayım?

— İnsan dolaşmaya çıkarken *benim gibisini* seçmez de ondan.

Bunu söylerken, bütün yoksulluğunu göstermek üzere, kollarını iki yana açtı. Adrien'in yüreği sıkıştı. Mihail'in koluna yapıştı

— Bak dostum, ilgimi çektiğiniz için seçtim sizinle dolaşmayı: şey olduğunuzu hiç sanmıyorum...

— Bırakın şimdi ne olup olmadığımı. Yalnız şurası açık ki, merak edilecek bir nesne değilim.

— Merak edilecek bir nesne diye alınıyorum ki sizi, tam tersine, hayran olduğum bir insan sayıyorum...

Mihail hırsla kollarını kavuşturdu

— Eğer dalga geçmiyorsanız, neyime hayran olduğunuzu sorabilir miyim? Bitlerime mi?

Adrien, üzüntüsünden ağlayacak gibi oldu. Zavallı Mihail'cik, önüne geçip kollarını kavuşturmuş, içten bir yadsımayla hiç bir şey anlamaya yanaşmıyor, kendi iyiliğine karşı çıkıyordu. Adrien, umutsuzluk içinde ağaçlardan birine yaslandı, aydınlığı görmemek için gözlerini yuman bu zeki insanın ruhundaki gizi yakalamaya çalıştı. İçtenliği yüzünden okunmasa, Adrien onu ikiyüzlülükle suçlayacaktı. Ancak, adım başında, bitli partalların ardındaki nitelikleri görebilecek adama rastlanmadığını çok iyi bildiğinden, Mihail'in de hakkı vardı kendini güvenlik içinde hissetmemekte. Ve kendisini seyreden gözler yüzde yüz iyiniyetli bir delikanlınınkiler de olsa, önüne gelen ilk adama açılmaktansa. gönlündeki yaralarla başbaşa kalmayı yeğliyordu.

Mihail Yunanca'yı çok rahat konuşuyor. buna karşılık Adrien, hele hiç de sıradan olmayan bir konuda, sözcükleri bulmakta güçlük çekiyordu. Ama yine de teslim olmadı. Birden patladı

— Bakın, Mihail, kaçamak yapmaya kalkışmayın: çok iyi tanıyorum sizi!

Beriki etine iğne batırılmış gibi sıçradı:

— Neyi tanıyorsunuz? Hiç bir şey bildiğiniz yok sizin...

— Yoo: yaşamın size giydirdiği şu döküntülerin altında bambaşka bir adamın yattığını biliyorum.

Ve ceketine asılıp sertçe çekti.

Adıyla sanıyla çağrılan soylu kişi, yediği bu apansız darbenin etkisiyle, o serseri kılığının içinde tepeden tırnağa ürperdi. Sorgu yargıcı karşısında aklı karışan suçlu gibi kızardı. Ama bu, küçük düşürücü saydığı bir durumda yakalanmış olmanın verdiği şaşkınlıkla, daha büyük bir inatla söylenen kişi olmadığını göstermeye itti onu.

Heyecanını gizlemeye çalışarak

— Benimle böyle konuşmanıza izin verip vermediğimi sormadınız! dedi.

— İzne gerek yoktu: elimdeki hakkı kullandım...

— Hangi hakkı?

— Haksızlık karşısında kayıtsız kalmama hakkını.

— İyi ama, ben sizden herhangi bir haksızlığı düzeltmenizi istemiyorum ki. Buraya, patronum yolladığı için, bir el işinde size yardım etmeye geldim: çalışmaya varım, bunun dışındaki şeylerse, hayır.

— Hayır, Mihail, hayır! Çok daha akıllıca bir işte yardım edeceksiniz bana: sizi anlamama, çok iyi bildiğiniz birtakım şeyleri öğrenmeme yardımcı olacaksınız, ve ondan sonra, size hizmet etmek, sizi sevmek bana düşecek.

Bu sözler Mihail'i düşündürdü. Adrien'in araştırıcı bakışlarından kaçmaya çalıştı. Bizim oğlansa, daha şimdiden yengiye ulaştığını sanıp — dostluk söz konusu olunca, öm-

rü boyunca yapacağı gibi — gereken inceliği gösteremedi, yasayı zorlayıp avının üstüne çullandı.

— Bundan dört yıl önce benim de çalıştığım o köstebek yuvasından hemen şimdi ayrılıp benimle geleceksiniz, diye ekledi: özgürlük içinde yaşamayı göstereceğim size...

— Çıldırdınız mı siz! diye bağırdı Mihail, gözlerinin içine bakarak. Kim olduğunuzu bile bilmiyorum.

— Hâlâ tanıyamadınız mı beni?

— Ne demek «hâlâ tanıyamadmız mı?» Hiç tanımıyorum... Bir saatta tanınmaz ki insan.

— Yazık! dedi Adrien, üzüntüyle başını öne eğerek. Bense, bir insanı sevebilmek için zamanın hiç önemi olmadığını sanırdım.

— Evet, ama birini sevebilmek için, ilkin tanımak gerekir.

— Hayır, tam tersi: birini tanıyabilmek için, ilkin onu sevmeli. İlgimizi çeken insanlar bize kendilerini sevdirir, böylece açılır, onları tanımamıza izin verirler. Bence, gönülleri birbirine yaklaştıran tek şey sevgidir.

Mihail, büyük bir merakla baktı Adrien'e, ve sonra, soluk soluğa sordu:

— Kim öğretti size bunları?

— Kimse öğretmedi... dedi Adrien.

— Peki, nerde okudunuz?

— Her şeyden önce kendi içimde.

Mihail, alıklığa yakın bir şaşkınlıkla bakıyordu Adrien'e.

— Diyelim ki bu dediklerinizin hepsi doğru: Peki, ne istiyorsunuz benden? dedi.

— Anama tanıştıracağım sizi, çok iyi yürekli, her dileğimi yerine getiren bir kadındır. Ondan sonra, o çörekçiden ayrılacaksınız, birlikte yaşayacağız, şu anki işinizden çok daha kolay para getiren ve insanı çok daha özgür bırakan işlerde çalışacağız birlikte. Ve dost olacağız. Yeryüzünde kimseniz yok. Gerçi anam var, ama ben de yalnızım. Onun ikinci oğlu, benim ağabeyim olursunuz. İstediğim bu! Hem de hemen.

Mihail, bu sefer, Adrien'in iyiden iyiye saçmalamaya başladığını sandı. İçtenlikle gülümsedi ve

— Yoksulluğumun sizde uyandırdığı güzel duygulara teşekkür ederim, ama siz, hayallerinizi gerçek sanan bir düşçüsünüz, dedi. Gerçekten haberiniz yok, ve doğrusu, kendi başınıza öğrenmeye kalkmanızı da istemem. Hadi hadi, bırakın da «köstebek yuvası»na döneyim.

Ve sonra, elini uzatarak ekledi

— Yine de tatlı bir anı olarak saklayacağım bu dediklerinizi.

Adrien uzatılan eli ellerinin arasına aldı, ve bunun bir dost eli, uzun uzun sıkmaktan hoşlandığımız, başkalarından ayırdığımız, binlerce el arasında, gözü kapalı seçtiğimiz el olduğunu hisetti: böyle bir elin çıkardığı salgı insanı yanıltmaz, hem de hiç bir zaman! Başı önünde, gözleri yarı kapalı, insanoğulla-

rının isteminden yüce, şaşmaz bir varlıktan gelecek buyrukları beklercesine, uzun uzun sıktı bu eli; sonra, o anın olanaksızlığına teslim olup:

— Peki, Mihail, dedi, bırakıyorum sizi, yoksulluğunuz aklınızı Sevgi'nin kurtarıcılığına bile inanamayacak kadar körleştirdiyse, hadi dönün o köstebek yuvasına; yalnız, bende bulduğunuz iyi duyguların yoksulluğunuzdan gelmediğini de bilin. Bir insanın maddesel yoksulluğu bende ancak acıma duygusu uyandırır, size karşıysa, daha gördüğüm an, sevgi ve hayranlık duydum. Bence siz ezik değ'il, güçlü bir insansınız. Anlı şanlı bir prens kılığında da görsem sahip çıkardım size, çünkü ben bir tek soy sop, bir tek kardeşlik bilirim: *iyilik içinde de, kötülük içinde de, aynı duygularla hareket eden insanların soydaşlığı ya da kardeşliği.* Hadi gidin şimdi, ama bundan böyle yalnız olmadığınızı da bilin.

Adrien olduğu yerde çakıldı kaldı. Ayağındaki korkunç postalları, hakkı olan çok daha iyi bir yaşama yöneltilmiş bir başkaldırı gibi, sürüye sürüye uzaklaşmasını izledi Mihail'in. Beriki, Tuna Geçidi'nin köşesinde gözden yiteceği anda başını geri çevirdi ve — yarın dost olacak bu iki insanın bakışları, üç saniye için — karşılaştı, bunların biri kuşkuyu, öbürüyse bir olumlamayı dile getirmekteydi

«*İnanıyorum. Eminim!*» diyordu bu iki insandan biri, gönül gözüyle gören kişilere özgü bir coşkuyla.

«*Olur mu böyle şey?*» diyordu öbürü, sarsılan acılı kesinliği içinde.

Yaratan'ın gönlümüze diktiği duygular içersinde en az açıklayabildiğimiz Dostluk duygusudur, ve bu, insanla hayvanı ayıran başlıca özelliktir; köpek bu ayrımın dışındadır, çünkü bu hayvanda karşılıksız sevgi özveri sınırına dek uzanmakta, bu sadık insan dostu, kimi zaman, efendisinin ölümünden sonra yaşayamamaktadır.

Anamızı babamızı, anamız babamız oldukları, çocuklarımızı da bizim uzantımız oldukları için severiz. Kardeşlerimizi de, erkek ya da kız kardeşlerimiz oldukları için severiz. Belli bir yaştan sonra, bir kadını severiz — hey ulu Tanrım! sen bilirsin niye sevdiğimizi —, o da bizi sever. Ve günün birinde, bizi buna zorlayan başka nedenler kalmadı mı, bütün bu sevgilerin tuz buz olmasına ses çıkarmayız.

Bu konuda, hayvanlar da başka türlü davranmaz. Öyleyse, insanız diye böbürlenmenin yeri yoktur.

Pekii, neden acaba adamın birine, hiç tanımadığımız birine — hattâ, kimi zaman kafaca hiç uyuşamadığımız bir yabancıya — tutuluruz? Neden onsuz yaşamayacak kadar sevmeye başlarız bu insanı? — Gözlerine bakarsınız, sizinkilerin aynıdır, ve orda kendini

arzularınızın sonsuzluğunu görürsünüz. Alev alev yanan yüzünü ellerinizin arasına alıp uzun uzun bağrınıza bastırmak istersiniz. Ve sevimli bir köpeğin kocaman patileri gibi masa üstünde yatan ellerine kimi zaman yanağınızı, kimi zaman ateş gibi yanan alnınızı yatırmamak için kendinizi güç tutarsınız, çünkü sevginin bu türlüsü, yaşamın bütün fırtınalarına kafa tutan, Tanrı'nın hiç bir «kötülük» düşünmeden yarattığı yağla beslenen sönmez bir meşaledir.

İnsan sevginin böylesine ömründe bir kez rastlar, ve bu iş ya yaşamın başında olur, ya da hiç olmaz. Bu sevgiyi tadan mutlağa dokunmuş olur: ondan sonra yaşam olanca acısını üstüne salsa da, o tatlı kalır. Tadamayan talihsizse, yani böyle bir dostluğa lâyık olamayansa, gönlü bu sevginin özlemiyle yana yana öbür dünyaya göçecek — ve ondan sonra, ölümsüz yaşamda, ya da başka bir deyişle sonsuz varolmayışta hiç değişmeyecek bir yer elde edecektir.

Adrien eve değişmiş, hattâ sersemlemiş olarak döndü. Mihail'in karşı çıkmalarına karşın, yaratılışını bir kez daha doğrulamıştı. Evet, açıkça görüyordu artık: dünya, zavallı anasına varana dek bütün kent halkının inatla kendisine göstermeye çalıştığı aşağılık para düşkünlüğü değildi yalnızca. Ha-

yır. Bunun yanında kendi dünyası, kitaplarının, düşlerinin oluşturduğu, gönlünün dünyası da vardı. Dar sınırlıydı bu dünya, bulunması hemen hemen olanaksızdı, ama bilgisizliğin kör güçleri karşısında yenilmez bir etkisi ve gücü vardı! Adrien, yıldırımla vurulmuşcasına görmüştü bunun böyle olduğunu: dıştan bakıldığında yenik, ezilmiş bir insan gibi gözüken Mihail, o güne dek tanıdığı yığınla adam arasında, bu dünyanın ta göbeğine hem de nesnelere özgü bir güçle girebilmiş tek kişi olarak ortaya çıkıvermişti.

Mihail'le konuştukları, çatışmaları sırasında birbirlerine söyledikleri sözler ne gibi bir etki yapmıştı acaba üzerinde? Yel gibi geçip gitmişti hepsi! Onun için en önemli şey, *Jack*'ı Fransızca'sından okuyan şu bitliyle karşılaştığı zaman kalbinin hiç bilmediği bir biçimde atması, bütün varlığının, o güne dek tatmadığı, ne anasına, ne Leana'ya ne de başka bir şeye duyduğu sevginin verdiğine benzemeyen yepyeni bir heyecanla sarsılmış olmasıydı — oysa Tanrı da biliyordu ya, yaşamı baştan aşağı heyecandı.

Mihail istediği kadar bu açık seçik gerçeği yadsısın, kendini savunsun, ben o değilim desindi: Adrien için, bu, koca bir kayayı alıp doğru bir insanın kafasına düşüren nedenler kadar anlaşılmaz nedenlerden ileri gelmekteydi. Bunları çözmek onun işi değildi. Mihail kendisini dövebilir, tekme tokat

yanından kovabilir, kulağının dibinde aklına gelen bütün yadsımaları haykırabilirdi: gözü görmeyen, kulağı işitmeyen Adrien yalnız kalbinin sesine kulak veriyordu, kalbiyse: «Durma koş! İkiniz aynı soydansınız. Ama o, Grivitza sokağına gelmezden önce bin bir kılığa girip çıktı. Buysa insanı vahşileştirir. Ama yine de yaşamdan senin payına düşendir o, sen de onun payısın.»

Çörekçinin önünden geçerken yana sıçradı, gidip tam karşıdaki çite yaslandı, uzun uzun seyretti Kir Nikola'nın dükkânını. Şimdi artık dükkâna tapınak, eski patronuna da, talihin kendisini sevmek üzere hazırladığı Mihail'i anlayıp kendisi için saklayan yüce insan gözüyle bakıyordu. Evet, başka yolu yoktu bu işin: neden gidip içlerinde doğduğu mahalle halkına katılmıyor, iki yüzlü acılarla kabasaba sevinçlerden oluşmuş yaşamlarına ortak olmuyordu? Ya Mihail, neden gele gele, evinin iki adım ötesindeki şu pis çörekçi dükkânına tıkılıyordu? Mademki dünyanın olup biteni görüp sevebilen insanlarla dolu olduğu söylenirdi, neden onca zamandır hiç kimse görüp değerini farketmemişti? — Hayır, hayır! İnsanlara gidecekleri yolu gösteren gizemli bir parmak vardı.

Adrien, gelip geçenlere aldırmadan, mutluluk içinde gözlerini yumuyor, az öndeki sırada, bacak bacak üsüne atıp yeniden «*Jack*»ı aslından okumaya koyulan, o noktaya gelebilmek için geçtiği yolların giziyle ezil-

mış, sevgili Arnavutluk'unu düşünüp göğüs geçiren ve susan yiğit Kir Nikola'nın sıcak bakışıyla okşanmakta olan Mihail'i görmeye çalışıyordu. Adrien, bir daha unutamayacağı bu imgeyi sevip okşadı, ama aynı anda, dostunun omuzunda salınan o korkunç bit geldi gözünün önüne ve yüreciği sızladı. Ah, ah! gerekirse evi ateşe verip anasını üstüne oturtacak, yine de Mihail'i bu durumdan kurtaracaktı. (Mihail'in o korkunç direnişiniyse çoktan unutmuştu.)

Tam bu sırada, ta uzaklardan gelen bir sifon sesi çarptı kulağına. Laterna, keman sesleri, sarhoş naraları arasında birtakım gülüşmeler işitti. Bir kadın sesinin söylediği cümle kulaklarında yankılandı:

— *Bizimki* ayağına göre pabuç buldu, ağzı kulaklarında!

Mahalle halkı usulca düşlerine karışıyordu. Adrien, sokağı geçip evine yollanırken, içinden karşılık verdi onlara:

«Evet, sevgili mahallem, tepeden tırnağa haklısın!»

Adrien, kafasında olanaksız düşler, işte bu ruh hali içinde evinin eşiğinden adımını atarken evdekiler gözüne öylesine cüce gözüktü ki, koşup Mihail'in boynuna sarılmak:

«Yeryüzünde gerek öbür insanlara, gerek evimdekilere en az senin kadar yabancı oldu-

ğumu anlayacak bir tek sen varsın!» demek istedi.

Ancak, anasına duyduğu sevgi kısa zamanda aklını başına getirdi. Ayrıca, gözünün önünde olup bitenler epey dokunaklıydı. Yovanna Ana ile oğullarından biri çıkmaya hazırlanmış, kendini Leana'nın usta ellerine bırakan Zoitza Ana'nın hazırlanmasını bekliyorlardı. Leana'ysa, büyük bir özenle, «yakında kaynanası olacak» kadıncağızı süslüyordu.

Gün batmazdan önce, beşi bir arada, Halk Bahçesi'ne gidip dolaşmak niyetindeydiler. Odasında giyinmekte olan Adrien, bunu işitince, etine iğne batırılmış gibi sıçradı: düpedüz kendisine hazırlanmış bir tuzaktı bu; herkesin gözü önünde, evlilik öncesinde, «nişanlı kız»la «kaynana» ve «kayın birader»in sarmaş dolaş gezinmesi demekti. Öfkeyle bağırdı:

— Güpegündüz, takım taklavat Halk Bahçesi'ne gitmem ben, hele bütün beli kılıçlılar orada toplanmışken.

Alınan Leana karşılığı yapıştırdı:

— Yaa, bizi böyle sevindireceksin demek? «Takım taklavat»ız ha biz! Nişan günü hatırlarım elbet bu sözünü!

— Kızma sen, Leana'cığım! dedi Zoitza Ana. Sandığından usludur benim oğlum. Paşa paşa gelir bizimle.

Ah bu iyilik dolu ana yüreği! Nasıl dayanır insan buna?

Adrien, giyinip taranması bitince, öteki odaya onların yanına geçti, Leana yine anasının eteğindeydi.

— Bak, Adrien, dedi anası köpeksi bir sesle: bana Lean gibi bir gelin getirirsen, ikinizin arasında, keyifle yaşar giderim ömrümün son yıllarını.

— Peki anacığım, madem istiyorsun, yarından tezi yok yaparım bu işi! diye bağırdı kendisinden gönlüne göre bir şey istendiği zaman hiç karşı çıkmayan Adrien.

Ve «gelin»le oynaşı birbirine karıştırıp gözlerini şeytan Leana'ya dikti, yüksek sesle düşünmeye devam etti:

— Evet, evet: yarından tezi yok, gelsin bizimle otursun, dünden razıyım ben bu işe!

— Yoo... Yarın olmaz bu iş, dedi anası. Önce ev bark geçindirecek hale gelmelisin.

Adrien irkildi:

«Hah! Yine başlıyoruz!»

Ve karşılık vermeden çıktı.

Birkaç dakika sonra, beşi birden, Mihail'in gömüldüğü «köstebek yuvası»nın önünden geçiyorlardı. Adrien başını önüne eğdi. Apansız bir utanç buz gibi terler akıtmıştı sırtından. Dostu, umutsuz bir yabancı gibi orda otururken, böyle ailece yaşanan mutluluk ağrına gitmişti. İçinden gelen bir ses:

«Senin bir ailen var, onunsa, yeryüzünde, *Jack*'larından başka kimsesi yok» diye haykırıyordu.

Derken, bütün *mahalle* halkı, «Krallık

Caddesi'nde oturan beyler gibi giyinmiş» bu delikanlıyı; burnu havalarda «Bükreşli»yi; takma yakası içinde bunalan, bayrama gider gibi giyinmiş erkek kardeşini; ve çocuklarıyla alabildiğine övünen, naftalin kokulu, atadan kalma entarileri içinde zor soluk alan iki anayı görünce, makaraları koyverdi.

⁂

Görkemli Tuna ile onun o eşsiz, sazlı yatağına bakan dik yamaçlı yayla üzerinde kurulmuş Halk Bahçesi, tarihin ünlü, set üstüne oturtulmuş Semiramis Bahçeleri'ni andırıyordu.

Kent yönünden bey konaklarıyla çevrilmiş bulunan Bahçe, bir zamanlar yalnızca zenginlere açıktı herhalde. Ancak, şimdi, bütün «arı güzellik»leri piç eden şu Allahın cezası «demokratik yönetim» sayesinde, saygı maygı diye bir şey kalmamıştır; dolayısıyla, hele bayram günleri, Halk Bahçesi'nin yolları, bin bir renli giysileri ve cıvıltılarıyla birlikte, Komorofka gibi bir mahallede akla hayale gelebilecek bütün kokuları oraya taşıyan korkunç bir kalabalıkla dolup taşar.

Eski zenginler, isteseler de istemeseler de, yavaş yavaş yerlerini bu kokuları geniz yakan işgalcilere bırakmışlardır. Şimdi artık, ancak ıssız saatlarda, pek ender olarak bir mısır tüccarının buldog köpeğini andıran suratını, Rum armatörün dazlak kellesini, ka-

zanılan paracıkların testekerlek yaptığı yüzünü, ve bunların, Bahçenin incecik kumları üzerinde güçlükle sürünen nikris hastalığına tutulmuş bacaklarını görebilirsiniz.

Adrien, ne bir mısır tüccarı ne de Rum armatör olduğu halde, tıpkı onlar gibi, Halk Bahçesi'ne ancak kimsenin bulunmadığı gün ve saatlerde geliyordu. (Aşırı uçlar bir noktada birleşir çünkü.) Adrien'in, 10 Mayıs Ulusal Bayram günü, saat beşe doğru «takımıyla Halk Bahçesi'ne gelip de, buranın kentteki bütün işçi ve askerlerin baskınına uğradığını görünce duyduğu öfkeyi varın siz hesaplayın. Konfeti ve serpantin yağmuru altında bağırıp çağıran, ateşi körükleyen demirciler gibi terleyen, ayakları ve koltuk altları leş gibi kokan, sıkışıklıktan zor adım atan bu insan seli karşısında ürktü.

— Eh bu da bana ders olsun, bakın bir daha sizinle gelir miyim! diye bağırdı öfkeyle, sağa sola dirsek atarak kendine yol açarken.

Yar'ın kıyısındaki gazinoya gelince masalardan birine çöktü, ölürseniz kımıldamam dedi. Berikiler koro halinde karşı çıktılar buna.

— Yooo! Buraya, yaşlılar gibi masa başında pineklemeye gelmedik.

Anası homurdandı:

— Hadi, hadi! Ayılık etme... Git biraz konfeti al da Leana'yı eğlendir. İnsan gençken gezip eğlenmeli.

Asıl Leana kırdı bütün direnmesini:

— Beni bundan yoksun bırakırsan, tavşanım falan demem artık sana! N'apalım efendim, ne de olsa kadınım ben, erkek görmek isterim yanımda yöremde!

Adrien, hem gönlünü almak, hem de yiğitlikle onunla boy ölçüşmek istediği için boyun eğdi:

— Hadi bakalım, senin dediğin olsun, dedi, ama domuzların yem teknesine giren, domuzlara yem olmayı gözle almıştır diyen atasözünün doğrüluğunu anlarsınız az sonra.

Ve dediği çıktı.

Elleri konfeti torbaları dolu olarak kalabalığa karışır karışmaz, assubaylarla yayvan ağızlı siviller sardı dört bir yanlarını. Anaları düpedüz ezildi. Adrien, Leana ve erkek kardeşi ellerinden geldiğince savundular kendilerini, ama ellerindeki «cephane» bitince, kollarını yüzlerine siper edip «geri çekilmek», «kale»yi «düşmana teslim etmek» zorunda kaldılar. Bu askeri terimler o günlerde pek modaydı zaten, ve adamlar iyice azıttılar bütün iştahları gıcıklayan Leana, öyle hareketlerle, öyle aşırı övgülerle karşılaştı ki, «erkek görmeye can atan» kızcağız anasından doğduğuna doğacağına pişman oldu. Süvari subaylarının elleri — hangisinin olduğu da belli değildi — işi beline sarılacak, göğsünden içeri konfeti atacak, hattâ orasını burasını çimdirecek kadar ileri götürdüler; erkek ar-

kadaşlarınıysa, daha başka görünmeyen eller alıp kendisinden uzaklaştırmış ve gözlerini örtmüştü.

«Bu zevkli eğlence»nin yarısında, ansızın çevrelerine toplanan kalabalığın arasından, Tanrı'nın gönderdiği yavuz bir dövüşçü çıkıp gök gürültüsünü andıran gürlemesiyle kendilerinden yana geçti:

— Vay haydut herifler vay! Bu ne biçim savaş be! güçler denk mi ulan? Dayan Andrien yettim!

Ve koltuğunun altındaki konfeti torbasından avuçla konfeti alıp, tek başına, yaman bir savaşa girişti, bin bir renkli minik kâğıt parçaları saldırganların suratına yağmaya başladı — bu arada, hiç istemeden, eli de adamların suratlarına inmekteydi. İnanılmaz bir hızla konfeti yağdırdı, sille tokat savurdu, kiminin gözünü kör etti kimini devirdi, ve göz açıp kapayıncaya dek çevresindekileri dağıttı.

Kurtulan Adrien'le Leana, hiç tanımadıkları bu adama karşı müthiş bir gönül borcu duydular. Derken Adrien, onu, akşamüstü, *çayhanede* çay içerken gördüğünü hatırladı. Bizimkiler tanımasa da, bu, o çağın en sevimli, en ünlü, en çok sevilen gençlerinden Samoyla Petrof'tu; sobacılık, zaman zaman duvar ressamlığı yaparak karınca kaderince geçinmekteydi, birinci sınıf sporcu ve edebiyat meraklısıydı. Rus asıllı olup sonradan Rumen uyrukluğuna geçmişti. Askerliğini istih-

kâmcı olarak vapmış, üstlerinden parlak bir sicil alarak çavuş rütbesiyle terhis edilmişti.

Adrien'e göre epey uzun boylu, sağlam yapılı, sürekli beden eğitimi, kılıç ve yüzmeyle uğraştığı için güçlü kuvvetli bir adamdı, omuzlarının üstündeki İbrail'de bir eşi daha bulunmayan güzel mi güzel başı gururla taşımaktaydı: alabildiğine kıvırcık, kısa, kara bir sakalla çevrili güzel bir yüzü, yazları yakışıklı bir Panama şapkası, kışınsa geniş kenarlı bir fötr şapka oturttuğu gür, kahverengi saçları vardı — bu karmakarışık kentte, kadınları sürüyle arkasından koşturan Petrof, dışa dönük, gönlü zengin, çok zeki, tatlı dilli. hoşa gitmek kadar bilgi sahibi de olmak isteyen eski sanatçı türünün canlı örneği gibiydi. Uğraşında çalışkan mı çalışkan, duvar ressamlığında garip renkleriyle dikkati çeken, kılı kırk yaran, işten anlayanlarca beğenilen, geleceği umut veren bir insandı.

Bu konfeti savaşından şaşkına dönen bizimkiler, kendilerini dar attılar Bahçe'den. Adrien Petrof'un eline sarıldı:

— Çok teşekkür ederiz, efendim, o beklenmedik, ama çok etkili araya girişinizden ötürü, dedi, yalnız sizi tanımak onuruna eremedik henüz. Kimsiniz?

— Adım Samoyla Petrof, diye karşılık verdi beriki.

Sonra şapkasını çıkarıp, dostça hepsinin elini sıktı.

— Sizi, Galatz alanındaki Prokop *Çayhanesi*'nde gördüm galiba, dedi Adrien.

— Evet, öyle, siz de Petrak Usta'yla zaman zaman gelirdiniz oraya. Sık sık konuşmanıza kulak misafiri olmuş, anlattıklarınızı ilgiyle dinlemişimdir. O yüzden sorup adınızı öğrenmiştim. Bu arada da, ortak merakımız olan kitap düşkünlüğünüzü de tabiî...

— Yaa, kitap seversiniz demek?

— Hem de çok. Bugüne dek en iyi dostum onlardı. — Nicedir sizinle tanışmak için fırsat kolluyorum, ve işte talih bu fırsatı çok bayağı bir biçimde bugün karşıma çıkardı. — Size küçük adınızla seslendiğim için özür dilerim: ama dost olduğumuzu göstermek istiyordum.

— Bundan böyle gerçekten oluruz isterseniz, diye karşılık verdi Adrien, çünkü sanattan hoşlanan insan parmakla gösterilecek kadar az; yine Adrien deyin bana. Ben de aynı şeyi yapıp size Samoyla diyeceğim. Tamam mı?

— Hem de nasıl! diye bağırdı Petrof. Ve dostluk kurarken bu kadar rahat davranıyorsanız, ben daha da ileri gideceğim: saat dokuzdan önce, dilediğiniz anda evime, resim yaptığım işliğe çağıracağım sizi. Ayrıca, bundan sonra Prokop'un orda çayları birlikte içeceğimizi umuyorum.

Petrof, kartını uzattıktan sonra, özel ya-

şamı üstüne bir yığın şey anlattı çoşkuyla: zorlu el işçiliğinden, resimlerinden, okuduğu kitaplardan, dostluğu nasıl anladığından ve gönlüne göre bir dost bulabilmenin güçlüğünden söz etti.

Adrien, tam bir çeyrek saattir olanca dikkatiyle onu dinliyor, hareketli gözlerini, gizli bir ıstırabın oluşturduğu karışıklıkları, gizli bir ıstırabın oluşturduğu kırışıklıkları, o yumuşak sesinin iniş çıkışlarını izliyor, gözlerine inanamıyor:

«Nasıl oldu da bu adamı görmeden yaşadım İbrail'de» diye düşünüyordu.

Daha o anda tutuldu adama, ama öbürlerinin yanında bir şey demedi, Petrof'a *Çayhane*'de buluşmak üzere söz verdi. Ancak, Kutsal Bakire sokağının köşesinde ayrıldıkları zaman, Adrien, çoktan dost olduklarını biliyordu.

— Amma da sevimli çocuk ha! dedi Leana.

Adrien, ona karşılık vermekten çok kendi kendine konuşurcasına:

— Evet, günümü boşa harcamadım galiba, dedi.

Ve aklına birden Mihail geldi. Onu, kendisine uzatılan dost kollar karşısında kuşkulu, yaşamanın mucizelerine inanmaya yanaşmayıp o kapkara yoksulluğuna gömülerek leş kokulu kulübesine giderken görür gibiydi. Ve acı içinde oluşturulmuş bu inatçı güvensizlik simgesi karşısında, çoşkunluk, yaşam sevgi-

si ve çılgınca umutlarla dolu Petrof'un simgesinin yükseldiğini gördü. Aynı günde, iki değişik dostluk çıkıyordu karşısına: ne verimli bir gündü bu!

— Bugün 10 Mayıs Bayramı, diye mırıldandı.

Üstünden başından konfetiler dökülüyor, yere düşüyorlardı. Batan güneş camları tutuşturup kaldırım taşlarını altın sarısına boyuyordu.

Ertesi gün, saat beş buçukta, işe gitmek üzere hazırlanmış bulunan anası, her zamanki gibi öpmek ve türlü reçellerle birlikte misk kokulu Türk kahvesini getirmek için odasına girdiğinde, Adrien derin uykudaydı.

— Bu sabah hava pek iyi değil, dedi kadıncağız; yağmura yakalanmamak için hemen evden çıkmalıyım.

Onca yılın kaygısıyla kırışmış alnı, ince uzun yüzü, oğlunun kapalı gözlerine doğru eğildi; beriki öpülürken, anasının dudaklarındaki nefis kahve kokusunu da duydu.

Avluya çıkınca, iki elini boru gibi yapıp yoksulluk yoldaşı Leana Ana'ya seslendi, ve iki dul, yerinden oynayan menteşelerinin gıcırtısı sabah sabah Adrien'in yüreğine işleyen sokak kapısını vurup çıktılar.

«Bu ne biçim yaşama be!» dedi Adrien bir sigara yakarak. Kendimi bildim bileli bu işi yapar anacığım. Bir Tanrı'nın günü de oturup şöyle derdiyle başbaşa kalmamış, kafasını dinleyemiştir.»

Ama birden, anasının bugün bile, büyüyüp ona yardım edecek yaşa geldiği halde, bir bakıma sırf kendisi için böylesine çalıştığını düşündü, ve müthiş üzüldü. Anacığının biriktirdiği iki kuruşu da tüketmekteydi. Hele bunu başkalarının da bildiğini düşününce iyice canı sıkıldı, ama sonunda, n'apalım yani? diyerek işin içinden sıyrıldı.

«Oysa ne içkim vardır, ne de kumarım, diye düşündü. Bütün kusurum okumak, bir de, zaman zaman alıp başımı gitmek.»

Alıp başını gitmek, sağda solda sürtmek... İyi ama, kimi zaman, en yoğun yaşama biçimi bu değil miydi? Ayrıca, insan arasıra, iş günü de evde oturup «derdiyle başbaşa kalamaz mıydı» yani? Bunu da yapamadıktan sonra, ne anlamı vardı yaşamanın?

Adrien bakışlarıyla odasının bembeyaz duvarlarını taradı ve bir kez daha hissetti bu türlü yaşamayı anlayacak tek insan olduğunu. Masasının üstündeki kitap yığını arasından bir tanesi gözüne girmek istercesine boynunu uzatmıştı; Çernişevski'nin *Ne yapalım?* adlı kitabıydı bu.

Ne yapmalıydı acaba? Ana sevgisi, nişanlı sevgisi: ikisi de kendisini durmuş oturmuş bir adam, iyi bir oğul, iyi bir baba, iyi bir koca yapma ereğini güden bencil sevgilerdi. Eksik olsundu böylesi! Peki, ya ben bunlardan hoşlanmıyorsam? Yaşamı ille de sizin gibi mi anlamalıyım? Çivi sandığında balık yaşar mı hiç?

Adrien, işe gitmek üzere giyinirken düş kuruyordu:

«Yarın Mihail'i alıp getirsem ne diyecekler acaba? Amma da kıyak iş olacak ha!»

Anasının bu buyurgan isteğe karşı çıkabileceğini düşününce, yüksek sesle bağırdı:

— Hele bir denesin! Hele bir denesin! Alır başımı Mihail'le giderim valla!

Evet, Adrien, haklısın: alnına yazılana uyarak, kendi bildiğin gibi yaşaman gerektiğine ve bunun için ille de kestirip atmak gerektiğine göre, çekinme, vur oğlum.

İlkin seni dünyaya getirene vur. Bugün bu iş sana tuzluya patlamaz nasıl olsa.

Adrien, evden çıkarken, avluda patronunun yanında çırak olarak çalışan *Lipovalı* küçük Serafim'i gördü. Bızdık oğlan, elleri cebinde, pencere önünde dikiliyordu, müthiş Rusça'ya çalan diliyle, geceleyin aya bakıp uluyan köpekler gibi burnunu havaya dikip seslendi:

— Adrien Bey! Petrak usta dedi ki, dün akşam içkiyi fazla kaçırmış, onun için bu sabah iş yokmuş.

— Peki, ne zaman olacakmış?

— Öğleyin birde olur belki, dedi.

— Peki, Serafim, tamam...

Ve daha sözünü bitirmeden Mihail geldi aklına:

«Saat altı... Çöreklerle birlikte şimdi satışa çıkmış olmalı, dükkânın kapısında yakalarım onu.»

Ama Leana'nın sokağa bakan güzel odasının önünden geçerken, elinde olmadan bir göz attı içeri.

— Gelsene! diye bağırdı hâlâ yatmakta olan kız. Nereye gidiyorsun bu saatta, iş yok nasıl olsa?

— Serafim'in dediklerini duydun mu sen? dedi içeri girerken.

Ve sonra, kıza ne yalan söyleyeceğini bilemedi. Bu genç kız odasındaki dağınıklık ve iç gıcıklayıcı koku, bir anda aklını başından almıştı. Kız bunu farketti, yorganları biraz daha kendine doğru çekti.

— Nereye gidiyorsun böyle sabah kırağısı?

— Şey Şeye gidiyorum... şeye...

Leana, sabah sabah, yatağında öyle güzeldi ki, başı dönüyor, gözleri ve burnu her şeyi tersine çeviriyordu.

— Hadi, hadi! Yalan söylemeye kalkma! Doğruyu söyle bana: nereye gidiyorsun bu saatta?

Adrien, kasketi elinde, odanın ortasında dikiliyor, gözlerini dikmiş kıza bakıyordu. Doğru ha? Sahi be, söylese miydi acaba doğruyu? Belki de Leana'nın körpe ruhu anlardı bunu? Ve bu, zavallı Mihail hesabına kazanılmış bir koz olurdu. O da fırsatı kaçırmadı, sıcağı sıcağına, saçlarını okşayarak sordu:

— Söylesene bana, Lenutza: erkek kardeşim olsa, sever miydin onu?

— Kardeşine bağlı. dedi kız şeytanca göz kırparak. Kimi kardeş edineceksin kendine? Samoyla Petrof'u mu?

— Yok canım... Onu değil... Çok kolay onu sevmek: mutlu bir insan çünkü; benim yürekten sevdiğim ve sana salık verdiğim dostsa, mutsuz olduğundan, onun kadar sevimli, temiz pak değil.

— Kim bu? İyice meraklandırdın beni!

— Kir Nikola'nın yanında çalışan oğlan, dedi Adrien; bunu: «Garşefinin, ilerde sorgu yargıcı olarak oğlu» der gibi rahatça söylemişti.

Leana öyle şaşırdı ki, her şeyi unutup, üstündeki yorganı attı, o güzel, çıplak kollarını havaya kaldırdı.

— Hey ulu Tanrım! O bitli herif mi? Çıldırdın mı sen, Adrien?

Adrien, dostuna yöneltilen bu aşağılık suçlamayı, gözlerinin önüne serilen tensel hazineleri seyrederken işitmişti, ve güzellikle çirkinliğin böyle birarada bulunuşu ona, kötü ruhlu bir cadının ilenmesi gibi geldi. Anası, Lenutza'sı ve Mihail'iyle birlikte geçirmeyi tasarladığı tatlı günler suya düştü işte! «Bitli herif!»

Ezici bir yük binmişti sırtına. Kolu kanadı kırık, tek lâf etmeden kapıya yöneldi. Leana ardından seslendi. Ama o anlaşılmaz

bir gürültüden başka bir şey duymadı. Az önce sonsuza dek yaşamak istediği şu odanın simgesiyle dolu zihninde şimdi yalnız Mihail'in imgesi vardı, bir gün önce, kendisinden ayrılmazdan önce, son bir kez dönüp geri bakan ve gözleriyle:

«Yoo, hayır, bunca iyiliğe inanamam ben...» diyen Mihail'in imgesi.

Ancak, umutsuzluğu çok sürmedi. Dışarı çıkınca kendini toparladı: Leana istemezse istemesindi, kendisi istiyordu Mihail'i!

Çörekçinin önünden geçti, *plaçinta* ve *gevrek simit* sepetlerinin her zamanki yerlerinde, yani fırının üstünde olmadıklarını gördü. Demek ki Mihail satışa çıkmıştı. Olanca gücüyle limana doğru koşmaya başladı, dostunu bekleyen bir tehlike vardı sanki.

İlk inişin başında duraksadı, buradan mı, yoksa öteki yoldan mı gitsem diye düşündü, sonra en kestirmesi bu diyerek yokuş aşağı koyverdi kendini; tahıl vagonlarının oluşturduğu uçsuz bucaksız, kıvrımlı dehlize gelince, sevinçle, Mihail'in ıssız demiryolunda ağır ağır yürüdüğünü gördü. Hem sevindi hem yüreği sızladı, çünkü aşağı yukarı on beş kiloluk sepeti taşıyan kayışı boynuna geçirmiş simitlerle çöreklerin ağırlığı altında kamburlaşmış, her adımda sağa sola yalpa vuran

Mihail, yazgıya boyuneğişin simgesi gibiydi. Uzaktan seslendi:

— Mihail!

Beriki ağır ağır döndü, Adrien'i görünce sepeti yere bıraktı. Adrien hışım gibi yetişti

— Günaydın, Mihail, dedi elini uzatarak. Sizinle birlikte simit satmaya geldim: iyi bilirim bu işi.

— İyi ettiniz, diye karşılık verdi Mihail elini sıkıp gülümseyerek.

Adrien, Leana'nın açtığı yaranın üzerine sihirli bir merhem sürüldüğünü hissetti. Mihail'in lâfları da, el sıkışı da sıcaktı, ve yorgunluktan pembeleşen yüzü, Adrien'inkilerin içine bakan gözleri tatlı bir sevinci dile getiriyordu. Delikanlı, dostunu, ilk seferkine oranla daha az vahşi buluyordu.

— Ama burda eylenemeyiz, diye ekledi Mihail, simitlerle çörekleri soğutursam, işçiler küfreder.

— Doğru diye onayladı Adrien. Hemen çaresine bakalım şunların. Ben de öyle yapardım eskiden.

Bunu dedikten sonra sepeti kavradı, kayışı tek omuzuna geçirdi ve yola koyuldu. Apansız yakalanan Mihail buna engel olamadı. Koca postallarını sürüye sürüye ardından koşmaya, bir yandan da yakınmaya başladı:

— Hayır, hayır, olmaz, sepetimi taşıtmam size! Benim işim bu!

Ama bizimki, uzun ve sağlam bacaklarıyla, hiç aldırmadan yoluna devam ediyordu:

— Yok zararı! Az ilerde de siz alırsınız.

— Hemen verin onu bana! Durun diyorum size!

— Az sonraa! Siz şöyle azıcık soluk alana kadar taşıyacam zaten. Kayış kıpkırmızı yer etmiş boynunuzda. Ayrıca, ben sizden güçlüyüm, hadi, hadi, akıllıca davranın bakayım.

Ve Adrien bunları derken, koşarcasına yürüyordu. Mihail onu geriden izlemeye razı oldu sonunda.

Bir yığın gömlekli adamın bir Hollanda gemisine yük taşıdığı «6 numaralı rıhtım»a girecekleri anda Adrien durdu, sepeti dostuna uzattı.

— Al bakalım sepetini, dedi. Bana kalırsa, hiç bir kötülük yok bunda. İnsan, kimi zaman, hiç tanımadığı kişilere bile yapar bu yardımı.

Mihail onun ellerine sarıldı ve Adrien'in sonradan, bütün dostlukları boyunca göreceği bir açıklık ve içtenlikle:

— Elbette, Adrien, elbette, dedi, sizin doğulu insanlara özgü yiğit ve sıcak bir yürek taşıyan biri olduğunuzu kabul etmek zorundayım. İnşallah bana hiç hoşlanmadığım şeyler yaptırmazsınız.

Adrien bu uyarmaya hiç aldırmadı, elde ettiği ilk yengi onu öylesine çoşturmuştu ki, o anda, koskoca bir vagonu yakalayıp tersine çevirecek kadar güçlü hissediyordu kendini.

Mihail'in bütün mallarını bir saat içinde tükettiği «6 numaralı posta»da çalışan yükleme - boşaltma işçileri bir anda sepetin üstüne çullandılar. Daha sıcakken kapışıyorlardı getirdiklerini, çünkü *gevrek simit*'in soğuyunca eski tadı kalmadığı gibi, *plaçinta* da bayatlayınca köpeklere lâyık oluyordu. İşi bırakmadıkları için, kimse engel olamıyordu simit ya da çörek yemelerine, ama onları böyle, sırtlarında elli ya da yüz kiloluk çuvallar, gömleklerini terden sırılsıklam, yorgunluktan bitmiş, boyunları tutulmuş bir halde ağızlarındaki lokmayı çiğneyip yutarken seyretmek nasıl da yürek paralayıcıydı.

Büyük bir telâşla koşarlar simitçinin başına. Mihail, sepetini arakçılardan korumak, malını bir çuvalla örtmek, parayı peşin almak zorundadır. Bütün bu tedbirlere karşın, sepet boşalıp da Kir Nikola'nın parasını saydığı zaman, mutlaka açık çıkar.

Adrien Mihail'e elinden geldiğince yardım ediyor, kendisini tanıyan işçilere, bu arkadaşın simitlerini çalmamaları gerektiğini, herkese benzemeyen bir yabancı olduğunu, ama Rumence'yi pek iyi bilmediği ve yoksul

kaldığı için simit satarak geçindiğini anlatıyordu bağıra çağıra.

Satış bitip de, Mihail'in, içinde simitlerin üstüne örttüğü çuvalla para kutusu bulunan sepeti keyifle omuzuna vurduğunu gören Adrien sordu

— Nasıl, bizim liman işçileri, yani müşterileriniz hoşunuza gidiyor mu?

— Eğlendiriyorlar beni, diye bağırdı dalgın dalgın ırmağa bakan Mihail.

— Eğlendiriyorlar mı? Yok canım... Sizin gibi kışlada simit satarken askerler mallarımı aşırırlardı ve ben hiç eğlenmezdim, çünkü sonunda Kir Nikola'ya hesap vermek gerekirdi.

— Ben de hesap veriyorum, ancak Kir Nikola «bu müşteriler»in, «kuluçkanın altından hiç çaktırmadan yumurta çalacak» kadar usta olduklarını biliyor. Ben elimden geldiğince dikkat ediyorum, ama onlar yine de çalıyorlar. Bu da hoşuma gidiyor. Nasıl eğlenmeyeyim ki, bu işi yapan adamların çoğu aile reisi, yurdu için savaşacak yiğit kişiler? Yagıç önünde tanıklık ediyor, belediye başkanı ve milletvekili seçiyor, sonra gelip benim simit sepeti karşısında. iki kuruş kâr edebilmek için, bin bir maskaralık yapıyorlar. Ayrıca şunu da belirteyim ki, zaman zaman aşırılan simidi görüyorum, ama bu iş öylesine ustalıkla yapılıyor ki, elim kolum bağlanıyor: sırf bu ustalık, daha bilmem kaç simide değer çünkü. O vakit, kendi kendime: böyle-

sine küçük bir şey için neden bunca zahmete giriyorlar acaba? diyorum. Bir simit ya da çörek alamayacak kadar yoksul değiller. Hırsız da değiller; hepsi emekçi; hattâ iyi de kazanıyorlar. Hırsızlıkla geçinen adamın çalıp çarpması şaşırdıcı değildir, ama geçinecek kadar para kazanan dürüst bir insanın iki kuruş için kendini küçük düşürmesine aklım ermiyor doğrusu. Sizin eriyor mu kuzum? diye sordu Mihail büyük bir ciddilikle:

— Hiç düşünmedim bu konuyu, diye karşılık verdi Adrien.

— Eh, düşünün öyleyse. İnsan yaratılışının garip yanları bunlar. Biraz düşünürseniz, siz de benim gibi eğlenmeye başlarsınız.

— Peki, çaldıkları şeyi geri almaya kalkmaz mısınız? diye sordu Adrien.

— Hayır, kalkmam. Hattâ belli bile etmem: arkadaşları, adamın arakçılığını kabul etmektense, sizi öldürmeyi yeğlerler; bu gibi durumlarda, canı sıkılan adam başkaldırır ve dürüstlüğünü lekelemektense, bile bile suç işler. Bütün haydutlar, işe, böyle küçük hatalarla başlamışlardır. Kim bilir kaç yiğit insan, bugün elini kolunu sallayarak dolaşırken, bir parça çörek aşırdı diye üç ay hapis cezasına çarptırılsa, bir daha hapisten çıkmayan azılı bir suçlu haline gelirdi. Acımasız adaletin damgasını yedi mi, en iyi adam bile dürüstlük duygusunu yitirir.

Adrien'e kalsa, akşama kadar ağzı açık dinliyebilirdi onu, ama Mihail sözü yukarıda kesti, elini sepete daldırdı:

— Bir çörek ya da simit ister myidiniz? diye sordu.

— Kaldı mı ki?

— Günlük tayınımı ayırırım hep: yarım kilo *plaçinta*'yla, üç *gevrek simit*'tir bu,, ama ben ancak yarısını yiyebiliyorum.

— Peki, neden artanını satıp iki kuruş kazanmıyorsunuz?

— Onu da güzel çocuklara veriyorum da ondan.

— İyi ama, hiç değilse tütün paranız çıkardı.

— Yeme içme ve tütün, Kir Nikola'nın işi.

— İyi ya işte, bu da cabası olurdu: ondan aldığınız on beş frank aylıkla bunlar yirmi beş frangı bulurdu.

— Benim elime yirmi beşten daha fazlası, hattâ iki katı geçiyor! dedi Mihail gözlerinde gizemli bir parıltıyla.

Ve Adrien'in anlayabilmek için kafa patlattığını görünce (yöneldiği kişiye çok tatlı gelen ilk yakınlaşma belirtisi olarak) koluna girdi ve:

— Hiç kafanızı yormayın! Az sonra gözünüzle görüp anlayacaksınız ne demek istediğimi ve bana hak vereceksiniz, dedi.

Böyle tatlı tatlı konuşurken, ne birinin ne de ötekinin içinden bir şey yemek geliyor-

du. Mihail sepetini sırtına vurdu, ırmak boyunca, eve doğru değil de, Violatos camcılarının bulunduğu tarafa yollandı. Adrien pek sevindi buna. Çünkü her an dostunun dükkâna dönmesinden korkmuştu. Ancak, beri yandan, malın yapılıp satılması için sabahın ikisinden beri aralıksız çalıştığından, — uyumak üzere — öğleye kadar serbest olduğunu da biliyordu. Ama Mihail bu saatta uyumaya alışık değildi, vaktini kitap okuyup sağda solda dolaşmakla geçirirdi. Kir Nikola'nın ısrarlı sorularına karşın, nerede gezip dolaştığını, neleri beğendiğini kimsecikler bilmezdi. Öğleden sonra — gerek efendi, gerek uşak birkaç saat yatıp dinlendiğinden —, «pis Arnavut»un «lokomotif»inde yeni bir çörek ve simit postası çıkar, beşle altı arasında yeni bir satış yapılır ve çalışma sona erince Mihail serbest kalırdı. O da, çoğu kez, yemek yer ve saat sekizden önce yatardı.

Adrien de hemen hemen aynı biçimde yaşardı. Şu anda, dostunun dükkâna dönmeyi düşünmediğini, mutlu gözüktüğünü, kocaman kabaralı postallarını sürüyerek yürüdüğünü, limanın gürültüsünün ancak derinden gelen bir yankı gibi işitildiğini, insansız kıyıların vahşi şiirselliğinin başladığı noktaya yaklaştığını görüp sevinmekteydi. Az sonra un fabrikasına geçtiler. Daha ilerde, Karaköy adıyla anılan Rum mahallesinin, asıl İbrail kentinin oturtulduğu yaylanın eteklerine dek uzanan evleri göze çarpıyordu; ince belli, gü-

zel mi güzel İbrail burda, yolu boyunca Karaorman'dan tutun da ondan son öpücüğü alan Sulina'ya dek bir sürü oynaşla aşna fişne eden güvenilmez âşığı, gümüş bedenli, yeşil yeleli Tuna'nın kollarına bırakırdı kendini.

Kir Nikola gibi sıcak kanlı doğulu'ların yatağı olan ve bugün haritadan silinip gitmiş bulunan Karaköy'ün sevinç ya da derdini kim dile getirecek? Evlisiyle bekârıyla, kadınıyla erkeğiyle, çoluğuyla çocuğuyla, seslerinde ve gözlerinde unutmadıkları *anayurtları*'nın özlemi okunan bu insancıkların dokunaklı sarhoşluğunu, iç çekişlerini ve gözyaşlarını, her sokağa çıkışta işittikleri «pis herifler» lâfının verdiği acıyı kim anlatacak? Kim söyleyecek bize neden hepsinin Tuna üstüne oturtulmuş şu Karaköy'e, onun gemi direklerinden oluşmuş ormanına gelip yerleştiğini? Neden acaba kendilerine boşluktan yer çıkaracak, insanın yüreğini hoplatırcasına, birbirine geçmiş direkler üstünde evler ve avlular yaratacak kadar omuz omuzaydılar?

Ah, ah!... Kim söyleyecek bize insan yüreğinde sevgiyle nefretin neden yanyana bulunduğunu?

Mihail, dostluklarını perçinleyecek, daha sonraki görüş ayrılıklarını unutturacak, yaşamlarını birleştirip onları birbirlerine kaynaştıracak bir rastlantıyla, doğaya karşı Adrien kadar büyük bir sevgi duymaktaydı: bu, bütün o gizli kapaklı görüşlerimizi, zavallı

fikirlerimizi, beş para etmez yargılarımızı silip süpüren bir ışık fışkırmasıydı. Az önce sözünü ettiğimiz tadına doyulmaz yere gelince, ikisi birden farketti bunu; sevdiğimiz insanda aynı tutkuyu yakaladığımız zaman bakışlarımıza yansıyan sevinçle ürperdiler. Aynı istemin sürüklediği ayaklar, buraya gelince, kendiliklerinden durdular, ve ırmak kıyısının kurumuş balçığı üzerine kendini ilk bırakan Mihail oldu. Sevgili Karaköyü'nü düşünüp duygulanan Adrien'se, bakışlarını, yaylanın eteklerindeki konutlara çevirdi:

— Rumca'yı, bundan altı yıl önce, unutulmaz acılar pahasına, işte orda öğrendim, dedi.

— Bütün gerçek yengiler acı çekerek, ter dökerek elde edilir, diye karşılık verdi çöreğini beş altı parçaya bölmekte olan Mihail.

Adrien neden bu işi böylesine titizlikle yaptığını soracağı sırada, yamacın başında, Rumca konuşan coçukların çığlıkları duyuldu:

— Bak, bak! Mihail gelmiş bile! diye bağırdı içlerinden biri.

— Kim gelmiiiş? diye bağırdı daha ötelerdeki biri.

— Mihail be, çörekçi Mihail!

Sonra, avaz avaz birtakım adlar çağrıldı:

— Hristo! Stamatl! Vassili! Çabuk gelin!

— Hah, dostlarım geliyor işte, dedi Mihail ayağa kalkarken.

Küçük Rum çocukları, keçi gibi indiler dik yamacı, sevinçten ışıldayan suratları, kalkık burunları, fırıl fırıl dönen gözleriyle yanını yöresini aldılar, başladılar yumruklamaya:

— Dün gelmedin, diye yakındı çete başı olan en büyükleri.

— Hayır, bayram olduğu için gelmedim, diye özür diledi onları gördüğüne sevinen Mihail tatlı tatlı gülerek.

— Bayram mı, ne bayramı? diye suratını buruşturdu çocuk.

— Bayram dediği *maskaralık* canım! diye bağırdı başka biri.

En büyükleri, bu içli dışlılık karşısında şaşıran ve kendilerini seyretmekte olan Adrien'i farketti, başıyla onu göstererek Mihail'e sordu:

— Bu da kim?

— Bir dost.

— Yaa, dostun var demek artık?

— Var ama, çörek sevmez.

Mihail lâfını bilerek etmişti: küçük, Adrien'in çöreklerine ortak olmayacağını anlayınca, yanına gidip elini sıktı:

— Rumca bilir misiniz? diye sordu.

— Evet.

— Ama Rum değilsin!

— Hayır, Rumen'im.

— Yazık! dedi küçük ulusçu.

— Neden «yazık» olsun? diye sordu Adrien.

— Çünkü biz Rumlar büyük bir ulusun çocuklarıyız, diye karşılık verdi oğlan.

Adrien onu iğnelemek istedi:

— Evet, büyük bir ulusun çocuklarısınız, ama bak, kalkıp bizim *mamaliga*'yı (mısır ekmeğini) yemeğe gelmişsiniz.

— Asla! diye bağırdı oğlan deli gibi bir öfkeyle; domuzlar yer ancak onu!

— Haklısın, Yani, dedi Mihail. Ben de sevmem o mereti.

Ve çocuklar, kılı kırk yararcasına dağıtılan parçaları ölçüp biçerken, *plaçinta*'yı üleştirmeye başladı.

— Bugün, her zamanki gibi dört değil, beş kişisiniz, dedi Mihail, hepinize düşsün diye, kendi payımı da veriyorum.

En büyükleri, sarkık dudaklarını yalayarak açıkladı:

— Yeni arkadaşımızın kim olduğunu biliyor musun, Mihail?

— Hayır.

— Hani sana sözünü ettiğim, her gün kocasından dayak yiyen zavallı Kalyopi var ya, onun oğlu Hristodulo.

Böylece tanıştırılan çocuk, verilen yargıyı yumuşatmak için araya girdi:

— Evet ama, dedi, babam dün akşam öyle fitil gibi döndü ki, anamı dövemedi, buna karşılık gaz lâmbasını kırdı, az kalsın yanıyorduk.

— Eh, bu da bir ilerleme sayılır! dedi Mihail hüzünlü gözlerle Adrien'e bakarak.

Az sonra çocuklar gitti, bizimkiler de kurumuş balçık üzerinde yollarına devam ettiler, ve Mihail, heyecandan boğuklaşmış bir sesle:

— Görüyor musun, Adrien, arttırdıklarımı nerde kullanıyorum? Şu güzel yurdunuzda bu çocuklardan başka yakınım yok: beni yürekten seven, sevinçle yolumu gözleyen yalnız onlar; daha çörek satıcısı olmazdan önce, İbrail'e geldiğim ilk günlerde, aç açına limanda sürterken sevip yolumu gözledileri. Beni topu topu on beş gündür tanıyan Grivitza sokak halkı gibi bana «bitli» diye bağırmayan tek insanlar da yine onlar.

Artık gözyaşlarını tutamayan Adrien ansızın bulutların ardından çıkan güneşten korunmak istercesine elini gözlerine siper edip sessizce ağladı. O bunları, daha dostu ağzını açmadan anlamıştı. Mihail'in sarsıcı sözleri yüreğini dağlamaktan öte bir işe yaramamıştı. Hele kendisine Leana'yı ve sabahleyin aralarında geçeni hatırlatan «bitli» sözü hepsinin üstüne tüy dikmişti.

Mihail'in eline sarıldı, hıçkıra hıçkıra:

— Zavallı dostum benim... dedi. Özür dilerim... Hepsini biliyorum bunların...

Mihail, de duygulandı bu apansız içtenlik karşısında, boğazı düğümlenerek:

— Hayır, Adrien, güçlü olmalıyız... dedi. Gözyaşlarımızı içimize akıtmalıyız. Yaşam, uğrunda ağlamaya değmez...

Ama Adrien hiç oralı olmadı, doya doya ağladı. Mihail'i, haksızlığın yumruğu altında ezilmiş bir insan olarak görüyordu: gönlünün arayıp da bulduğu ilk dost, ezik bir adamdı. Doğduğu kent, böylesine değerli bir insana, vere vere yoksulluk ve aşağılanma vermişti.

Elinden gelse, onu hemen barındığı gece kondudan çıkarıp evine götürecek, nesi var nesi yoksa önüne koyacaktı, ama Mihail'de talihsizliğin oluşturduğu inatçı bir istemin varlığını seziyor, bunu aşabilmek için ona büyük bir saygı, sakınım, içtenlik ve sevgiyle yanaşmak gerektiğini anlıyordu.

Mihail, onun iyilik dolu yüreği karşısında pek duygulanmıştı. Ama hiç de yeni bir şey değildi bu onun için. Kendisiyle dünya arasına çektiği duvara, kuşkuculuğuna karşın, sevgi ateşi karşısında erimeyecek buz bulunmadığını bilecek kadar zeki, iç dünyası zengin bir insandı. Adrien onu henüz bütünüyle kazanamamıştı elbet, ancak bu beklenmedik olay, Mihail'in güvensizliğinde küçük bir gedik açmaya, Hiçlik'in korkunç kangrenine tutulmuş yüreğine ufak bir alevin sızmasına yetmişti. Bu yüzden, Adrien'in yüzünü elleriyle saklayarak ağladığını, kolunun

kanadının kırıldığını görünce, usulca omuzuna dokundu

— Bakın, şey... Bana iyilikte bulunduğunuzu itiraf etmek zorundayım, Adrien.. Şimdi artık daha az yalnız hissediyorum kendimi... Ve bundan sonra, sizinle, seve seve buluşmaya söz veriyorum. Haklısınız, ilkin inanmamış, kuşkulanmıştım, ama gerçek bir dost, sahici bir dostmuşsunuz siz...

Adrien, yüzü gözü yaş içinde, başını kaldırıp ona baktı

— İyi ama, dedi, dostunuzsam, nasıl olur da kayıtsız kalırım bunca talihsizlik karşısında? Nasıl olur da, o pis kulübenize ve yalnızlığınıza döndüğünüzü bile bile sizden ayrılıp temiz bir yatak, temiz bir yemek, sıcak bir sevgi bulacağım yere gidebilirim? İkimiz de yoksul olsaydık, o zaman sorun kalmazdı ortada. Ama ben varlık içindeyken, siz yoksulluğun göbeğindeyseniz yürümez bu iş! Yokum ben böyle dostluğa. — Ve beni böyle bir dostluğa zorladığınıza göre, bana karşı haksızlık, katı yüreklilik etmektesiniz. Korkunç bir şey bu, korkunç... Kötülük ediyorsunuz bana.

Haklıydı Adrien. Mihail haksızlık etmişti ona. Ve gerçekten korkunç bir şeydi bu:

Çöp tenekesinden alınmışa benzeyen kasketini evire çevire yanıbaşımda oturuyordu, sırtındaki gömleğin de kasketinden ayrımı yoktu; külrenkli ceketi delik deşikti, yakasında iki parmak yağ vardı, çok uzun gelen

kolları kıvrılmıştı; kısa pantalonu yüz yerinden yamalı, ayakkabıları boyasızlıktan kaskatı kesilmiş, topuk diye bir şeyleri kalmamıştı; bitleri zaman zaman ortaya çıkıp sonra yine gözden yitiyorlardı; olanaksız bir huzuru dile getirircesine, kollarını bacaklarının arasına sarkıtmıştı — ve bütün yoksulluk yığını içinde, kalbinizi ve beyninizi okuyan, hayvanların yumuşacık bakışlarını anlayan, dostluk nedir bilene kucak açan bir çift göz — söyleyin a dostlar, bundan daha büyük adaletsizlik olur mu?

(Yalnızlığa yenik düşmüş dost. dünyanın neresinde olursan ol, ansızın gelip sana kalbini açan tanımadığın kişi karşısında toparlan, acı gibi, neşe gibi yüce ol! Önüne konan hazine karşısında gizleme içindeki hazineyi! — Umutlarını yerle bir eden fırtınalar ne denli büyük olursa olsun, soylu, başkalarına güvenen bir insan olarak kal, hep insan içindeki sıcaklığa ve onu senden isteyeni geri çevirme: bu sıcaklığı içinde hissettiğin an, onun yalnız sende bulunmadığına emin olabilirsin — çünkü insanca yaşamak kimsenin tekelinde değildir —, ve sana denk bir dosta haksızlık etmektense, bir saat içinde yüz kere aldanmak yeğdir!)

Yumuşak ışınlı güneş bulutlarla sabah serinliğini alıp götürdüğünde saat dokuzdu.

Irmağın yüzü pırıl pırıl oldu. Karşı yakadaki ağlayan söğütler bin bir ayrıntıyla zenginleşti, ve ta ötelerde, insana hüzün veren Dobruca dağlarının karaltısı vurdu ufka.

İki dost, anlatılmaz şeyler karşısında duyulan dinsel korku içinde, ama apayrı şeyler hissederek susuyorlardı.

Adrien, yüreği kabarmış, gözleri yaşarmış, habire kumsalı okşayan küçük dalgacıklara bakıyor ve görünmeyen, minicik ellerle, sağdan soldan birtakım düşünce kırıntıları yakalamaya, bunları bir araya getirip Mihail'in direnmesini yıkmaya, iyilik dolu tasarılarını gerçekleştirmenin yolunu bulmaya çalışıyordu.

Mihail de duygulanmıştı, ama işin doğrusunu görmekte hiç güçlük çekmiyordu. Adrien'in niyetini biliyor ve içinden onu, yalnızca, iyiliğini kendisine karşın, yani gururunu kırarak istemiş olmakla suçluyordu.

Biraz yatıştığını görünce

— Çalışıyor musunuz bu sabah? diye sordu.

— Hayır. Saat birde işbaşı yapacağım.

— Peki öyleyse, kısa bir süre için ırmağın öte yakasına geçelim mi? İkimize de iyi gelir.

Adrien'in gözleri dışarı uğradı: hani babasının dirilip geldiğini söyleseler bu kadar sevinmezdi

— Sahi mi söylüyorsunuz? Şaka etmiyor-

sunuz ya? diye sordu yüreği sevinçten küt küt atarak.

Ve yüzünde öyle çocuksu bir umut belirdi ki, Mihail böyle bir lâf ettiğine pişman oldu

— Söylüyorsam, sahidir, şaka falan değil, dedi. Ayı mıyım ben?

— Biraz öyle gözüküyor da!

— Elbette, canım istediği zaman öyle gözükürüm: ama haksız mıyım yani?

— Ben de birtakım şeyler seziyorum...

— Sezmekle ilgisi yoktur bu işin, çünkü insan, o zaman, gerçeğin ya berisinde kalır, ya da ötesine geçer... Önemli olan, her şeyi olduğu gibi görebilmektir Hadi bakalım, şimdi gidip kürekçisi Rumca bilmeyen bir sandal kiralayın

Adrien kayıkçıyla birlikte döndüğünde, Mihail sordu:

— Dilimizi bilmediğine eminsiniz, değil mi?

— Evet.

— Nerden anladınız?

— Rumca, beni karşıya geçirmesini söyledim, hiç bir şey anlamadı.

Mihail:

«Hiç de aptal değil bizim oğlan», diye düşündü.

Ve bir sıçrayışta sandala atladı, arkasını kayıkçıya verip oturdu. Adrien kayığın burnuna, dostunun karşısına yerleşti, bu küçük sınavdan sonra ürkerek bakıyordu ona.

— Birtakım saygısız kulakların önünde, başka bir dilde konuşabilmek ne iyi şey, dedi.

— Hele birkaç yabancı dil bilmek çok daha iyidir, çünkü İbrail'de Rumca epey yaygındır, diye tamamladı Mihail.

— Peki, siz çok mu yabancı dil bilirsiniz?

— Eh, birkaç tane...

— Hangileri onlar? diye sordu Adrien, kendisinin de en büyük arzusu birkaç dil bilmekti.

Mihail — özel yaşamı ya da bilgisi üstüne soru sorulduğu zaman duyduğu o insanı hayran bırakan utançla — gülümsedi. Bir süre sonra:

— Fransızca bildiğimi gördünüz, diye karşılık verdi. Fırsat çıkarsa, öbürlerini de görürsünüz.

Adrien'in yerinde başka biri olsa, bu karşılıktan bir yığın sonuç çıkarırdı. Ama bizim delikanlı onlardan değildi, soruyu çevirip daha saygılı bir biçimde yeniden sordu

— Yunanlı değilsiniz herhalde...

— Hayır, değilim..., dedi Mihail; Adrien, azıcık yaşantısı olsa, yüzünün kızarmasına bakıp soru sormaktan vazgeçerdi; ama bizimkinin öyle bir şeyi yoktu, dolayısıyla devam etti :

— Fransız?

— Hayır, Fransız da değilim.. dedi Mihail kayığın dibine bakarak.

Ve ansızın başını kaldırıp ciddî bir yüzle, bizim beceriksiz oğlana, ilk dostça dersi verdi:

— Bakın, Adrien — eğer dostluğum sizi ilgilendiriyorsa, gönlümü kazanmak istiyorsanız — bundan sonra bana karşı bu kadar patavatsız olmayın. Gerek sizin iyiliğiniz, gerek benim iyiliğim için, birtakım şeyleri kendime saklamak zorundayım. Bazılarını öğrenebilmek içinse, sizden azıcık sabır bekliyorum. Konuşmak istediğim zaman zorlamanıza hiç gerek yoktur... Kendiliğimden konuşurum. Şimdi artık kapatalım bu konuyu.

Adrien, kendisi gibi açık yürekli bir insandan umulmayacak bir biçimde anladı dostunun demek istediğini.

Irmağın öte yakasına geçmişlerdi. Kayık, nehrin sağ kıyısında, suyun akış yönünde, söğüt dalları altında, dokumacı mekiği gibi kaymaktaydı. Adrien, bu türlü gezilere alışık olduğu halde, hiç bir zaman böylesine duygulanmamıştı; şu anda yanında kendisini anlayan, ve kendini ona yaşamını alt üst edecek kadar sevdirmeyi bilmiş bir insan vardı.

Tam bu sırada, heyecanını yenmiş olan Mihail, cepheden yanaştı arkadaşına.

— Hadi bakalım, Adrien, dedi, anlatın şimdi: az önce size karşı «haksız» davrandığımı, «kötülük» ettiğimi söylerken ne demek istiyordunuz? Nasıl görüyorsunuz beni?

— Şey diye karşılık verdi Adrien, dostunun canını sıkmış olmaktan korkarak — gerçek değerinize yaraşmayan bir durumda görüyorum sizi, ve üzüldüğünüzü tahmin ediyorum...

— Nerden biliyorsunuz üzüldüğümü? Ben size böyle bir şey söyledim mi?

— Hayır, kendim tahmin ettim. Sürdüğünüz yaşam pek hoş değil. Ben de tattım onu.

— *Yoksulluk* içinde olduğuma eminsiniz demek?

Bu ters soru Adrien'i allak bullak etti. Hiç bir şey anlayamıyordu artık. Şaşkın şaşkın sağa sola bakındı. Yüzü öyle bir hal aldı ki, Mihail kısa, neşeli bir kahkaha attı, bu da bizimkini iyiden iyiye şaşkına çevirdi. Adrien, insanların en talihsizi saydığı, oysa talihsizliği karşısında büyük bir içtenlikle gülen bu insan hakkında ne düşüneceğini bilemiyordu. Nitekim, Mihail, daha ilk çatışmada elindeki silâhı düşürüvermişti. Her terslik karşısındaki şaşkınlığı, elde edilmiş doğruların yıkılışı karşısında duyduğu içten umutsuzluk, bütün iyilik gösterilerinden daha çok hoşuna gitti Mihail'in. İlerde, en büyük zevklerinden biri olacaktı onun bu çocuksu şaşkınlığı.

— Demek ki, sizce, yeryüzünde benimkinden daha kötü durum yok, dedi gülmemeye çalışarak.

— Hastalık ve hapisliğin dışında, daha kötüsü olamaz.

— Eh, öyleyse, yanılıyorsunuz. *Yoksulluk* — yaşamı olanaksız kılan — gerçek yoksulluk, benim gibi kılıksız ve pasaklı olmak değildir, sevdiği yaşamı sürebilmek için bütün olanaklara sahipken insanca yaşayamayan adamın korkunç durumudur. Ben bu durumu tattım ve tam anlamıyla yoksulluk çektim! Bugünse mutluyum: şimdi artık, eskiden yanına bile yaklaşamadığım sularda kulaç atıp dolaşıyorum. Farkında değil misiniz bunun?

Mihail alaycı gözlerle kendisini süzerken, Adrien, ne diyeceğini bilemeden, alık alık yüzüne bakıyordu onun; derken, Mihail — «neyse bırakalım şimdi bunları» anlamına gelen bir hareketle — elini Adrien'in dizine koydu:

— Bir soru sormak isterdim size, dedi.

— Konuşun... dilediğinizi sorun... Benim size karşı gizli saklım yok... diye bağırdı Adrien, Mihail'i eğlendirip yumuşatan üzüntülü bir sesle.

— İlginç dostlarınız var mı?

— Hayır. Yalnız bazı arkadaşlarım var. Gönlüme göre dostluğa rastlayamadım daha.

— Peki, nedir sizce dostluk?

Adrien, hiç çekinmeden karşılık verdi:

— Çok basit: dostluk, insanın, anladığı kadarıyla sanatı, doğayı ve insanları, özveriyi bile geçen bir sevgiyle sevmesidir.

— Özveriyi bile geçen bir sevgiyle mi!

diye bağırdı Mihail yüzünde belli belirsiz bir hüzünle. Evet, olması gereken budur. Ancak, yaşam dediğimiz şey hiç bir zaman bu çizdiğiniz daracık çembere sığmaz.

— Neden sığmasın? diye bağırdı heyecanlanan Adrien. Güzel olan şeyleri seven kişi, eliaçık olmamayı başaramaz.

— Her zaman öyle olmaz ya, yine de dediğinizi doğru sayalım: ama iş bununla bitmez ki. Zaman zaman en iyi insanların bile anlaşmasını engelleyen birtakım ırk ve eğitim ayrılıkları vardır. İnsanların kişilikleri, mizaçları, yapıları, duyarlıkları üstüne kitap okudunuz mu hiç?

— Hayır, hiç bir şey okumadım bu konuda.

— Peki, ne okuyorunuz siz?

— Edebiyat: yalnız bundan anlıyorum çünkü.

— En beğendiğiniz yazarlar?

— Balzac, Dostoyevski ve benzerleri.

— Kim gösterdi size bu yazarları?

— Kalbim.

— Dediğiniz doğruysa, müthiş bir şey bu. Ancak, edebiyat tek başına yeterli değildir, başımızı döndürdüğü için, çoğu kez, gerçekten bilgi edinmemizi engeller. Kuş için kanat neyse, zihnimiz için de edebiyat odur: ama kuşun hiç şaşmadan uçabilmesi, kanatlarına değil, yanılmayan bakışlarına bağlıdır. Şiir, bir saatlik dingin ezgidir, ve ben, yeryüzünün bütün güzelliklerini, sanatın bütün

inceliklerini, sevilebilecek her şeyi şiirde bulurum. Ama ne yazık ki, türkü çağırdıktan sonra, yaşamak gerekir. Yaşamaksa, yaşamla boğuşmak demektir.

— Şaka ediyorsunuz! dedi Adrien.

— Dinleyin beni, diye devam etti Mihail son derece ciddî bir tavırla. Yaşamı, alabildiğine karmaşık, sökülmüş, kocaman bir makina olarak düşünün. Sökülen parçaların her biri yetilerimizi, içgüdülerimizi, tutkularımızı, gereksinimlerimizi canlandırır. Bu makinayı en verimli biçimde çalıştırabilmek için, en iyi biçimde kurmak gerekir, ve bu iş, ustası daha doğmadığından, hâlâ yapılamamaktadır; yaşam dediğimiz makina bütün bilgilerimizi yanlış çıkartır: bilgi derken, bu makinayı toplumsal destekler, ya da hattâ topluma kulak asmadan sürdürülecek kişisel yaşam çerçevesine oturtup işletmeye yarayacak şeyleri anlatmak istiyorum.

«Bu makinanın parçaları insanı şaşırtacak kadar büyük bir kolaylıkla birbirine uymaktadır: onları ne türlü yanyana getirirseniz getirin hemen çakışırlar, makina çalışmaya başlar, alır başını gider, verilenle ya da kendisine bırakılanla yetinir; böyledir insanoğlu, kolunu bacağını kesersiniz, gözünü çıkarır, kulağını koparırsınız, burnunu uçurur, suratını dağıtırsınız, kör, sağır, topal bırakırsınız — o, yine de yaşamak ister ve yaşar,

çünkü, ufacık bir şeyle yetinen sonsuzluğun küçük bir damlasıdır.

«Bu anlattığım mekanizma, dünyadır. Dingin haldeyken, şiir yaratır: ya da iki kişiyle, bir odada; ya bin kişiyle, bir tiyatroda; ya da yüz bin kişiyle, bir spor alanında yapar bu işi; hemen hemen kusursuz bir birlik, bir uyum meydana getirir. Çünkü böyle anlarda yaşamayıp düş kurmaktadır. Örneğin, sonu mutlu biten bir romanı okurken sevinç gözyaşları döken azılı dedikoducu kadın; köşe başlarında öpüşen dostlar; trampet sesi duyar duymaz coşan ve kardeşlik duyguları depreşen halk; iki yüzlü siyasetçilerin artlarına takıp sürükledikleri seçmen yığınları hep böyledir. Alay edecek bir şey yoktur bunda. Yaşamın, hattâ en aşağılık yaşamın temel direği iyilik yapma arzusu, eliaçıklık, bir ülkü ardında koşma eğilimidir. Oysa düştür bütün bunlar. Zavallı insanlık makinası düş kurmayı bir yana bırakıp yaşamaya başladığı an her şey allak bullak olur, çatırdar, lâçkalaşır, ve daha dün köşe başında öpüşenlerin birbirlerinin suratlarına tükürdüğü görülür. Çünkü şiirle lâğım yanyanadır. Çünkü düş yaşamın karşıtlıkları arasında sıkışıp kalmıştır. Toplum dediğimiz makina azıcık yakıtla çalışır, ama hiç kimse onu en kusursuz biçimde işletemez.

«Onun için Adrien, sakın kendinizi kaptırmayın bu makinanın çarklarına: o çarkla-

rın arasından kolu kanadı kırık çıkacak insanlara benzediğiniz ve sizi sevdiğim için söylüyorum bütün bunları.»

Adrien, Mihail'in kendisinden hoşlandığını duyunca, gönlündeki bütün yaralara merhem sürüldüğünü hissetti.

— İyi ama, diye karşılık verdi, bana kalırsa, insanlar sevgi aracılığıyla anlaşabilirler.

— Yaşam, ancak kendi öz bencilliğine uygun düşen sevgiye izin verir, dedi Mihail soğuk bir sesle. Gerisi kandırmacadır.

— Nasıl olur? diye bağırdı. Adrien; benim sevgim başkalarına dönüktür: sizin ve size benzer kişilerin yanında yaşayabilmek için seve seve canımı veririm ben!

— Olabilir. Ama sizin pek öneminiz yok yaşam içersinde.

— Bense, bu türlü yaşamayı en iyi yol diye biliyordum.

— Öyledir elbet... Ancak, siz, ben, Pierre ya da Paul, tüm yaşam içersinde, vücuttaki bir kıl gibiyiz: bu kıl olmasa da yaşam sürüp gider. Çünkü, bana sorarsan, Tanrı insanlığı şöyle yarattı: önündeki potaya ilkin, şu gördüğümüz biçimiyle, yani bütün uzuvlarından yoksun kaldığı zaman bile iyi kötü yaşayacak nitelikteki insanoğlunun hamurunu koydu. Ama onu bu hamurdan yoğurup yeryüzüne bıraksaydı, belli anlarda ge-

rektiği gibi titreyemeyeceği açıktı; bunun üzerine, Yaratan, ona azıcık güzellik, azıcık yetenek, azıcık eliaçıklık, bir parçacık zekâ ekledi — tıpkı kaz ciğerine azıcık yer mantarı katılması gibi —; ve Yüce Efendimiz, bütün bunları iyice yoğurduktan sonra, bıçağı eline alıp gelişigüzel parçalara böldü. Bu da bir yığın karışıklığa, rahatsızlığa yol açtı, çünkü bütün bu insanî değerler birbiriyle bağdaşmayacak şeylerdi. Tıpkı kaz ciğerinin içindeki mantar gibi, onlar da tek başlarına, sindirilmemiş olarak kaldılar. Ama kokunun aldatıcılığı kaldı. Ve işte bu yüzden, sözünü ettiğimiz yanlış anlaşılma insanı ta yüreğinden yaralamaktadır.

O güne kadarki inançlarına aykırı düşen bu sözler Adrien'i hüzne boğdu. Bakışları, elinde olmadan kente kaydı, onu Mihail'in gözleriyle görmeye çalıştı. Anlattıklarının hiç birini göremedi. Hayal kırıklıklarını, anasının çektiği acıları, yaşamı en somut yanıyla alarak kendisini ürküten Leana'ya duyduğu sevgiyi düşünüyordu, bütün bunları dostunun yansıttığı ışık altında yeniden değerlendirmek istedi. Ama hiç bir sonuç çıkaramadı akılyürütmelerinden.

Yaşantısı azdı: kötülük nedir bilmeyen bir delikanlının çelik gibi sağlam sinirleriyle acı çekmiş, ve o bitmez tükenmez sevgi gerek sinimiyle durmadan çalışmıştı; hiç aklı ermedi Mihail'in yaşam görüşüne. Ancak, şim-

di artık çileci saydığı bu adama büyük saygı duyduğundan, o güne dek biriktirdiği sözümona — bilginin işe yaramadığını kabul edip kendini küçümsedi. Bunun sonunda, duyguları daha da kesinleşti. Her şey açık seçik ortadaydı işte: anasını, sözlüsünü, hattâ dünyayı seviyor, ve «içine yer mantarı karıştırılmış çamurdan» yaratılmış bu insancıkların kendisini anlayamamalarını hoş görüyordu. Hele kendisini anlayan Mihail'i iyice sevdi ve her ne pahasına olursa olsun dostluğunu kazanmayı kararlaştırdı. Bu garip adam, düşlerini dolduran dostun ta kendisiydi. Bırakmayacaktı onu.

Galatz'a gitmekte olan bir gemi tam hızla geçip gitti ırmağın ortasından. Coşkun dalgalar gelip gelip kıyıda çatladı, kayık fındık kabuğu gibi sallandı, hem de tam Mihail'in, tütün kesesini dizlerinin üstüne koyup kendine bir sigara sarmaya hazırlandığı sırada. Adrien, paketi dört meteliğe satılan kötü tütünü gördü, dostunun elini tuttu:

— İçmeyin o kötü *mahorka'yı*, dedi; alın, bende daha iyisi var.

Ve ona, ısrarla, kendi yirmi gramı on meteliğe satılan tütününü sundu. Mihail, hiç istemediği halde, dudaklarından o tatlı gülüşünü eksik etmeden, bu kocaman çocuğun gönlü olsun diye boyun eğdi, sonra, sigaralarını yaktıklarında

— Bakın, Adrien, dedi, günün birinde

dost olacağımıza inanıyorum, yalnız, ilkin bir temiz dövüşmemiz gerek.

— Dövüşmek mi? diye bağırdı Adrien; peki ama neden?

— Çünkü ilerde ortaya çıkabilecek başka kusurlarınız yanında, daha şimdiden, birtakım insanlara çok yaralayıcı gelen bir kusurunuzu görüyorum: bir insana, isteyip istemediğini sormadan, zorla birşeyler vermeye kalkıyorsunuz, buysa korkunç bir şey, çünkü insanın saydığı birinin sunduğunu alamaması, elindekinin zorla alındığını görmekten bin kat daha acıdır. Buna dayanamayacağı zaman, kişiyi ta yüreğinden yaralayan şey, zorla iyilik yapılmasıdır. Ve bu dediğim, ne denli çelişik gözükürse gözüksün, sık sık başına gelir insanın.

— İyi ama, dedi ne edeceğini şaşıran Adrien, ben karşımdakinin verdiğini aynı rahatlıkla kabul ederim! Hattâ, gereksiniyorsam, kendim isterim.

— Evet, sizin gibiler gerçekten öyledir: bu, sizin verebilme yetinizin öbür yüzüdür. Yalnız, zavallı dostum, yeryüzüne böyle şiddetli bir eliaçıklıkla yoğrulmuş olarak geldiyseniz, vay halinize: bu özelliğiniz, günü birinde, dost olsun olmasın, bütün insanlarla aranızı açar.

Adrien, öfkeden kıpkırmızı kesilmiş bir yüzle haykırdı

— Açarsa açsın! İnsanları sevmeyecek olduktan sonra, ne anlamı var dostluğun? Ve

verilebilecek şeylerin en kolayı olan paradan tut da, en değerli varlığımız olan canımıza dek her şeyimizi seve seve verdirtmeyecek bir sevgi düşünülebilir mi hiç? Yeryüzünde, yalnızca, herkesin kendi hesabını ödediği meyhane dostluğundan başka dostluk yok mu yani? İnsan alırken de, verirken de, karşılıklı olarak aynı sevinci duymaz mı? Yoksa çılgının biri olduğumu mu söylemek istiyorsunuz?

Mihail, dizleri üzerine çöküp tortop olmuş — birini dinlerken hep böyle otururdu —, kayığın dibine bakıyor, küçük parmağını yakma pahasına, inatla sigarasının külünü silkiyordu. Hiç sesini çıkarmadı. Ne düşündüğünü kestiremeyen Adrien, yeniden saldırdı

— Böyle konuşmakla sevgimden kaçabileceğinizi ya da benim, kendimi bildim bileli nah şuramda attığını duyduğum şeyden bir santimcik ayrılacağımı sanmayın. Başıma gelecek şeylere, falcı gibi önceden bildiğiniz şeylere karşın, hayır, dönmem inancımdan! Böyle hissediyorum ben, ve yeryüzünde dostluğumu anlayıp sevecek bir tek kişi bulunması yeter bana, bütün insanlığın yerine koyarım onu. Bulabilmek için dünyanın altını üstüne getirir, hiç bir zaman rastlayamasam da varlığına inanırım, anlıyor musunuz, bıkmadan usanmadan inanırım!

Mihail sigarasını atmış, elini suya daldırmış, hiç kıpırdamadan bunun suda bıraktığı

izi seyrediyordu. Adrien'le göz göze gelmekten kaçınıyordu; bununla birlikte, halinden, büyük bir dikkatle onu dinlediği anlaşılıyordu.

Adrien, onu güneşin parıl parıl parladığına inandırma çabasını sürdürdü

— Kendi özel durumumuzu ele alınama izin verseydiniz, çok daha kolay açıklardım söylemek istediğimi. Görür görmez bağlandım size. Şimdi artık bilgili bir insan olduğunuzu biliyorum, demek ki yanılmamışım, çünkü bunu, dün, hiç bir şeyin farkında olmaksızın *Jack'i* okuduğunuz sırada bakışlarınızı bana çevirdiğiniz an anlamıştım. Ayrıca, sizde benim anladığım anlamda, tam bir dost yüreği bulunduğuna da inanıyorum. Evet, bütün varlığımla inanıyorum buna ve kalkıp bana niye diye sormanın hiç bir yararı yok. Neden başka insanlar karşısında inanmadım böyle bir şeye? Çünkü, Yaratan'ın paylaşılsın diye yarattığı bunca güzelliğin tadına varan tek insan olduğumu farkettiğim ve mutsuzluğa gömüldüğüm günden beri dostluğun ardındayım? Yalnız, ne anam, ne sözlüm saydığım kız, ne de tanıdığım öbür insanlar daha dünyanın farkında değilken, kiminle paylaşayım bütün güzellikleri? Ve sizden daha iyi kim anlayabilir insanın kendini evinde ve kentinde yabancı hissetmesinin dayanılmazlığını, içinde varoluşumuzun en büyük, en güçlü sevinçleri demek olan tutkulardan, düşlerden kurulu bir dünya taşıdığı için serseri

diye nitelendirilmenin yıkıcılığını? Zaman zaman sevdiğim kişilerden kaçıyor, tek başıma buraya geliyor, bütün öfkemi şu ırmağa döküyor, ondan bana bir dost, benim gibi bir serseri göndermesini diliyorum!

«Ve bütün bunlardan sonra, size karşı da hesaplı, ikiyüzlü, bencil olmamı mı istiyorsunuz? Beni acınıza ortak etmek, beni mutlu kılmak, bana onur vermek, bir dostun yardımına evet demekse, yerine getirilmesi gereken bir borç, dostluğun hakkını vermektir. Benim bildiğim biricik katkısız eliaçıklık budur; ondan gayrısı hep çıkara dayanır. Hattâ ben, yalnız bunun insanları yaralamaması gerektiğine inanırım.

«Hısım akraba olmaktan öte bir nitelikleri bulunmayan kişilerle malını mülkünü paylaşmak, ya da varını yoğunu bir dişiden başka bir şey olmayan bir kadına vermek... peki ama, söylesenize bana, sadakalarını bile kendilerine veren bu insanlarla aramda nasıl bir kan bağı bulunabilir, ha? Hayır, azizim, hayır! Yaşamım üstünde hakkı bulunacak, bütün varlığımla kendisine teslim olacağım, tüm varlığını bana teslim edecek kişi, yalnızca *dostluk* bağıyla bağlanacağım insan olacaktır. Bundan ötesi bana değil, insanlıktan anlamayanlara lâyıktır.»

*
**

Kayık, söğütle kaplı, hemen hiç kimsenin oturmadığı, yüksekçe bir adacığın yakınından geçmekteydi. Mihail ansızın kalktı, kayıkçıya kıyıya yanaşmasını işaret etti, iyice kıyıya çıkmalarını beklemeden kısa konçlu çizmelerinin yarısına dek gelen suya atladı.

— Söyleyin adama bizi beklesin! diye mırıldandı güç işitilir bir sesle.

Adrien, dostunun telâşından, heyecandan boğazının düğümlendiğini anlamıştı. O da sandaldan inip ardına düştü.

Mihail, baştan aşağı kar beyaz nilüferlerle, daha doğrusu, uyumakta olan suyun yüzünde, bütün ağırlığıyla dinlenen geniş bir halı meydana getiren kocaman yapraklarla örtülü küçük bir su birikintisinin başına gitti. Bataklığın ıssızlığına gizlenmiş bu su incilerinin çevresinde sazlardan oluşmuş canlı bir çit vardı. Adrien gölcüğe yaklaştı ve taç yapraklarını belli belirsiz bir sapa yaslamış bu kadife gibi yumuşacık tüylü çanak yaprak denizi karşısında ağzı açık kaldı. Eğilip daha yeni açılmakta olan bir tomurcuğu kavradı. Tomurcuğun altında, gittikçe kalınlaşan, yeşili güzel mi güzel bir sap uzanmaktaydı. Elleri ceplerinde, ses çıkarmadan bu güzelliği seyretmekte olan Mihail:

— Koparmayın sakın onu, dedi dostuna... Orda güzel; koparıp götürdünüz mü, bütün güzelliği bozulur...

Adrien, usulca bıraktı tomurcuğu. Dimi

Dayı'sıyla kaçak saz kesmeye, Kodin'le yaban ördeği avına gittiği günlerden beri elini sürmemişti galiba bu güzel, vahşi zambaklara.

Irmağın getirip yığdığı eski kum tepecikleri üstünde, sürekli bir nemle beslenerek boy atmış gür çimenlere çöktüler.

Yalnızca seyrediyor ve susuyorlardı. Mihail, iki büklüm olup yere gömülmüş gibiydi. Adrien'se ellerini çimenler arasına daldırmış, serinliğini duymak için usul usul toprağı tırnaklıyordu.

Küçük göl, güneşin üstüne boşalttığı ışınlarda yıkanmaktaydı. Sayısız böcek büyük bir tutkuyla bunun tadını çıkarıyordu. Suyun nilüfer yapraklarıyla örtülmediği, topu topu bir tabak büyüklüğündeki aynaların üstünde, kenevir tohumlarını andıran binlerce minicik sinek, başdöndürücü bir hızla fırıl fırıl dönmekteydi. Su örümcekleri, nedenini bilmeden, beş aşağı beş yukarı gidip geliyor, sevinçten çılgına dönmüş sivrisinek sürüleri, birbirlerinin üstüne çıkmak istercesine dansediyorlardı gölün üzerinde. Zaman zaman, yabanarılarıyla sığır sinekleri de bölgeyi kolaçan etmeye geliyor, beğenmeyip hızla uzaklaşıyorlardı.

Bizim iki seyircinin bakışları bir sahneden öbürüne kayıyor, ama özellikle kurbağaların tavır ve hareketlerine bayılıyorlardı. Kimisi, kendileriyle aynı renkte sarımtrak yeşil yapraklar üstünde güneşleniyor; kimisi, başını sudan çıkarıyor, bir an alık alık bi-

zimkilere bakıyor, sonra çocuksu bir korkuyla yeniden dalıyordu. Bazı kara kurbağalarıysa, hiç çekinmeden avlanmaya devam ediyor, oburca gövdeye indirdikleri her sivrisinekten sonra, keyifli keyifli *vırak*'lıyorlardı. Onları bu durumda yakalayan bizimkiler, canlı bir zevkle ışıldayan gözlerle bakışıyorlardı.

Sessizlik, sık sık, uzaklardan gelen bir inek böğürmesi ya da yakınlardaki çiftlik köpeklerinin havlamalarıyla bozuluyordu. Kimi zaman da, güçlü göğüslerden çıkan birtakım haykırışlar, «eski Tuna'nın bir kıyısından öbürüne» seslenen kişilerin Rumence, Rumca, Türkçe konuşmalarından bazı bölümler ya da adlar, şalupa ya da balıkçı kayıklarındaki su pompalarının gıcırtısı ya da tiz düdük sesleri doğayla kaynaşmanın yarattığı dinginliği bozuyor, bizim iki seyirciye insanlarla yaşamlarının pek uzakta olmadığını hatırlatıyordu. Ve bu gürültüler, birbirine karışmış bütünlüğü üzerinde, durgun bir suya düşen yağmur damlalarının etkisini yaratıyordu.

Çünkü şurası bir gerçekti ki, Adrien, farkında olmadan, Mihail'in ciddî bir yüzle yaralı sevecenliğinin başında beklediği tapınağa yeni bir sevginin girmesini engelleyen kilidi bulup sihirli bir dokunuşla açmıştı: şu anda, yavaş yavaş iyileşmekte olan bu yaralı sevecenliğin bakışları, tatlı bir gülüşle, Adrien'in kendisine uzattığı ellere dönmekteydi. Hiç kuşku yoktu buna: Mihail'in geçirdi-

ği sarsıntı, korkulu suskunluğu, bin bir sıkıntıyla kendini tutuşu bunun böyle olduğunu göstermekteydi. Her şeyi sezen Adrien'se, suçlu gibi, ses etmeden oturuyordu.

Ancak, evrensel sevgi kaynağını elinde bulunduran; bizlerden yakarma ya da günlük kokusu beklemeden bütün yaraları saran, her şeyi eski dengesine kavuşturan varlık, iki delikanlının yüreğini dolduran sununun içtenliğini de, yaşamaya karşı ikisinin birden gösterdiği susuzluğu da anladı. Ve doğanın insan ayağıyla kirlenmemiş bu köşesinde, yaşamın efendisi, onları tam sekiz yıl süresince bağlayacak sevgiyi kutsadı; tatsız bir yaşayışın bütün sınavlarına girecek; gezginci yaşamın bütün iniş çıkışlarına dayanacak, bir sürü ülkenin yoksulluğu içersinde sürüklenecek — insan etinin bayağılığı tarafından yüzlerce kez yaralanacak, kendi yetersizliğinin zehirli dumanları arasında belki yüz kere boğulma tehlikesi geçirecek —, kendisini sürükleyen sellerden kurtulmayı, bilmem kaç kez yere çalan fırtınalara kafa tutmayı ve temelinde yatan *Sevgi ve Sanat* sözcüklerini sonuna dek ağzından düşürmemeyi başaracak bir dostluktu bu. Ancak ölümün kesip atabildi bu dostluğu, iki sevdalıdan birini sonunda hepimizin gideceği yere gönderdi; öbürüneyse, tek başına, her güçlü ruhun aradığı kişisel doğruyu bulmak üzere dünyayı dolaştırttı. birlikte geçirdikleri günleri düşünüp ağlattı

ve önüne çıkan yerde, ona, bu ilk dostluğa benzer bir dostluk kırıntısı arattı.

Mihail, ağlamaklı bir sesle suskunluklarını bozdu. Sesi, uzun süre ağlamış kadınınki gibi boğuk ve heyecanlıydı. Yunanca'nın zengin ezgililiği de düşüncesine derin bir anlam katıyordu. Adrien ilk kez duyuyordu bu sesi, iliklerine kadar ürperdi. Dostlukları boyunca, pek ender olarak yeniden işitecekti onu.

— Bakın Adrien..., dedi Mihail hiç duraksamadan, gözlerini küçük su birikintisinden ayırmadan... Pek az tanıyorum sizi... Fikirlerinizi, yani dünyayı nasıl gördüğünüzü bilmiyor, kişiliğinizi pek yakalayamıyorum. İnsanoğlunun yapısı yetenekli olduğu oranda, çoğu zaman kendimizin bile bilmediği ve sonradan, yaşamın serüvenleri içersinde ansızın ortaya çıktıklarında karşısındakileri epeyce yaralayan birtakım özellikler taşıyor. Çok acı yaşantılarım var bu konuda. Başkaları bu tatsız şaşırtılara pek aldırmaz, ama ben hiç dayanamıyorum: insanlarla — hele iyi insanlarla — tokuşmalarımda, kırılan hep ben oldum. Bunları söylerken, yüreğinize sesleniyorum.

«Beni tanımak, kim olduğumu öğrenmek için yanıp tutuştuğunuzu biliyorum. Beni sevdiğinize ve dostluk size bu hakkı verdiği-

ne göre, bundan doğal bir şey olamaz aslında, ama yine de olanaksız... Öğrenmek istediklerinizi size, güvenimi kazandıkça, yavaş yavaş anlatacağım. Yalnız, şimdiden şunu bilin ki — bir sevgi ve ağ'zı sıkılık tanrısı olsanız bile — hiç, ama hiç bir zaman bütün geçmişimi öğrenemeyeceksiniz. Benim yaralışım da böyle. Ayrıca bunun, dostluğumuz üzerinde hiç bir zararı olmayacak... Ben canlıyım henüz, ve sevilmeye değerseniz, sizi dünyada hiç kimsenin, hattâ annenizin bile sevemeyeceği kadar çok severim.

«Ayrıca, şunu da bilmiş olun ki ben, bana rastladığınız gün doğdum. Geçmişim yok, öldü bu geçmiş, gömdüm onu, unutup yaşamaya bakalım.

«Sizi pek az tanıdığımı söyledim. Ama şimdilik bu kadarı yeter bana. Sizin gibi, hattâ sizden de öte bir biçimde — bu konuda, sizinkinden daha zengin olan yaşantılarım bana yardım etmektedir —, ben de duyargalarımla hareket ederim, ve size değmek hoşuma gidiyor.

«Dolayısıyla, güveninizi kazanmak üzere belirteyim ki, dünyanın belli bir köşesinde, hiç yoksul olmayan bir ana-babanın çocuğu olarak doğdum. Nerde mi? Belki günün birinde, uyrukluğum gibi, bunu da öğrenirsiniz; uyrukluğumsa ne kimlik belgelerime, ne konuşurkenki vurgulamama bakılarak anlaşılır, çünkü üçünü ana dilim gibi konuştuğum altı dil bilirim.

«Çocukluğum çok rahat geçti, delikanlılık çağımsa, anamın babamın nefret ettiği — sonradan, en güzel hayallerime mal oldukları için benim de nefret ettiğim — birtakım siyasal fikirler yüzünden sarsıntılıydı, ilk gençlik yıllarım da gönlümdeki çalkantılardan ötürü toz duman oldu... Size söyleyebileceklerim bu kadar.

«Çok dolaştım... Ve yaşam hep çirkin gözüktü gözüme. Gerçekte hem öyledir, hem değildir, ama tutkulu kişiler için akıl iyi bir kılavuz olamaz, ben de az kalsın uçurumu boyluyordum. Başka bir zaman anlatacağım güzel ve eğlenceli bir mucizeyle kurtuldum.

«Şimdilik diyeceklerim bunlar Bu dediklerim sizde kalsın. Biri gelip de sorarsa, hiç bir şey bilmediğinizi söyleyin: başkalarını kırmamak, onurlarını kurtarmak, bir canı korumak söz konusu olunca, yalan bağışlanabilir, hattâ gereklidir. Şimdi en önemli noktaya geçelim: bu sefer aklınıza sesleniyorum.

«Acı çektiğim kanısındasınız. Doğrudur. Yoksulluk içinde yüzdüğümü görüyorsunuz. Bu da açık seçik ortada. Ve bana yardım edebilme arzusuyla yanıp tutuşuyorsunuz. Çok güzel. Hattâ güzelden de öte: siz, yaşamım boyunca karşılaştığım, Hristiyanca sevgiyle çağdaş aklı birleştiren ilk ve tek insansınız. Yalnız, sevgili Adrien'ciğim, şuna emin olun ki, çektiğim acı ve yoksulluk, benden çok size zor geliyor. Sırf sizin acınızın hatırına, öbür kıyıda sandala bindiğimiz anki kararı-

mm tersine, kabuğumdan çıkmak niyetindeyim. Dolayısıyla, dinleyin şimdi beni:

«Ben de, sevincin bin bir türlüsüyle yıkanıp aydınlanmış, çok güzel günler geçirdim. Bir insanın yaşamdan isteyebileceği her şeyi insanca ve sağlıklı bir biçimde elde ediyordum. Ve duygulu bir yüreğim — bugün eskisinden daha duyguludur —, epey kıvrak bir zekâm olduğu için — bugün o da eskisinden daha canlıdır —, acıya varan bir coşkunlukla tadını çıkarıyordum yaşamın. Yıkımım da bundan oldu zaten: çelik gibi sağlam bir imanla yaşamın, kendi yaşamımın yalnızca zevk edip eğlenmek olduğuna inanmıştım. Oysa yıldırım kadar hızlı ve korkunç yıkım, mutluluğun göbeğindeyken, hele hazır olmadığınız zaman size feleğinizi şaşırtan yumruklarından birini indiriverdi tepeme.

«Ve azizim, şuna inanın ki, kendimi beğenmişliğimin bedelini ödediğim, az kalsın postu teslim edeceğim o arafattan çıktıktan sonra, bir düğmeye basar basmaz, on dakika içinde güzelim al atımın kapıma çekildiği günlerdeki kadar duyarlı, yaşamın tadını çıkarmaya hazırım; al atıma gelince, beni geçmişe çeken, zaman zaman bana, başım ilerde, gözlerim kapalı, bir daha hiç göremeyeceğim o alçakça mutluluğu yaşadığım yerlere doğru uçma arzusu veren tek varlık odur.

«Evet dostum, yaşam tam anlamıyla mucizeler yaratıyor: duygularım yönünden o gün neysem, bugün de oyum. Hattâ, bolluk

içinde yaşarken gözümden kaçmış olan çok daha geniş, aklıma bile gelmeyen başka mutluluk kaynakları keşfettim. Zenginlik, insanın gözünü kör eden güçlü bir ışığa benziyor: ayrıntılar — yaşamı güzel kılan, yüce sanatı yaratan bütün ayrıntılar — gözönünden kaçıyor.

«Sanatı ve doğanın güzelliklerini duyduğumu sanıyor, oysa en kederli ezgiyi kadınların boynunu öperken dinliyor, onlara birtakım güzel kitapları, sırf ne denli güzel okuduğumu göstermek için okuyordum; ve at üstünde ağaçların altından geçerken, dalları kırbaçlıyor, güzelim yaprakları kırıp döküyordum.

«Gerek bedensel, gerek ruhsal olarak çektiğim dayanılmaz acı, bütün bu hovardalığın üstüne, içtenlik dediğimiz yağın beslediği ürkek ışığı yansıttı. Ondan sonra da yoksulluk, o yakıcı süngerini kendini beğenmişlik dediğimiz incecik zarın üstünden geçirip hasta bir duyarlığın tattırdığı bütün sevinçleri silip süpürdü. Şimdi artık ne kusursuz olması gereken davranışlarımı gözleyecek, ne de o düzmece hayranlıklarını elde etmekte kullanacağım bilgiler için beni pohpohlayacak kimse var çevremde; ve ancak şimdi, şu gölcüğe kendi vahşi güzelliğinden ötürü hayran kaldığım, bir kitabı salt kendi gerçek değerinden dolayı okuduğum, herhangi bir hareketi ya da bir lâfı bilmem hangi güzelin kara

kaşı kara gözü ya da bilmem hangi beyin ince beğenisi için yapıp söylemediğim şu anda duyuyorum gerçek sevinci.

«Daha önce de yazılıp söylenmiş bir doğru bu: yoksulluk ve acı insanı içten kılar. Bense daha da ileri gidip, acı çekmenin insanda sevinç yarattığını söyleyeceğim. Kolay elde edilen bir mutluluğun kaypaklığı, alın teriyle kazanılmamış zevkin bayağılığı, Nergis gibi cıvık bir duygusallıkla kendine hayran olmak sinirlerimizi yorar, insanı yaşamın asıl insanî değerlerinden yoksun bırakır, büyük acılarla karşılaşmamış insanlara özgü tek yanlı yaşam kaynaklarını kurutur. Bu yaşam kaynakları da doğadaki su kaynakları gibidirler, düzenli bir biçimde, her geçen gün biraz daha gür akabilmeleri için, ele alınıp işlenmeleri, genişletilmeleri, derinliğine kazılmaları gerekir. Oysa sevinç kaynaklarımızın akışını gürleştirecek bir tek kaynak vardır yeryüzünde: acı. Evet, yalnız o içten kılabilir insanı, ama bunun için de, acıyla ezilen kişinin kendine ters bir hayranlık duymaması gerekir, çünkü bütün iş ömür boyu kuş gibi hafif olmaksa, elimizden akıp giden altınların hafifliğini hissetmek, bitlerin kalıcı izini taşımaktan çok daha iyidir. Yoksulluğun hayranı olmadığım gibi, onun verdiği sersemce acıya da hiç mi hiç düşkün değilim; ancak, bir kez yoksulluk denizine yuvarlanmışken, gülünç bir umutsuzluk içinde suyun yüzünde kalmaya savaşmaktansa, alabildiğine derine in-

meyi yeğlerim: bende gördüğünüz, sizi ürküten o kişiliğik, o dinginliğik, dinginlik, yazgıya boyuneğiş işte bundandır.

«Az önce saygınlığımdan falan söz ediyordunuz galiba. Saygınlık, ancak yitirmekten korktuğunuz zaman yitecek şeylerdendir. Biz onu daha eline aldığı an suratına tükürecek aşağılık bir varlığa teslim etmedikçe, hiç kimse dokunamaz bir insanın saygınlığına. Kişiliğimizin en katkısız billûrudur saygınlık, onu ikide bir elin günün önüne sürebilmek için insanın düpedüz kaçık olması gerekir. Ne istiyorsunuz yani? — liman işçilerinden biri burnumu sıkıştırdığı ya da ucuna bir fiske vurduğu zaman — bütün yoksuluğumu ortaya koyup: «Hey, bana baksana sen! Kim sanıyorsun sen beni? *Plaçinta* sattığıma bakıp, bilmem ne şatosunda doğmuş, bilmem kimin oğlu bilmem kim olduğumu aklınıza bile getirmiyorsunuz galiba!» mı diyeyim? Hayır, yapılmaz böyle şey. Yaptığınız zaman, dalgacılar sizden yana çıkmaz.

«Sık sık başıma geldiği üzere, biri çıkıp: «Bitli!» diye bağırabilir. Bitliyseniz, dediği doğrudur; yoksa, yanılmış demektir; ve her iki durumda da size kötülük etmek istedikleri bellidir. Bakın, «istedikleri» diyorum, çünkü genellikle onlar da makinalarına yanlış bir parça karışmış temiz yürekli, yiğit kişilerdir, ayrıca yeniden parmak basayım ki, insan denen şu makinayı hiç kimse yeterince

ustalıkla kullanamaz. Ama diyelim ki gerçekten kötüdürler, yaşam konusunda yeterince yaşantılı olmadıklarının dışında ne anlamı vardır bunun?

«Sözün kısası, benim için kaygılanmayın. Çok iyiyim ben. Bir ay önce İbrail'e geldiğim zaman vardım yoksulluk denizinin dibine, şimdi yavaş yavaş su yüzüne çıkmaktayım. Kıyıya çıkmama yardım mı etmek istiyorsunuz? Kabul, yalnız, hiç kimse ne yakaladığınızı, yani nasıl bir balık tuttuğunuzu bilmeyecek. Başkaları için, sandıkları kişiyim ve öyle kalmak istiyorum: *plaçinta* satan, Kir Nikola'nın yanında uşaklık adamım ben, ve bu arada şunu da belirteyim ki, Kir Nikola, bir zamanlar dostluk ettiğim kişilerden fersah fersah ilerdedir.

«Pek çokları bizimle uğraşacak elbet, çünkü basit insanların en büyük zevki başkalarının işine burnunu sokmaktır; siz, sakın sezdirmeyin onlara bir yaram olduğunu: yoksa hemen koşup ellerini daldırırlar bu yaraya.

«Hadi gidelim şimdi.»

Adrien, konuşurken Mihail'in kaşları arasında, ona sert bir hava veren, derin bir çizginin oluştuğunu farketmişti. Mihail'in vurgulamasındaki yumuşaklık, hareketlerindeki ölçülülük ve sözlerindeki dengeyle bu çatık

kaşlar ve asık yüz arasında müthiş bir çelişki vardı. Ama bu hep böyle olmayacak, ve Adrien pek yakında, kendi kusurundan ötürü çatılan kaşlarla birlikte, yepyeni bir Mihail'le karşılaşacaktı.

Sandal, limandaki yükleme boşaltma iskelelerine çevirdi burnunu. Nehrin sol kıyısına geçirmekte olduğu iki dost, yol boyunca tek söz etmedi, kayıkçı da küstüler sandı. Göz göze geldiklerinde:

«Ne güzel şeyler biliyoruz şu anda! Ama susmak zorundayız!» der gibiydiler.

Balık iskelesine yanaştılar. Mihail, simit sepetinin kayışı boynunda, Adrien'den önce fırladı rıhtıma ve sandalın parasını ödemek üzere kutusuna el attı. Adrien, kınayan bir bakışla onu durdurdu. Yanlarında, yörelerinde Rumca bilebilecek insanlar vardı. Alçak sesle

— Siz mi ödemeye kalkıyorsunuz? dedi.

— Evet, dedi Mihail suçlu bir çocuk gibi gülümseyerek.

— İyi ama, böyle mi anlaşmıştık? dedi Adrien öfkeli gözlerle.

Mihail hiç sesini çıkarmadı, para kutusunu sepete koydu ve soylu bir utançla gözlerini yere eğdi.

(Ah aşağılık para ah! Hemen araya girdin değil mi? Daha şimdiden dostluğun eline kara bulaştırıp seni horgören iki insanın yaşamını zehirlemeye başladın ha? Daha şimdiden, şu yeni doğmakta olan dostluk yuva-

sına ayrılık tohumu ekmek, insanlar arasındaki ilintinin temel taşı olduğunu, hiç bir şeyin senin boyunduruğundan kurtulamayacağını mı göstermek istiyorsun? Ah aşağılık bir beynin rezil buluşu ah! Ah adalet getirdiğini sanan alçaklık ah! Hey, Adrien! Ayağını denk al oğlum!)

Ne mutlu yüreği dostluk sevgisiyle yanıp tutuşana. Yalnız odur yalnızlığı daha az öldürücü, yaşamı da çekilir kılan.

Adrien, Mihail'den ayrıldığında hiç bir şey düşünemeyecek kadar şaşkındı. Tek bir fikrin ucunu yakalayamıyordu. Her şey, civa gibi kayıyor, elinden kaçıyordu. Daha doğrusu, bütün fikirler orda, kafasının içindeydiler, hattâ gereğinden fazla kalabalıktılar, ama yüreğimizin beynimize çıktığı zamanlardaki gibi, çok kaygan, tıkabasa sevinç yüklüydüler; ve iyi ki öyleydiler, çünkü beyin, tek başına, aslında Yüce Tanrı'nın bizi şerrinden koruması gereken, acımasız bir araçtır.

Adrien, beyninde, ya da yüreğinde, tıpkı o küçük su birikintisinin üstündeki minicik sinekler gibi kaynaşan bu sevinçli fikirleri tatlı ve yorgun bir bakışla seyrediyor, İbrail'in Champs-Elysées'si sayılan ve o saatta sessizliği yalnızca: «*Gaz* var, *gaaz!*» diye bağıran yaşlı Yahudi satıcının haykırışlarıyla bozulan Karol caddesinden geçerek, salına salına işe gidiyordu.

Onu, bir *kobilitza*'yla omuzuna astığı iki gaz bidonunun ağırlığı altında yay gibi eğilmiş gören Adrien, kendi kendine

«Vah zavallım vah, diye söylendi, böyle bir yaşama katlanabilmek için, sen de birini, benim Mihail'i sevdiğim kadar seviyor olmalısın.»

Ve o anda aklına, ayrıca anasıyla Leana'yı da sevdiği geldi. Büyük bir rahatlıkla bu üçünü bağdaştırdı. Peki, gerçekte de öyle miydiler acaba?

Evet, Adrien'in gönlünde!

O mutlu uyuşukluk içinde akşamı etti. Neyse ki, iş de «pek kötü» değildi, yani sizin anlayacağınız, çalışmaya gelen iki işçiyle ustabaşı Adrien'den daha yürekli çıkmadılar, ama tabiî bambaşka bir nedenle: bir gün önce vur patlasın çal oynasın eğlenmişler, ve Almanların deyimiyle «blau Montag» yaptıkları, o sabah işi astıkları halde, kafalarındaki duman daha pek dağılmamıştı. Adrien'in de kafası dumanlı sandılar

— Adrien, oğlum, dedi Petrak Usta, gözlerini istediğin kadar açık tutmaya çalış, gözkapaklarının bizimkiler kadar ağır olduğunu görüyorum. Eh, çok da iyi anlıyorum doğrusu bunu! Çalışma denen şey hiç de içaçıcı olmadığı halde, zenginler, can sıkıntısından gebermeyelim diye biz çulsuzlara bırakmışlar onu.

Ustabaşı bir üstübeç sandığının üstüne çökmüş, iş gömleğini giymeye hiç de niyetli

gözükmüyordu. Öbür ikisi tulumlarını giymişlerdi, ama aygıtlara, zehirli yılana bakar gibi bakıyorlardı. Yalnız çırak, küçük Serafim ayaktaydı: elindeki gevrek kömür kalemle, eski bir duvara domuz yavruları çiziyordu.

Müşterinin yanıltısı sonucu yarı yolda bırakılmış bir işti yaptıkları; adam ilk harcamalar için gerekli parayı kesince, Petrak Usta da cızlamı çekmişti. «Herifçioğlu sonunda yola geldiğinden», şimdi yeniden işe koyuluyorlardı. Böyle yarım bırakılmış işlere dönmenin insanın ağzında bıraktığı buruk tadı bilenler, bizim zanaatçıların içlerinin kararmasını çok iyi anlayacaklardır. Süslemeci Matei, unutmabenilerin rengini bir türlü tutturamıyor, kabartma alçı işlerinin bir numaralı yıldızı İtzik kabartmalar arasında bağlantı kuramıyordu. En alçakgönüllüleri olan Adrien, birkaç aynanın üstündeki «çayırlar»ı boyamaya koyuldu. Ustabaşıysa, üç haftadır el sürmediği yapay tahtayla cebelleşip duruyordu.

Petrak Usta aslında pek de usta değildi, ama işi çekip çevirmeyi bilen, becerikli bir insandı. Dürüst, eliaçık, sevecen, işçi ruhundan — 'tembelliğe hakkı bulunmayan' işçinin ruhundan — anlayan bir adam olduğu için, en hırçın götürücüye bile sevdirirdi kendini. Sırık gibi uzun boylu, iskelete benzer bir devdi. Suratının da koskoca kentte eşi benzeri yoktu: yumurta biçiminde uzun bir yüzü, sivri ve kel bir başı, patlıcan gibi bir burnu, güldüğü zaman iki misli uzayan etli dudakları.

çukuru berberlerin başına dert açan, domates biçiminde bir çenesi, kendi deyimiyle «atalarının soyunu belli eden» kepçe kulakları vardı. Bununla birlikte, hiç bir çirkin adam Petrak Usta kadar sevimli değildi, çünkü iyilik dolu yüreğinin bütün sevincini dile getirerek gülen gözlerinden başka, bedensel yapısından ötürü dostça ve zararsız şakalara konu olduğu Prokop Çayhanesi'ndeki dillere destan öfkeleri de onu herkesçe sevilen bir adam yapmıştı.

Petrak Usta; bu müthiş öfkelerinden sonra, kasırga gibi işlikten çıkar, gider bir arabayla bir kemancı Çingene tutar, gelip işçileri üst üste arabaya doldurur, alır götürürdü. Sarsıntısı sabaha dek süren, herkesi barıştırarak onlara bir haftalık dinginlik sağlayan «ünlü patlamaları»ydı bunlar.

Adrien, ruhunun güzelliği, o çirkinlik yığını içinden, bulutlar arasından sıyrılan yaz güneşi gibi birdenbire sıyrılan bu insanla pek özel bir biçimde tanışmıştı.

İlk kez yolları karşılaştığında, Adrien, bir ithalâtçının yanında ayak işlerine bakıyordu. Boyacı ustası, oraya, öteyi beriyi onarmaya gelmişti. Akşama doğru, neşesiyle bütün ev halkının gönlünü kazandıktan sonra, oda hizmetçisiyle evin hanımı arasındaki korkunç ağız dalaşma tanık olmuştu. Ve tabiî hizmetçi kolundan tutulduğu gibi sokağa atılmıştı. Petrak Usta, takım taklavatıyla birlikte kızı da toparlamış, getirip karısına teslim

etmişti; en az kendisi kadar iyi yürekli bir insan olan karısı, kızcağıza, çok daha iyi koşullarla yeni bir iş bulmuştu. Adrien, içinden, bu adama iyi bir not vermişti. İkinci karşılaşmaları tam bir yıl sonra olmuştu.

Aylarca işsiz kaldıktan sonra, gündelik bir iş bulabilmek için çırpındığı dönemdi o sıralar. Çilingirin biri, dökme demir bir kapıyı yerine takmak üzere, bir günlüğüne onu tutmuş ve Adrien işyerinde Petrak Usta'yla karşılaşmıştı. Buna ikisi de sevinmiş, çaylarını Porokop'ta içmiş, tatlı tatlı hoşbeş etmişlerdi. İş bitip de adam kendisine yol verince, boyacı, dostluğun verdiği içli dışlılıkla ansızın sormuştu Adrien'e :

— N'apıyorsunuz şimdi? Çilingir mi oldunuz?

— Hayır, çilingir değilim. diye karşılık vermişti Adrien.

Sonra, üzgün bir tavırla eklemişti

— Aslında hiç bir şey değilim!

Bu içtenlik, Petrak Usta'nın temiz yüreğini sızlatmıştı. İlgiyle delikanlıya bakmış

— Belli bir uğraşınız yok mu? diye sormuştu.

— Ne yazık ki yok.

— Peki, hiç birini öğrenmeyi denemediniz mi?

— Denemez olur muyum? Tersane işliklerinde makinist olarak çalıştım, ama bir yılın sonunda, olanaksızlıktan bıraktım, çünkü hep anamın sırtından geçiniyordum.

Bu konuşma sırasında, aşırı sıcağın etkisiyle ruhların daha tez kaynaştığı Prokop'ta çay içmekteydiler. Petrak Usta o sinir yatıştırıcı sıvıdan bardak bardak içiyor, yüzünü paralarcasına terini siliyordu. Bir daha sordu

— Peki, bir uğraş tutmak istemez miydiniz?

— Pöh, öğrenecek çağı çoktan geçtim... dedi içi sızlayan Adrien.

— Kaç yaşındasınız?

— Hemen hemen on sekiz.

— Ve on sekiz yaşında, artık çok geç diyorsunuz, öyle mi? Bakın ben, ilk kez yirmi dört yaşımda elime aldım fırçayı, ve gördüğünüz gibi, hiç de kötü gitmiyor... Ama şu var: her ne kadar «zanaat altın bilezikse» de, gırtlağımız da gümüş bir hunidir! diye dalga geçmişti zanaatçının kazandığından fazlasını içkiye verdiğini dile getiren atasözüyle.

Adrien, gerisini düşünmeden, tam iki saat kahkahalarla gülmüştü bu adamın yanında, ve başbaşa kaldıkları zaman, boyacı ustası sormuştu:

— Kaç para kazanıyorsunuz günde?

— İki frank.

— Peki, demişti beriki, suratım sizi çok ürkütmüyorsa, yarın sabahtan başlayarak ben de iki frank veriyorum size... Gelin... «İblis'in, ressamların gösterdiği kadar kara olmadığını» anlarsınız.

Adrien bu öneri karşısında öylesine şaşırmıştı ki, gözlerinden yaş gelmişti. Eh, haksız da değildi doğrusu, o çağlarda bir çırak işe iki frankla değil, yarım frankla başlardı.

O günden bu yana altı ay geçmiş, Adrien, dost ustasının eliaçıklığına lâyık olduğunu göstermiş, çıraklık dönemini çabucak aşmıştı, şimdi artık verilen her işi beceriyordu, gündeliği üç franga çıkmıştı, oysa en iyi işçiler bile beş franktan fazla alamazdı.

Bizimkilerin yeniden çalışmaya başladıkları katın üstünde, onlara bu işi veren adamın ailesi oturuyordu. Bir de baktılar, açık yürekli Macar hizmetçileri ortalıkta bitmiş, bozuk bir Rumence'yle:

— Aa, Petrak Usta! Bu çeşit çalışıyorsunuz siz? Hayde bakalım! Kalkın ayakta! diye bağırıyor.

Ustabaşı korkmuş gibi yaptı, oturduğu yerden öyle bir sıçradı ki, kafası tavana vuruyordu, kollarını iki yana açtı, herkesi kırıp geçiren umutsuz bir tavırla

— Ah, Marişka, Marişka! diye bağırdı. Yiyenin ağzını yakıp kavuran, erkekleri delice âşık eden o ünlü «*paprişka*»ların (acı biberlerin) yetiştiği ülkenin güzel kızı. Umudunu yitirmiş bütün badanacıların uğur perisi, söyle bana: sever misin boyacıları?

Bunu sorarken, upuzun gövdesini leylek

boynu gibi büküp eğilmişti. Onunla burun buruna gelen Marişka neşeli bir yüzle:

— Avat, Bay Patrak, sever ben boyacıları, hep şarkı söyler, iyi çuçuk hepsi, dedi, ama çok az çalışır!

— Bravo Marişka! diye gürledi Petrak Usta hizmetçi kızın beline sarılıp odanın içinde döndürerek. Arı gibi çalışmamızı istiyorsanız, hemen gidip bize şöyle okkalı, az şekerli, *kaymaklı* dört Türk kahvesi yapıp getirin, hem de sıcak sıcak... param param param!

Hizmetçi kız güç belâ kurtuldu onun elinden ve bağıra bağıra kaçtı

— Haman, Bay Patrak, haman!

Bütün uyuşuklukları dağılan işçiler, kasıklarını tutarak gülüyorlardı. Yiğit kız, az sonra, bir tepsi içinde, dört fincan kahveyle birer bardak su ve birer parça reçel getirdi onlara; bu sonuncular, insanların sizi bir fincan kahveye hasret bıraktığı Batı'da pek az rastlanan (oralarda içeceğiniz zaten kahve değil, «İmamın aptest suyu»dur) Rumen konukseverliğinin simgesiydiler.

Bu nefis kahvaltıyla keyifleri yerine gelen dört adam, taptaze bir yürekle işe sarıldı. Matei ile İtzik'in işleri tavandaydı, ikisi de, sırıkla yürür gibi kullandıkları merdivenlerine çıktılar, biri unutmabenilerini serpiştirecek, öbürü de kabartmalarının örneğini çizecekti (Fransa'da hiç bilinmeyen, Romanya'ya da Almanya'dan geçmiş olan bu çalış-

ma biçimi, işçiyi merdivenin yerini değiştirmek üzere habire inip çıkmanın yorgunluğundan kurtarıyor, ustabaşıya da boşuna zaman harcatmıyordu).

Petrak Usta, verandaya süreceği «son kat» yağlı boyayı hazırlamaya, Adrien'se elindeki kalıpla odalardan birinin duvarına bir av sahnesi resmi çıkarmaya koyuldu.

O arada gevezelik son kertesine varmıştı. Konuşmalar ve kahkahalar gırla gidiyordu. Her biri, çalışırken, bir gün önce patlattığı «bomba»yı anlatıyordu. Ustabaşı, bacaklarının arasına bir boya kovası alıp yere çökmüş, bir yandan Serafim'in uzattığı boya, yağ, kurutucu madde ve terementiyi birbirine karıştırıyor, bir yandan da hepsine lâf yetiştirip enerjilerini kamçılıyordu. Adrien, çalıştığı odadan onların bu saçmasapan konuşmalarını dinliyor, yürekten gülüyor, duvarları yeşil ormanlar, yeşil avcılar, yeşil geyik ve köpeklerle dolduruyordu.

Ama yorgun düşen sesler yavaş yavaş zayıfladı; karşılıklarla gülüşmelerin arası uzadı; koflaşan göğüslerden artık yalnızca birtakım çatlak sesler çıkıyordu, bir saat sonraysa, işyerinde hemen hemen tam bir sessizlik hüküm sürmekteydi. Hareket eden bir merdivenin tıkırtısı, kısa, hırıltılı bir öksürük, hoşnutsuzluk belirtisi bir iç çekiş, ya da çırağa usulca: «Prusya mavisi!»... «koyu yeşil!»... «bırak şimdi onu!» diyen ustabaşının kalın sesi bozuyordu zaman zaman bu sessizliği.

Derken Adrien hiç bir şey işitmez oldu. tatsız günlerin kıpırtısızlığı ve uyuşukluğu her şeyi alıp götürdü, işlik Adrien'den uzaklaştı, aklı yeniden kar beyaz nilüferlere, (Prusya mavisini bırakıp) gök mavisine döndü. özellikle gidip Samoyla Perof'u görmeyi, Mihail'i içinde bulunduğu yoksulluktan kurtarma işine ortak etmeyi düşünüyordu.

Böyle düş kurarken, robot gibi, elindeki kalıbı duvara dayıyor, fırçayı kesik yerlere sokup çıkarıyor, kâğıdı kaldırıp az öteye yapıştırıyor, hiç ilgi duymadan aynı işi tekrarlıyordu; birden kafası nilüferlerden ayrıldı, ansızın, son resmi başaşağı yaptığını farketti. Vay canına!... Bir elinde karton kalıp, öbüründe fırça, tepe taklak duran ormana, avcılara, geyiklerle köpeklere bakıyordu üzgün üzgün. Bu gibi durumlarda, Sen kıyılarında kullanılan ve Napoléon Bonaparte'ın Waterloo'daki son birliklerine kumanda eden General Cambronne'un teslim olmasını isteyen General Maillaud'ya verdiği sert karşılıktan alındığı söylenen lâfları bilmediğinden, içinden, Cambronne'u bile titretecek bir küfür savurdu (bizim Doğulular küfür yönünden pek zengindir zaten).

Adrien, kimse işitmesin diye böyle içinden küfrederken, yan odadan, camları zangırtadan bir küfür yükseldi. Petrak Usta köpürmüş, düpedüz uluyordu

— Hay dinine imanına yandığımın!... Kim soktu şu Berlin kırmızısını Van Dyck ye-

şilinin bulunduğu kutuya be? İki okka boyayı berbat ettim!

Kimseden ses çıkmadı. Serafim, korku dolu bir sesle «bütün boya tüplerinin, işi bıraktıkları gün, karman çorman sandığa atıldığını, şimdi, kullanmazdan önce bir kez sınamak gerektiğini» söyledi.

Hata yapanın yalnız kendisi olmayışına sevinen Adrien, ses çıkarmadan sildi ters resmi, üstüne bir kat boya çekti; o arada, yaptığı yanlışlığa canı sıkılan ustabaşı tavanda çalışan iki işçinin yaptıklarını görmeye gitti. Hiç de hoşnut kalmadı

— Bakın arkadaşlar, dedi, hadi paşa paşa inin şu merdivenlerden, senin unutmabeniler soğuk ve cansız; İtzik, senin yalancı kabartmanın da kabartmayla ilgisi yok...

— Ben de son resmi ters çıkarttım, diyerek araya girdi Adrien.

Zavallı ustabaşı etine iğne batırılmış gibi sıçradı:

— Hepsini mi diye sordu.

— Hayır; bir tekini, diye karşılık verdi. Adrien.

— Peki! Bırakın her şeyi! Tüyelim burdan diye bağırdı boyacıbaşı. Bugün hepimizin gözleri şeşi beş görüyor. Yarın iki misli çalışırız. Yarım günlük yövmiyenizi veriyorum. Yerleştirin âletlerinizi.

Herkes sevindi bu habere. Ertesi gün, yitirilen bu üç saatı kazanmak üzere «deli gibi» çalışacaklarına söz verdiler. Ve hepsi bir yana dağıldı.

Adrien, sokağı çıkınca, saatına baktı: dört buçuktu.

«Samoyla bu saatta *çayhane*'de olmaz», diye düşündü.

Ve, ya herro ya merro deyip, sobacı-sanatçı-ressamın Duvarcılar sokağındaki evine yollandı. Burası, küçük kentsoyluların oturduğu, sakin bir mahalleydi. Dediğimiz sokağın 7 numarasında kendi halinde bir evle karşılaştı, tahta avlu kapısını çaldı, köpek vardır korkusuyla usulca araladı. Mutfaktan saçı başı ve giysileri Rus kadınlarınınkine benzeyen, kırk kırkbeş yaşlarında, etli butlu bir hanım çıktı, dostça gülümseyerek yanına geldi. Adrien kadını selâmlayıp sordu:

— Bay Samoyla Petrof burda mı oturuyor?

— Evet, efendim, evet, girin içeri! Sabahtan beri sizi bekliyor, tam üç kez gelip gelmediğinizi sordu.

— Nasıl olur? dedi Adrien şaşkın şaşkın; siz kim olduğumu bilmiyorsunuz ki.

— Doğru, tanışmıyoruz, ama bütün gün sizden, dün akşam Halk Bahçesi'ndeki kar-

şılaşmanızdan söz etti. Bayılmış size, ben de sevindim tanıdığıma.

Tam o sırada, avlunun dibindeki odalardan birinden Samoyla fırladı, kollarını açıp Adrien'e doğru koştu. Sırtında beyaz bir gömlek, yumuşak bir takma yaka, kara bir boyunbağı vardı, gençliği, güzelliği, taşkınlığı, canlılığı, kendine güveni, kendi varlığı ve umutlarıyla dolu olmanın verdiği rahatlık içinde ışıl ışıl yanan bir insandı. Adrien'in koluna yapıştı, çekip işliğine götürdü, ve o arada sevgi gösterisine boğdu:

— Çok şükür gelebildiniz! Sabahtan beri sabırsızlıkla sizi bekliyorum. Biliyor musunuz, tanıdıklarımdan biri sizi, sabah sekize doğru, simit satan bir oğlanla rıhtımda görmüş. Sözünü ettiğim kişi dün gece konfeti savaşına katılmıştı, sizi uzaktan tanıyor, sabahki gezintinizden küçümseyerek söz açtı. Nasıl ağzının payını verdim görecektiniz! Ama böylece çalışmadığınızı öğrenmiş oldum, dün geceki sözünüze de güvenerek beni görmeye geleceğinizden emindim. Onun için, anneme, ben yokken gelirseniz bir dakikacık beklemenizi rica ettim.

Ve tam içeri gireceklerken durdu, şımarık çocuklar gibi anasına seslendi:

— Anneciğim! Samaveri hazırlar mısın?

İçeri girdiler, Adrien, alçak gönüllüce döşenmiş iki odayla karşılaşdı: bunlar Samoyla'nın yatak odasıyla çalışma ve okuma odasıydı. Özellikle bu sonuncunun sanatçılara öz-

gü dağınıklığı Adrien'i duygulandırıp büyüledi. Karyolanın arkasındaki duvarlar, yerden tavana dek türlü büyüklükteki elliye yakın tabloyla örtülüydü. En çok dağ bayır resmi vardı. Sağda solda, birkaç baş çalışması, iki de dinsel konulu resim göze çarpıyordu. Petrof'un gözdesi Rembrandt'ın taş basması renkli ya da siyah beyaz kopyalar, büyük ressamların portreleri, ünlü besteci ve edebiyatçıların resimleri sağa sola iğnelenmişti. Üstü kitap dolu masada, baş köşeyi Tolstoy tutuyordu, yanında Puşkin, Vereşçagin ve Lermontof'un Beethoven'in ölüm döşeğinde alınmış yüz kalıbının, Eminesko'nun resimleri vardı, ve bütün bunlar iç içeydi. Pencerenin dibine yerleştirilmiş resim sehpasında, konuğun dikkatini çeken, hemen hemen bitmiş, kocaman bir yağlı boya tablo duruyordu.

— Tanıdınız mı bu görünümü? diye sordu Samoyla.

— Tanır gibiyim! Hiç yabancı değil, dedi Adrien. Adı ne?

— Siz olsanız ne ad verirdiniz?

— Vallahi, ne bileyim... *İbrail Önlerinde Tuna* derdim.

— Peki, öyle olsun! diye haykırdı ressam. Bense *Tuna Bataklığı* adını vermeyi düşünüyordum.

— O ad pek gitmezdi, diye görüşünü belirtti Adrien. Sazlıklar arkada kalmış, Tuna'ysa, bütün ayrıntılarıyla ortada. Ayrıca,

bu işten pek anlamadığımı da itiraf edeyim. Edebiyat bir yana, öbür sanatlar gibi, resmi de pek derinine inmeden severim. El yordamıyla tadarım onları.

— Öyleyse birbirimizi tamamlarız, diye bağırdı Petrof. Ben size resimden söz ederim, siz de bana edebiyattan. O konuda benden daha rahatsınız.

— Edebiyatla yakınlığınızı bilmiyorum, ama benim bu konuyu iyi bildiğimi söylemek aşırı birlâf olur. Öteden beri hep bu güçlü ışıkta yıkandım, sorunun özüne baktım elbet, ama edebiyat alanı öylesine geniş ki, öğrenmeye kalkınca ürküyorum. Hiç bir şey bilmediğimi farkediyorum!

— Başka dil biliyor musunuz?

— Gördünüz mü? En büyük eksikliklerimden birine parmak bastınız işte. Çağdaş Yunanca'dan başka dil bilmiyorum, ama, alay edeceksiniz belki, onun yerine Fransızca öğrenmiş olmayı yeğlerdim... Hattâ gerekirse, Rumence'mi bile verebilirdim üstüne.

— Ah, ah, tıpkı benim gibi düşünüyorsunuz! diye göğüs geçirdi Samoyla. Ben de Fransızca öğrenme, Fransa'yı, Paris'i ordaki başyapıtları görme arzusuyla yanıp tutuşuyorum.

— İyi ama, sizin elinizde, benim kör topal Rumca'ma benzemeyen Rusça var.

— Evet, ancak o da evrensel bir dil değil; bense, tıpkı sizin, iyice yükseklerde uçmak isterdim.

Petrof,, konuşurken, Adrien'in hoşuna giden birtakım hareketler yapıyor, yüzünü tatlı bir biçimde oynatıyordu. Ona tablolarını gösterip açıklamalarda bulunurken, konuları, çizgiyi, renkleri, düşüncesinin az ya da çok başarıyla dile getirilmiş olmasını anlatırken kolunu sıkıyor, omuzuna vuruyor, son derece gülünç şakalar yapıyordu. Adrien, dinlerken, Samoyla ile Mihail'i karşılaştırıyor, kendi kendine:

«Nasıl da büyük bir ayrım var aralarında!» diyordu.

Oysa, Mihail'le yan yana bulunduğu zamanlardaki gibi, Samoyla karşısında da büyük bir heyecan duruyor, ona doğru çekildiğini hissediyordu. Yeni ve şaşırtıcı bir şeydi bu Adrien için. İki insan... İki ayrı insan keşfetmişti. Birisi insana çook uzun zamanda geliyordu; öbürü koşarak.

Bakırları pırıl pırıl parlayan, fokur fokur kaynayan semaver, Petrof'un anası tarafından, ancak Rus kadınlarına özgü bir alışkanlık ve incelikle odaya getirildi. Tepside, ayrıca, derin altlıklar üstüne oturtulmuş iki geniş çay fincanı, şeker, limon, rom ve küçük çörekler vardı. Adrien o güne dek böyle yüklü çay tepsisi görmemişti.

— Temiz yürekli ana sordu:

— Siz de mi resim yapıyorsunuz?

— Evet, hanımefendi: duvarları boyuyorum! diye dalga geçti Adrien.

Çay koymakta olan Samoyla hemen atıldı:

— İnanma, anacığım! Adrien değerli bir çocuktur, kaç haftadır nasıl etsem de onunla tanışsam diyordum. Ama artık candan iki dostuz, öyle değil mi Adrien?

Yalnız kalıp da çaylarını yudumlamaya başladıkları zaman Petrof sordu:

— Dostunuz var mı?

— Sorunun karşılığını sonraya bırakıp ben size aynı şeyi soracağım, dedi Adrien: ya sizin? dost yönünden zengin misiniz?

Ressam çıık diye dilini şaklattı:

— Yığınla tanıdığım var, bunların bazıları bana bağlıdır. Askerlik yaptım, sporla uğraştım, bir sürü insanla düşüp kalktım. Yalnız, ne gariptir: bu dostlardan ayrılırken, eskisinden daha bilgili bir adam olmamak bir yana, sizi doyurmayan bir gösteriden çıktığınız zamanki gibi, yatışmamış bir heyecan kalıyor hep içimde. Üstelik, havailik konusunda da onlardan aşağı kalmam, birlikte «kadın avına» çıkar, «bombalar» patlatır, daha bir sürü çocukça işler yaparız; bununla birlikte — nasıl söylesem bilmem ki — zaman zaman, bu anlattığım insan olmadığımı hissediyorum sanki. Kimi zaman, onlarla geçirdiğim bir geceden sonra, eve döndüğümde kederler içinde buluyorum kendimi: yaşamdan zevkin, tabiî sanatsal heyecanın verdiği zevkin en büyüğünü alabilme uğrunda harcadığım çabanın sonunda, ağzımda bir

burukluk kalıyor: bense bu heyecanı başkalarına iletmek, onu başkalarının gözlerinde ışıldarken görmek istiyorum. Benim için gerçek mutluluk bu çünkü: ancak o zaman kendimi bütünüyle anlaşılmış hissedeceğim. Ve işte bu sevinç parıltısını, bir akşam, sizin gözlerinizde gördüm...

— Ne zaman kuzum? diye sordu şaşıran Adrien.

— Bundan bir süre önce... Ondan önce de, çayhanenin şamatası arasında, oturduğum yerden sizin Petrak Usta'ya birtakım kitaplardan parçalar okuduğunuzu, açıklamalarda bulunduğunuzu işitmiştim; bir keresinde, *Suç ve Ceza*'dan, Raskolnikof'un Sonya'nın ayaklarına kapanışını okuyor, ustanıza büyüklüğünü anlatıyordunuz Adamcağız — anlattıklarınızın bazı bölümlerini anlıyor, bazı yerleri hiç mi hiç anlamıyor — sizi güçlükle izliyordu, ama siz, karşınızdakinin bu çoşkun heyecan karşısında şaşkına döndüğünü falan farketmeden, kendinizi kaptırmış gidiyordunuz.

— Haa, evet, hatırladım o günü, dedi Adrien kızararak.

— Durun, dahası var. Bir keresinde de sizi tek başınıza sevinirken gördüm, ve işte o zaman anladım sanattan aldığınız zevkin içtenliğini...

— İyi ama, polis hafiyeliği yapıyorsunuz siz! diye bağırdı Adrien.

— Hiç de değil. Bakın, görüşünüzün azıcık zayıf olduğuna bahse girerim.

— Evet, uzağı pek iyi göremem, hele geceleri.

— Tamam işte, bir akşam Prokop'a küçük bir paketle geldiniz. Çayhanede topu topu beş altı kişi vardı, bunlardan biri de bendim, karanlıkça bir köşede oturuyordum; bir işçiyi bekliyordum. Paketi açtınız, iki kitap çıkardınız, birkaç sayfayı çakıyla açtınız, heyecanla okudunuz, sonra şöyle bir karıştırdınız, ve yeniden okumaya koyuldunuz. En sonunda da elinizi çenenize dayayıp düşlere daldınız, gözlerinizse doğrudan doğruya: «İyi ama, nedir o okuduğunuz?» diye soran gözlerime dikiliydi. Siz ışıkta, ben karanlıktaydım, dolayısıyla, az önce sözünü ettiğim dostluk aynasından yoksun kaldığımız zaman ancak tek başımıza tadabildiğimiz bu sevincin parıltısını seyredebildim rahatça gözlerinizde. Çıkarken masanızın hemen dibinden geçtim, Sienkiew ve Balzac'la beraber olduğunuzu gördüm: *Hannia* ile *Goriot Baba* vardı elinizde.

— Peki neden masama bir yumruk indirip hemen o anda söylemediniz bu dediklerinizi? diye sordu Adrien üzgün üzgün.

— Ah, ah! diye iç çekti Samoyla; insan böyle damdan düşer gibi gidemiyor başkalarının yanma. Dün akşam Halk Bahçesi'nde, daha önce iki kadeh köpüklü şarap yuvarladığım için yapabildim o işi.

— Hayır, doğru değil bu dediğiniz, Samoyla! diye karşı çıktı Adrien. İnsan başka birine damdan düşer gibi de yanaşabilir, iki kadeh köpüklü şarap yuvarlamadan da sevgisini söyleyip karşılığında sevgi bekleyebilir. Bizim gibiler için en iyi köpüklü şarap içimizi dolduran, dünya kuruldu kurulalı fokurdayan aşktır. Ben şimdiye dek hiç köpüklü şarap içmedim, bildiğim tek baş dönmesi, esriklik, sevginin verdikleridir. Ve işte bu sevgiyle, çok değil, daha dün ve bu sabah, yoksulluğun ve haksızlığın buza çevirdiği bir insanın üstüne damdan düşer gibi, küt diye düştüm, insan değer bilmezliğinin hemen hemen öldürdüğü sevgi meşalesini yeniden alevlendirdim. Size de Petrof, bu insanı bize, sevdiği yaşama çekmek üzere çabalarımızı birleştirelim diye, ondan söz etmeye geldim. Sizde, böyle bir girişime gerektiği gibi heyecanla atılacak bir dost bulduğum için mutluyum...

— Kim bu adam? diye bağırdı Samoyla kaşlarını çatıp oturduğu sandalyeden atlayarak. Dostluğunuza lâyıksa, ben de kendisiyle dost olmaktan mutluluk duyarım. Gücümün yettiği her şeyi isteyebilirsiniz benden, seve seve yerine getiririm: her şeyden önce sıkıntı içindeyse, evim de, kesem de kendisine açıktır!

Kollarını açıp o güzel sakalını havaya dikerek ayağa fırlayan Samoyla Perof, Adrien için, en büyük sanat yapıtından daha değerliydi:

«Bu, insanoğlunun beyninden çıkmış yapay bir şey değil, dedi kendi kendine: ulu Yaratıcı'nın yeryüzüne kustuğu bir *insan parçası* bu, ve benim malım.»

Genç adamın eline yapıştı, üzgün bir tavırla:

— Benim iyi yürekli Samoyla'cığım! dedi. Gösterdiğiniz bu ruh yüceliğiyle dostluğa onur veriyor, beni de utandırıyorsunuz. Ancak, bizim için sorun, *sunmak* değil, *kabul ettirebilmek*'te. Gerçi iki kolundan başka varlığı bulunmayan yoksul bir insanım, ama ben de sizin gibi, aynı tez canlılıkla, aynı önermeyi yaptım, ve kaya gibi sert bir dirençmeyle karşılaştım.

— Peki, kim bu garip adam? Sakın bu sabah limanda, yanınızda gördükleri insan olmasın?

— Evet, o!

— Simitçi mi?

— Evet, ta kendisi! *Plaçinta* satan bu adam benim, dün saat ikide keşfettiğim, ilk dostumdur; ondan üç saat sonra da, nicedir aradığım, öteden beri zihninde yaşadığım, ama ancak bir rastlantıyla karşılaşacağım sizin dostluğunuzu keşfediyorum. Düşünün, Samoyla, nasıl korkunç bir bilgisizlik içinde yaşıyoruz!

Açıkça şaşkınlığa uğrayan ressam, alık alık Adrien'in gözlerine bakıyor, onlarda, bir türlü gözünde canlandıramadığı Mihail'in imgesini arıyordu.

— Rumen mi? diye sordu daldığı derin düşten uyanırcasına.

— Hayır, Rumen değil.

— Nereli?

— Bilmiyorum.

— Sormalıydınız.

— Yaptım o aptallığı, hemen ağzımın payını verdi.

— Vay anam vay, müthiş bir kuş bu! diye bağırdı Semoyla. Rumence biliyor mu bari?

— Pek az. Aramızda Rumca konuşuyoruz, ama sonra kendisi söyledi, altı dil biliyormuş. Fransızca kitap okuduğunu kendi gözümle gördüm.

— Fransızca mı? diye sıçradı Petrof.

— Evet, dostum. Ve bu adam, biti bile eksik olmayan bir yoksulluk içinde yüzüyor.

Ressam elleriyle yüzünü örttü:

— Hayır... hayır... olamaz! diye inledi. Ve kimbilir nasıl bir insanî değer gizlidir içinde!

— «Kimbilir»i yok, dedi Adrien kararlı bir tavırla. Eminim öyle olduğuna. Birkaç saat geçirdim onunla, ve kendimi, bir filin yanında sivrisinek gibi hissettim.

Petrof Adrien'i omuzlarından kavradı:

— Hemen yardımına koşalım! diye bağırdı. Onu bulmalı, dostça, akıllıca konuşmalı, gerekirse dövmeli, ama ne pahası olursa olsun bu durumdan kurtarmalıyız!

Adrien acı acı gülümsedi:

— Sizin de benim gibi eliaçıklık ateşiyle yanıp tutuştuğunuzu görüyorum, dedi, ama hiç bir işe yaramaz bu, ya da, tek bir şeye yarar, onu bizden uzaklaştırmaya.

— Peki ne yapalım öyleyse?

— Bende kendi kendime sordum bu soruyu, ve bir tasarı kurdum...

— Nasıl bir tasarı? Ne yapacağız? diye atıldı ressam.

— Ona karşı, büyük ama tanınmamış sanatçıların ürkek üne davrandıkları gibi davranmak zorundayız: bildiğiniz üzere, bu insanlar büyük bir içtenlik, sevgi ve tutkuyla hizmet ederek, ünün kendiliğinden gelmesini beklerler. Biz de şimdilik Mihail'in iyiliğini isteyen ve onu gizlice seven iki kişi olmakla yetinelim, çünkü anam bir gün bana: *bir insanın elindekini zorla alabilirsin, ama ona zorla bir şey veremezsin,* demişti.

Adrien, bunları söyledikten sonra heyecanla Samoyla'nın ellerini sıktı:

— Yakında görüşmek üzere! deyip çıktı.

Oysa, bu iki dost suçortağı pek de öyle yakında görüşemeyeceklerdi, çünkü Adrien'in gelişinin ertesi günü, Petrof, taşralı bir zenginin evine *soba* — Rus usûlü kerpiş sobalar — kurmak üzere taa bilmem nereye gitti ve tam altı hafta kaldı orda.

Adrien, bu altı haftayı hiç de keyifli geçirmedi. Anasının keyfi onunkinden daha çok kaçtı. Ve bunun ceremesini Mihail çekti.

Eh, böyle olması son derece doğaldı. Bir kere, Leana çıkmış, bütün evlerin damlarında Adrien'in kendisine sorduğu Mihail'i sevebilir misin?» sorusunu avaz avaz bağırarak tekrarlamıştı. Sevebilir miymiş, hem de kimi, Allahın «bitlisini!»

— Dinleyin a dostlar! diye bağırıyordu hanım arkadaşlarının önünde. «Kibar insanlara» yaraşır bir ilişki mi bu? Benim gibi, Bükreş'te yalnız «kalburüstü» kişilerle düşüp kalkmış birine tanıştırmak üzere, koskoca kentte, bula bula bunu mu bulmuş yani? Yoo, dostlar, işte bu kadarı fazla! Aklını kaçırdı besbelli...

— Kimbilir, diye açık arttırmaya giriyordu kız arkadaşlarından biri, belki de uygunsuz bir dostluktur aralarındaki... Onu bunu bilmem, kardeş, hiç de doğal bir şey değil bu arkadaşlık, bir bit yeniği var bu işin içinde. (Leana'nın arkadaşı, düşündüğü gibi bir dostluğun ancak ve ancak kuburda doğmuş, ve bugün, böyle bir ilişkiyi öven kitapları Paris'te ya da başka yerlerde kapışılan insanlarca «tutulacağını» bilmiyordu.)

Doğrusunu isterseniz, Adrien de, Leana'nın «ağzına dek dolu» öfke bardağını taşırıp arkadaşlarının varsayımlarını doğrulamak için elinden geleni yaptı: boş kalan bütün vaktini o «bitli herifin» yanında geçiriyordu

artık. Sabah demiyor, akşam demiyor, yağmur, çamur dinlemiyor, ister pazar ister hafta ortası olsun, sağı solu görmeden, kimsenin dediğine kulak asmadan, dağdan gelme bir yarma gibi gagasını dikip doğruca bütün benliğiyle sevdiği nesneye koşuyordu (yüce Tanrı, «dünya durdukça» *kutsasın* tutkunun böylesini, çünkü dünya, günün birinde, ancak bu sevgi aracılığıyla düzelecektir!).

Bazı günler — çok erken kalkan, ama gidip çalışmakta olan Mihail'i rahatsız etmekten çekinen — Adrien, elini sıkabilmek için, pişmekte olan *plaçinta*'ların nefis kokusunu kusan çörekçi dükkânının önündeki akasya kütüğünde oturuyor, kitabını açıp Kir Nikola'nın üstün yetenekli uşağı, dostu Mihail'in çıkışını kolluyordu. Yapı işçileriyle limanda çalışan arabacılar geçiyordu önünden. Çuval onaran kadınlarla kızlar geçiyordu. Sözün kısası, o çalışkan mahallesinin bütün sabah canlılığı geçiyordu. Ama Adrien ne bir şey görüyor, ne bir şey işitiyordu. Ve hey ulu Tanrım! aslında kör kör parmağım gözüne ekşitilen suratlar, Mısır'daki sağır Sultan'ın bile işiteceği çekiştirmeler vardı önünde, çünkü şu yalancı dünya, sevgi kadar, bütün bu kötülüklerle de doludur.

Hadi bakalım şu «kuşkulu» Mihail'i analara özgü bir sevgiyle seven, kör, sağır, sâf oğlan, görelim nereye dek yürüyeceksin!

Yalnızlığı içersinde sarsılmaz, dimdik, *dingin* bir anıtı andıran, kendine çizdiği yol-

dan şaşmayan Mihail, bizim «çılgın»ın sevgi yaşamına karşı duruyor, elinden geldiğince korunuyor ve çok iyi anlıyordu onu. Adrien'in, çevresindeki kem gözlere, kötü dillere aldırmadan, pırıl pırıl gökyüzü altında sereserpe yayılışından utanmaksızın dallarını yukarlara doğru uzatan ağaç gibi, kendisine binlerce yılın insan sevgisini göstermesinden ötürü mahalle halkının çevrelerinde ördüğü haset zinciri karşısında hiç bir suçu bulunmadığını, ama başlıca neden olduğunu da anlıyordu. Ve. mahallenin dedikoducu karılarının, ağızlarının suyu aka aka, «şu nerden geldiği, nereye gittiği bilinmeyen, en az kendisi kadar pis, para canlısı Arnavut'un dükkânına yerleşip sırtımızdan zengin olmaya çalışan, ve üstüne üstlük, çamaşırcı kadının oğlunu erkek domuzun ardından koşan apışarası kızışmış dişi domuzlar gibi peşinden koşturan şaşkın»a veriştirmesini aldırmadan, hemen hemen onunkine denk bir mutlulukla o yakıcı felsefî ve duygusal konuşmalara kaptırıyordu kendini.

Zavallı çamaşırcı anasına gelince, o da Mihail'in durumundaydı, dört bir yandan yağan taşlara göğüs geriyor, ama oğlundan gelenlere dayanamıyor, diz çöküyor, korunmak üzere başını kollarının arasına alıyor, acı acı ağlıyordu. Çünkü bütün çocuk ruhlar gibi yırtıcı, el bebek gül bebek büyümüş insanlar gibi acımasız olan Adrien, anasından, sabah akşam, tek bir şey: Mihail'i eve kabul edip

«büyük oğlu gibi» bağrına basmasını istiyordu. Evet, tek isteği buydu!

Kadıncağız, Adrien'in Mihail'den habersiz getirdiği o pasaklı çamaşırları yıkayıp onarmayı kabul etmişti; hattâ ona, çamaşıra gittiği kentsoylu evlerinden aldığı eski gömleklerden bir ikisini vermişti, kendi çalıştığı insanların yanında daha iyi bir iş bulmaya da hazırdı, ama onu eve almak olacak şey değildi.

— Bana bak, çocuk! diyordu oğluna; ben ele güne karşı, yeryüzündeki biricik servetim olan seni nasıl savunacağımı bilemezken, sen kalkmış, eve senin gibi bir hazine daha almamı istiyorsun ha? İnsaf be oğlum, insaf!

Adrien'se:

— Vız gelir onun bunun dediği bana! diye karşılık veriyordu. «Onunla bununla» yaşamıyorum ben, seninle, Mihail gibi *insanlarla* düşüp kalkıyorum. Ele güne gelince... Veba alsın canlarını! Benimle, benim olanlarla ilgilendiğimden fazla ilgilenmeseler, yoksulluktan kırılmaktansa, karınlarının doyduğunu, başlarını sokacak bir yuva bulduklarını görmek daha çok hoşuma gidecek. Şu dünyadan yalnızca bunu bekleyen kişiler karşısındaki insanlığım bu kadardır. Onun için de, beğenseler de, beğenmeseler de, Mihail'le yaşayacağım.

— Peki ya Leana? diye soruyordu anası. Göreceksin, o da senden uzaklaşacak.

— Pöh, derdim bu olsun! Mihail'in kısa çizmeleri çok daha değerlidir benim için.

— İyi ama. Mihail yalnız dostun. Bir kadın gerekecek sana.

— Yüz tane buldum şimdiye dek, yarından sonra da bin tane bulurum; yeter ki eşeklik etmeye razı olayım. Mihail'in yerini tutacak bir kadın göster, bir litre gaz içmeye hazırım! Ayrıca, ikinci bir Mihail bulduğun zaman da hazırım aynı şeyi yapmaya.

Ve günahsız tutkularından güç alan bizim iki dost, kötü dillere, kem gözlere, hattâ açık seçik sataşmalara aldırmadan, iki sevdalı gibi buluşup görüşmeye devam ettiler.

Ama bir sabah, Adrien, işe gitmezden önce her zamanki gibi Mihail'le beş on adım yürürken, tam Grivitza sokağının köşesinde, müthiş bir araba, keman ve boğuk sarhoş sesiyle karşılaştılar; böyle sabah kırağısı cümbüş yapanların kim olduklarını görmek üzere durdukları anda sağır ve dilsizler gibi ağızlarını açıp tek lâf demeyen, küfür falan etmeyen üç bıçkın — Skatiu kardeşler — arabadan fırlayıp bizim garibanların üstüne çullandılar. Mihail boynundaki simit sepetini çıkarmaya, Adrien'se yerden bir taş kapmaya ancak vakit bulmuşlardı ki, paldır küldür yere yıkıldılar, tekme tokat bir temiz pataklandılar; üç serseri, yere dökülen simitleri çörekleri de çiğnedikten sonra, geldikleri gibi tek lâf etmeden arabaya atlayıp gözden yittiler.

Bütün bu işler bir dakika içinde olup bitmişti. Üstelik de, İbrail gibi yerde, böyle bir pataklamanın hiç ama hiç önemi yoktu, çünkü ne kan dökülmüş, ne de kaburga kemiği kırılmıştı. Adrien, doğrulurken, bedensel zayıflığından çok, işte bunun için avaz avaz bağırdı:

— Be hey ulu Tanrım! Şu anda, göndermiş olsan, Kodin'in tek bir parmağı yeterdi bu üç *borfaş'ı* (hergeleyi) yere sermeye!...

Mihail, malın zarara uğramayan kısmını toplarken, bilgece karşı çıktı buna:

— Bizim kıskançların keyfi yerine geldiyse, pek büyük bir zarara uğramış sayılmayız... Ve böyle düşük bir ücretle yerlilik hakkını alıp vartayı atlatabilmişsek. ne mutlu bize.

Petrof, ağustosun ilk günlerinde, Çingene gibi kararmış bir suratla, etekleri zil çalarak geri döndü. Köy yaşamına karışmış, işini ihmal edip çiftliğin yükü altında ezilmiş insancıklara gönüllü olarak yardım etmiş, hiç bir zaman cezası verilmeyen bir yığın yönetici haksızlığı görmüş, ve akşamları, cırcır böcekleriyle köylü dilberlerin eşliğinde, köy şiirselliğinin tadını çıkarmıştı.

Adrien'den, Mihail'le kendisine temiz bir köteğe patlayan mahalle halkının düşmanlığını öğrenen Petrof küplere bindi, hemen Skatui kardeşlerin ardına düşmek istedi:

— Çok iyi tanırım bu liman hırsızlarını,

dedi, ve bire karşı üç gelseler bile kemiklerini kırmakta güçlük çekmem.

Adrien onu bu fikirden vazgeçirdi:

— O zaman bir yığın öç alma eğilimi doğar ve biz de onlar gibi sürekli kavga içinde yaşamak zorunda kalırız, dedi. Benimse böyle bir şeye niyetim yok, hele Mihail'in hiç. Böyle bir şey olursa sizinle tanışmaya yanaşmaz.

— Benden söz ettiniz mi ona?

— Hem de çok.

— Peki: *önerdiklerimi* kabule hazır mı?

— Bir şey belli etmiyor. Sizin için dediklerime hiç karşılık vermedi; dolayısıyla yakında gidip onu limanda aramamızı engelleyen bir şey kalmıyor demektir, ancak son derece ölçülü, ağzı sıkı olmak gerek.

— İyi ama, nasıl anlaşacağım onunla çünkü, bütün kalburüstü İbrailliler gibi Rumca anlıyorsam da, büyük bir güçlükle konuşuyorum bu dili.

— Rusça biliyor galiba, dedi Adrien.

— Eh, eğer öyleyse, yaşadık demektir, diye bağırdı Petrof.

— Aman pek belli etmeyin bu sevincinizi. Ve onu zaman zaman zorla konuşturma ya da pek önem vermeyeceği bir şeyi kabul ettirme işini bana bırakın.

Adrien, kavurucu bir günün öğleden sonrasında, Petrof'un evinde; Mihail'le ressamı tanıştırmaya karar verdi. Beriki, bir yandan gevezelik ediyor, bir yandan da, elinde

olmadan dostunun içtenliğini ölçmeye çalışan Adrien'in dalgın bakışları altında, kömür kalemle, elini kolunu sallayarak resim yapıyordu.

Adrien, Petrof'un gözalıcı giyimine takıldı:

— Biliyor musunuz, dedi: Mihail'in pantallarıyla giysileriniz arasında aşırı bir ayrılık olmamalı... *bir sakınım* için söylüyorum bunu.

— Sobacı tulumumu giyeyim mi? İskele taşırken, tulumla çıkarım sokağa.

— Hayır, hayır, dedi Adrien, benim gibi eski bir takım giyin yeter.

Samoyla söyleneni yaptı. Adrien gibi, o da takma yaka kullanmadı, giyinmesi bitince çıktılar.

Dışardaki tropikal sıcak onları Halk Bahçesi'ne dalmaya zorladı, ancak, Petrof'un sıralardan birinde tartışmakta olan iki tanıdığına yakalanmamak için, az sonra ana yoldan ayrılmaları gerekti.

— İkisi de «tıraşçı»dır, dedi ressam Adrien'i ıssız patikalardan birine sürükleyerek — kaya gibi sert kalıplar içinde donmuş kalmış iki bölmeli kafa. Hiç sevmem bu adamları. Tek bir iş yapmadan yaşar, çekinmeden en duyarlı yerinize vurur, insanın en güzel özlemlerini piç ederler.

— Ben hiç dolaşmam böyleleriyle, varlıklarından bile haberim yoktur, diye karşılık verdi Adrien, onların da benden tabiî. Siz

de benim gibi yapın. Bölücülük, tekeline alsa da, iyilikçilikten yoksundur. Buysa yaşama aykırıdır, yaşam hiç bir konuda aşırıcı değildir, hattâ ölüm konusunda bile, çünkü ölüm de sık sık ertelenir. Dolayısıyla, ben her şeyi anlamaya ve hoşgörmeye çalışırım, ancak kendi varoluş biçimime aykırı düşen bir şeyi bana zorla kabul ettirmeye çalıştıkları zaman başkaldırır, şiddetle girişirim.

— Nasıl da birbirimize benziyoruz bu konularda! diye bağırdı Petrof. Mihail de bizim gibiyse, güzel, ölümsüz bir dostluk kuracağız demektir.

— Bizim gibidir, hattâ bizden de ötededir, dedi kendi düşüncesini sürdürmek isteyen Adrien, ama ressam, birden bire, sihirli bir değnek dokunmuşcasına ayaklarının dibinde beliren görünüm karşısında kendini tutamayıp bağırarak lâfını yarıda kesti:

— Ooo-o-h! şuraya, şu güzel görünüme bakın Adrien! izlenimci bir ressamın yaptığı kabartma resim gibi, hem de şimdiye dek görmediğim kadar canlısı. Bütün ayrıntılar, makasla kesilmişcesine belirgin ve yerli yerinde.

— Havada fırtına kokusu var da ondan, dedi kendini limana ve ırmağın çatallandığı noktaya kaptıran Arien.

Bu tepeden görünüşe çocukluklarından beri alışık oldukları halde, bizim duygulu gezinticiler, ayrı ayrı biçimlerde, bir kez daha büyülenmişlerdi. Samoyla, ressam olduğu ve yoksulluk nedir bilmediği için, hemen işin

süsle ilgili yanını görüyor, Adrien'se hiç bir görüntüyü dramsal anılardan sıyırıp algılıyamıyordu. Nitekim, saz kürklü bataklıklar; civa gibi parlayan doğal su yollarıyla kesilmiş ağlayan söğüt parkları ona hep Kodin'i, o korkunç sonunu, Dimi Dayı'sıyla güzelim aygırının öldürülüşünü anımsatıyordu. Limanda da duygulandırıcı ögelerle üzücü olanlar iç içeydi. Adrien yakından tanıyordu şu tırısa kalkarak sırtlarındaki çuvalları gemi *sintinelerine* boşaltmaya giden gömlekli adam dizilerini; ağır yük altında kocaman adımlarla yürüyen, birbirlerine çelme takan, neşeyle türkü çağıran, kadınlara açık açık lâflarla sataşan, yanların gelen yabancıyı kardeşçe bir şakacılıkla aldatan yiğit insanları: gün ağarırken, bu karanlık yüzlü, yırtıcı, karşısına çıkanı temizlemeye hazır arkadaşların, elde bıçak, yaşama haklarını savunduklarını biliyordu. Kaç kederli ana ya da eşin, rıhtımlar boyunca koştuğunu, çağdaş uygarlığın başka bir «onur alanı»nda vurulup düşmüş oğul ya da kocanın pıhtılaşmış kanı karşısında saçını başını yolduğunu görmüşdü şimdiye dek.

Bunun için, Adrien onları Petrof'a gösterirken, hüzünlü bir sesle:

— Şu adamları görüyor musunuz? dedi. Bayramdalar sanki. İçimi sızlatıyor bu iş benim. Siz hiç sırtındaki onur kırıcı yükle hoplayıp zıplayan beygir gördünüz mü? İnsanoğlu denen hayvanın yüreği ne denli unutkan

ve kolay sevinir olursa olsun, yine de akıl erdiremiyorum şu binlerce yıllık köleliğe neden katlandığına. İş dediğin neşeyle yapılmalı elbet, ama hangi iş? Herhalde hançerle bulunan ve birbirlerini geberterek yapılan iş değil. İşin böylesi insanları azıcık düşündürmeliydi.

Sonra, tahta kürekle havaya savurarak tahıl kurutan adamlara bakıp ekledi:

— *Lopatar*'ları (kürekçileri) daha çok seviyorum... Götürü çalışmıyor, günde iki frank kazanabilmek için ter döküyor, ama hiç değilse çektikleri acıyı hissediyorlar. Sevinç nedir bilmeyen, yaşama küfreden zavallı öküzler bunlar.

— Ben de deminden beri onlara bakıyorum, dedi Samoyla. Çalışmalarını seyre doyamam zaten: limandaki işler arasında göze en hoş gelen, en renkli, en zarif iş onlarınki. Her yıl, harman zamanı köylerde gördüğüm sahneleri anımsatırlar bana.

Kocaman çadır bezleri üstüne yayılmış, *lopatar*'ın kürekleyip kürekleyip havaya savurduğu bu binlerce hektolitrelik tahıl, Adrien'eyse bambaşka şeyler anımsatmaktaydı. Limanın en yorucu, en az para getiren, hiç hesapta olmayan ve bozulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan malın maliyetini zaman zaman altından kalkılmaz hale getiren bir işti bu. Sermayeci ona, kesin kârdan alınan beklenmedik fidye gözüyle bakar, ve kolay bir iş sayar. Hiç bir sağlıklı genç adam bu ise gir-

meye yeltenmez. Ancak, haksızlık üstüne kurulmuş bir toplumda, her angaryanın adamı vardır. Dolayısıyla, *lopatar*'ları ecelin unuttuğu yaşlılar, içkinin tükettiği adamlar, yuvasız ve Tanrı'sız kadınlar, *ana-baba* sözcüklerini bir kerecik olsun söyleyip söylemediklerini anımsayamayan *klorozlu*, başıboş çocuklar arasından seçerler. Ve bu işi herkesin yapabileceği bilindiğinden, onlara açlıktan ölmeyip sürünecek kadar para verilir.

Allah, Allah! Tahılları bir tahta kürekle alıp havaya savurmak için de dev olmak gerekmez ya. Gerçekten de, dışardan bakan için hemen hemen bir eğlencedir bu iş: kocaman kürekler, ritimli bir atılımla tanecikleri kapıp alev alev yanan göğe doğru savurmaktadır. Güneş altında yanan bir kürek altın tozu. Soldaki küme gittikçe azalır; sağdaki büyür. Bütün bunlar güzellikten yoksun değildir elbet, ama *lopatar* hiç bir şey görmez, hiç bir şey duymaz. Bir günde, vagonlar dolusu tahıl atar havaya. Görebildiği, duyabildiği tek şey gökyüzünde sümüklüböcek hızıyla ilerlemekte olan gün yıldızı, ele tükürmek üzere küreği azıcık bıraktınız mı üstünüze dikilen gözetmenin bakışı, kurşun gibi kollar, sallanan bacaklar, *lopatar*'a angarya gelen yaşam'dır.

— Saat dört, dedi Adrien cep saatına bakarak. Hadi gidip Mihail'i bulalım.

Yola koyuldukları an buz gibi bir yel yaladı yüzlerini. Gök ansızın kararmıştı. Alabildiğine yüklü bulutlar, gözdağı gibi oldukları yerde dönüp duruyordu. Yazın, kavurucu sıcaklarda sık sık böyle olur zaten. Bir yol bakıcısının önünden geçerken, avludan gelen bir kadın sesi işittiler·

— Aman içeri alalım şu çamaşırları! Fırtına kopacak...

Yüz adım gitmeden, iri, ağır, buz gibi yağmur damlaları kamçıladı suratlarını.

— Tamam! dedi Adrien; Mihail'i kaçıracağız.

Ceketlerinin yakalarını kaldırdılar, kasketlerini kulaklarına dek çekip koşar adım yürümeye başladılar. Tahıl depolarının arasındaki dolambaçlı yola, buğday vagonlarının kapattığı demiryollarına bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Az sonra, rüzgârın kamçısı altında, tufan haline geldi.

İki dost, duvarlar boyunca yürüyüp; bilmem kaç kez, yolu örten vagonların altından, dört ayak üstüne geçerek; her köşe başında önlerine çıkan göllerden ve derelerden atlayarak en sonunda limana vardılar, boş vagonlardan birine tırmanıp yağmurdan kurtuldular. Sudan çıkmış sıçana dönmüş, tam anlamıyla solukları kesilmişti.

Birbirlerine bakar bakmaz Homeros kahramanlarına yaraşır birer kahkaha koyverdiler. Hele Samoyla, o güçlü sesiyle, fırtınayı

bile bastırmaktaydı. Islanınca boyasını veren Adrien'in kasketinden süzülen karamtırak su yanaklarından aşağı akıp pislikten tanınmaz hale gelmiş gömleğine siniyor, Petrof'un keçi sakalına dönen sakalından da şıpır şıpır su damlıyordu. Ressamın suratını anası görse tanıyamazdı.

— Şimdi artık hiç kimse size birer şemsiyeye gerek var diyemez! dedi Samoyla gümbür gümbür bir sesle.

— Hele, tabak gibi açık bir yerde, bir *gevrek simitçiyi* aramaya geldiğimize kimsecikler inanmaz, diye ekledi su perdesinin ardından gözünün önündeki gösteriyi seçmeye uğraşan Adrien.

Gösteri de gerçekten görülmeye değerdi, çünkü bir çeyrek önce seyrettikleri şeylerden en küçük bir iz kalmamıştı.

Limanın hortumlarla yıkanan birkaç hektar genişliğindeki alanında, insan, araba ve atlardan oluşmuş bir yumak, yarı gülünç, yarı acıklı bir didinme içersinde fırtınaya karşı durmaya çalışıyor, ya da zıvanasından çıkıp nesnelerin korkunç gücü önünde yenilip kolu kanadı kırık kalıveriyordu.

Şimdi artık karınca gibi kaynayan liman işçileri, hemen hemen çıplak vücutlarından çok, ellerindeki çuvalla giysilerini korumaya uğraşarak, devekuşu gibi kocaman adımlarla koşarak sığınacak bir yer arıyorlardı. Aşağı yukarı beş yüz arabacı — tek atlı *(gioç* adı verilen) arabalarıyla kördüğüm olmuş —,

sağa sola kaçışan insan kalabalığı arasında küfrediyor, yemin veriyor, insana göz açtırmayan yağmurdan önünü bile göremez hale gelmiş hayvancıkları kamçılıyor, ve küçük kümeler halinde bu curcunadan kurtulabildikleri zaman, şimşek gibi ordan uzaklaşıyorlardı.

Kimisi de yazgısına boyun eğmiş, bin bir güçlükle, ağır ağır gidiyordu, takım taklavatları başka türlüsüne izin vermeyen gezgin satıcılar bunlar arasındaydı; meyveciler, karpuzcular, serbetçiler; el arabalarında kızarttıkları balık, ciğer ya da köftelerle işçilere günün her saatında yiyecek veren aşçılar.

Ancak, bizim iki dostun bütün dikkatleri zavallı *lopatar*'ların giriştiği insanüstü çabadaydı; kendilerini korumayı bir yana bırakıp ellerine teslim edilen sarı altını korumak, onu branda bezleriyle örtüp açılmasın diye üstüne kocaman taşlar koyduktan sonra kapalı bir yere sığınmak zorunda olan biricik işçi grubu onlardı. Oysa, böyle bir tufan altında, tahılı koruma çabaları, Sisyphus'un cezası kadar saçmaydı.

Bizimkilerin sığındıkları vagondan yüz metre kadar ilerdeki iki *lopatar*'ın başı iyiden iyiye dertteydi. Biri kadın, biri erkek olan bu işçiler, dağ gibi mısır yığınlarıyla tek başlarına uğraşmaktaydılar. Kimse gitmiyordu yardıma.

Petrof Adrien'e gösterdi onları:

— Şu ikisine bakın, nasıl da güçlükle tutuyorlar brandayı.

Zaten kurşun gibi ağır olan koca branda, rüzgârın da etkisiyle bir kat daha ağırlaşmıştı, bir ucunu tutalım derken öbür uç ellerinden kaçıyor, şişip balon gibi uçuyordu. Ve yorgunluktan, yaşlılıktan, kötü beslenmeden bitkin düşmüş zavallı kollar onu yeniden yakalayıp çoktan ıslanmış bulunan tahılın üstüne örtmeye çabalıyorlardı.

Adam öfkesinden uluyordu. Etekleri bacaklarına dolanan kadın, bir dakika içinde, belki on kez dizlerinin üstüne çöküyordu. Bir ara, rüzgâr brandayı elinden kaptı, kaldırıp adamın üstüne fırlattı, adamcağız brandanın altında kaldı.

Samoyla, bu sahnenin gülünçlüğü karşısında kocaman bir kahkaha koyverdi, kötü birşeylerin olmasından korkan Adrien çekine çekine katıldı ona; nitekim korktuğu başına geldi, brandanın altından çıkan erkek, nehrin getirdiği iri taşlardan birini kaptığı gibi kölesine savurdu. Taşı tam göğsüne yiyen kadıncağız olduğu yere yıkıldı.

Bu vahşilik karşısında bizimkiler tek bir ağızdan bağırdılar. Petrof hışımla vagondan atladı, kocaman adımlarla koşup acımasız kocanın üstüne çullandı, kadının yediği taş kadar ağır bir yumrukla herifi yere yıktı. Az sonra Adrien de yanındaydı, ikisi birden, ağzı burnu kanayan kadıncağıza yardım ettiler.

Şimdi artık liman ıpıssızdı. Fırtına ortalığı kasıp kavuruyordu. Tuna ve bataklıklar, rüzgârın da etkisiyle tam bir tufan halini alan kalın su perdesinin ardında yitip gitmişti. Ve alanın ortalık yerinde, kimsenin tahmin edemeyeceği bir kederle yıkılmış dört kişi.

Sağnağa aldırış etmeyen Adrien'le Petrof, ölü gibi yatan kadının kanamasını durdurmayı başardılar. Sakallı bir Azrail'i andıran ressam, bir yandan da kocayı azarlıyor, jandarmaya vereceğim seni diyordu. Hâlâ yuvarlandığı su birikintisi içinde oturan adamcağızsa başına geleni olduğu gibi kabul etmiş, kendisine saldıranı güleryüzle karşılıyordu

— Bana bak, diyordu sular altında kalan tahılı göstererek — şu Allahın cezası kasırgayla branda yetmiyormuş gibi, kalkıp bana yumruk atacağına, mısırları örtsen çok daha iyi ederdin!

— Bana ne mısırdan, eşek! diye bağırdı Samoyla; karını öldürdün, görmüyor musun?

— Hiç tasalanma onun için, diyerek Petrof'u yatıştırdı koca; çok daha beterini yemiş, hiç bir şey olmamıştır: «kadın kısmısı, kedi gibi dokuz canlıdır».

Bunun üzerine, kadın hayvan gibi böğürdü, kedi çevikliğiyle ayağa fırladı, hiç bir şey olmamışcasına, sular içinde yatan tahta küreği kaptı, kocasının kafasına indirmek üzere havaya kaldırdı, ama ayağı kaydı, ağlayarak

kocasının, küreğin, ömrünü kaplayan yoksulluğunun üstüne yıkıldı.

— Gördünüz mü? dedi adam gülerek; ölmemiştir o demedim miydi size!

Sonra yine işe döndü

— Yardım edin de şu mısır çorbasını örtelim ve burdan tüyelim, dinine yandığımın! dedi.

Adrien'le Petrof, güçlü kollarıyla brandayı kavradılar, kaldırım taşı yapmakta kullanılan volkan taşlarıyla tutturdular. Erkek *lopatar* kürekleri topladı, su içinde yüzen pılıpırtılarını yakaladı, hâlâ ağlamakta olan karısına bağırdı

— Hadi bakalım, inek karı, kalk artık! O kadar çabuk gebermezsin nasıl olsa, ben de tabiî. Yaşam çarkı durana dek, daha çok mısır havalandırırız biz.

Bu gönül alış biçimi Samoyla'nın yüreğini sızlattı. Birden, şu zavallı yaratıkların korkunç yaşamı geldi gözünün önüne. Adamı dövdüğüne pişman oldu. Onun karısıyla uzaklaşışını seyrederken, kendi kendine şöyle akılyürütttü

— Ne biçim yardım ettim adamcağıza? Bu işi çok daha önce yapacak yerde, oturmuş derdiyle eğleniyordum, ancak yumruk atmak üzere yerimden kıpırdadım. Ne iyi etti de suratıma vurdu bunu.

Sonra, kamburunu çıkararak yürüyen Adrien'e dönüp

— Hadi gidip bizimle bir kadeh bir şey içmeye çağıralım onları! diye ekledi.

Hemen lopatar'ların ardına düşüp iki adımda yetiştiler. Petrof:

— Dinleyin beni, dedi: böyle bir yağmur banyosundan sonra, bizimle birlikte yarım şişe *tzuyka* içersiniz herhalde... Hadi gelin.. Sağnak da durmak üzere galiba. Yeniden güneş açarsa, hep birlikte döneriz sizin «mısır çorbası»nın başına.

Bu çağrı üzerine lopatar'ın yüzü ışıdı. Derin çizgilerle dolu yamru yumru suratı sevinçle aydınlandı

— Hay ağzını öpeyim! dedi. Tanrı sizi korusun! Ben de şöyle bir yudum *tzuyka* içebilmek için yanıp tutuşuyordum zaten, ama ancak bir kadehlik param var, eh, bizim karı karşımda dikilip gözümün içine bakarak yutkunurken bir başıma da içemem helbet: zati derdi başından aşmış... bir de ben mi dert açayım garibe...

— Yoo, dedi Petrof. dert açmayın, taş atın kafasına!

Adam küreğini göğe doğru kaldırdı.

— Ee, n'aparsın Beyim! Garip geliyor değil mi bu iş size? Hele şöyle sekiz gün benim yerime geçin de, anlarsınız: nah böyle ayağınızın altına alıp vırç diye ezdiğiniz küçücük kurbağalara dönersiniz valla...

Dördü birden güldüler bu lâfa. Yüzü gözü kan ve çamur içinde kalmış kadıncağız bile onayladı kocasını

— He ya, beyim, ezilmiş kurbağaya dönersiniz!

Hep birlikte, tersanelerin girişine, balıkhanenin karşısındaki içkievlerine yollandılar. Arkalarından bakan, batan bir gemiden çıkarılmışlar sanırdı. Kollarını sallaya sallaya yürürken, vücutları sakat gibi duruyor, ellerinden ve *yenlerinden* pis sular damlıyordu.

Kasırga, yarım saattan az bir süre içinde her yanı suya boğmuş, sonra çekip gitmişti. Parlak mavi gökte, kala kala, ivice eskimiş pılıpırtı gibi dağılmakta olan birkaç ak bulut parçası kalmıştı. Yeniden ortaya çıkan güneş bayağı yakıcıydı. Maçin dağları, vadilerdeki kocaman buhar kazanları patlamış gibi ağır ağır yükselen kalın buhar kümelerinin ardında yitip gitmişti. Fırtınanın ezdiği doğanın üstüne evrensel bir yorgunluk çökmüştü.

Hâlâ suyla örtülü yerde, çok çok bakla iriliğindeki yüzlerce kurbağa hoplayıp zıplıyor, insan her an içlerinden birini ezme tehlikesiyle karşılaşıyordu.

Yıkanan, serinleyen liman yeniden canlandı. Dört bir yandan — vagonlardan ve tavernalardan, gemilerin ya da *şalupaların* karnından —, arı kovanından boşalırcasma adam fışkırdı. Giysileri ıslnan, ve şimdi yeniden işe koyulmak zorunda bulunanlar don gömlek

kalana dek soyunuyor, çıkardıklarını güneşe seriyor, yarım bıraktıkları işe sarılıyorlardı.

İlk işe sarılanlar, tahıl yığınlarının başına koşan lopatar'lar oldu. Adrien'le Petrof'un eşlik ettiği çift de, bağırışa çağrışa işbaşı yaptı. Branda açıldı, mısır ince bir tabaka halinde yayıldı, aralıksız karıştırılmaya başlandı.

Mihail'in bir köşeden çıkıvermesini bekleyen iki dost hiç ses etmeden dinleyip güneşlenirken, adam, hem çalışıyor, hem de ardı arası gelmemecesine, kendi kendine konuşuyordu

— Sakın bana kızmayın, böyle bu iş..., diyordu. Kızıp köpürmek, önüne çıkan yabancıya: *hayvan herif!* diyerek yumruk atmak kolay... üstelik de, hangi nedenle olursa olsun... Döveceğinize, kendinizi onun yerine koymaya çalışın... Benim gibi, otuz yıl — evet tam otuz yıl! — mısır ve yoksulluk savurun da görürsünüz... Yaa... canına yandığımın... Biz de taştan değiliz helbet... Dayanıyo, dayanıyo, sona, günün birinde, nah şu sırtımızdaki gömlek gibi çattanadak kopuyo... Gömleği kaldırıp atıyosun, peki ya canı... ya şu teni... ne kadar çirkin, ne kadar yanık olursa olsun, hep biraz acıyorsun ona...

«Hem sona, n'edir yani? Biz de genç ve yakışıklı olmadık mı sanıyon? Biz de elimizi uzatsak aya dokunacamıza inanmadık mı? Korkma aslanım, hiç kimse sevmez kötülüğü... İnsanı zorla kötü ederler, hepsi bu...

«Bubam demirciydi, ben de demirci olayım dedim, çünkülüm çekicin her inişinde gökten para yağıyodu, amma velâkin, çekiç yalnız demire değil, benim, yani on bir yaşındaki oğlunun kafasına da iniyodu. Hıh, şaştınız değil mi? Hiç şaşmayın, olan kemiğim kırıldı bubamın çekicinin altında. Ve dinine yandığımın, bubam kemiciklerime acımadıktan sona, neden elâlem acısın, ha?

«Örnek mi istiyonuz, kötü bir adam olmadığınız halde, demin bir yumrukta yere devirdiniz beni, kötülük ettiniz bana. Neden? Karıma vurdum diye. Pekii, neden vurduğumu biliyonuz mu? Kusur etti diye değil! Bizim bütün kusurumuz beş parasız adam olmak.

«En birinci kusur, başkalarının ana bacı yardımıylan giyindiği yaşta kaburga kemiklerimi kıran bubamda. Sonunda evden kaçmak, limanda sürtmek, vagonların kurşunlarını sökmek, tahıl aşırmak ve yaşamak zorunda kaldım... He ya, yaşamak! Orda da, tutup ıslahevine kapatmazdan önce, başkaları kırdı kaburga kemiklerimi.

«Sona, yıllar yılı yatak yüzü görmeden, ölmüş sıçanlarla, geceleri üstüme çıkan insanlarla bi arada, samanlıklarda, tahıl ambarlarında yatıp kalktım. En sonunda da askerlik gelip çattı: tam üç yıl... Orda da kemiklerimi kırdılar... Eh, vatanı koruyacaksın helbet, ama biri bu vatana saldırana kadar, Allahın günü kötek yersin.

«Ondan sona da, tam otuz yıldır nah şu 'kürek' ve yoksulluk: habire toz yutmak, iki büklüm çalışmak, fasulyalı *borçka* içmek, bayat *mamaliga* yemek — kirli bir gömlekle gezip leş kokulu bir kulübede yatarak, *tzuyka*'nın en kötüsünü içerek...

«Peki sona?...

(Adam işi bıraktı, küreğine yaslandı, meydan okurcasına baktı Adrien'le Petrof'a.)

«Hee? Kim gelip de: Söylesene bana, kaburgalarının kırıldığı zaman canın yanıyo, değil mi, diye sordu, ha? Kimse! Daha doğrusu, yalnız, az önce nerdeyse öteki dünyaya yollayacağım şu kadın sordu... Sarımsaklı sirkeyle böğürlerimi ovdu. Yiğit, iyi bir insandır. Onun için bir başıma değil, hep onunla birlikte giderim *tzuyka* içmeye... Öyle değil mi, Stana?

— Öyle, Toader, öyle, diye geveledi kadıncağız, ama taş atma artık bana...

Bizimkiler ordan uzaklaştılar.

Tahıl ambarlarının ardında gözden yitmezden önce, son bir kez dönüp lopatar'lara baktılar: kürekler, şimdi, sarı tahılları olanca güçleriyle güneşe doğru savurmaktaydı.

Ceketlerini çıkarıp ellerine almış, bacaklarına yapışan pantolonlarıyla, ambarlar arasında bir sağa, bir sola saparak, hayal kırıklığı içinde, hiç konuşmadan, ağır ağır yürüyorlardı. Havanın soğumasından korkan Adrien

— Şimdi Prokop'a gider, hem birer romlu çay içip ısınır, hem de üstümüzü başımızı kuruturuz, dedi.

Böyle konuşa konuşa yürürken, daracık kaldırımın öte yakasına taşan çizmeli iki ayağı eziyordu az kalsın: Mihail'di bu! Üstü başı kupkuru, paşalar gibi sakin, ambarların girişindeki kısa ve dik merdivenlerden birine boylu boyunca uzanmış, Rumence bir akşam gazetesini söktürmeye çalışıyordu.

Adrien, şaşkın kırlangıçlar gibi kısa bir çığlık atıp Mihail'in ellerine sarıldı, Samoyla'ysa, gözlerini iri iri açmış, ürkek bir aygır gibi titriyordu.

— Hiç fena değil vallahi! diye bağırdı Adrien. «Biz kurttan söz ederken, kurt kapının ardında beklermiş!»

Bu dostluk gösterisi Mihail'in iyice arkaya devrilip her zamanki kuşkucu gülüşüyle gülmesine ve sözde ıssız sokağa vuran bakır gibi parlak güneşten korunuyormuşcasına gözlerini yarı yummasına yol açtı.

— N'apıyorsunuz orda? diye sordu Adrien.

— Bekliyorum..., diye karşılık verdi Mihail ölçüye sığmaz bir tembellikle.

— Ne bekliyorsunuz? Dünyanın sonunu mu?

— Hayır... Biriken suyun akıp gitmesini.

— Hangi suyun?

— Yağmur suyunun... Şurda, köşebaşın-

da kocaman bir göl var, karşıya geçirmiyor insanı.

Petrof, büyük bir açlıkla gözlerini Mihail'e dikmiş, aralarındaki Rumca konuşmaya giremediği için öfkesinden kuduruyordu. Adrien onun sabırsızlığını sezdi, dostunun da iyi bir gününde olduğunu görünce, doğrudan doğruya konuya girdi

— Bu adam kim biliyor musunuz? dedi *giz dolu* bir sesle.

Mihail, karşılık verecek yerde: «Sen zaten otlakta sığır gübresi keşfeder gibi adam bulup getirirsin» dercesine omuz silkti.

Adrien, onun bu inanmamışlığı karşısında iyice parladı. Kaşlarını çattı, omuzlarını kıstı, boğa gibi yürüdü Mihail'in üstüne, berikiyse onun bu haline bakıp epey eğlenmekteydi. Heyecanla, soluk soluğa ona, ressam hakkında söylediklerini hatırlattı: içtenliğini, coşkunluğunu, bütün sanatlara duyduğu sevgiyi, dostluğa susamışlığını ve Mihail'i tanımak için yanıp tutuşuşunu saydı döktü.

Bütün bunlar üç dakika bile sürmemişti, ama saniyeler geçtikçe, istifini bozmasa da, Adrien dudaklarından dökülen boğuk ya da sıcak sözcüklerle birlikte Mihail'in yarı kapalı gözleri açılıyordu, ve bizimki, sarsılmaz bir inanla

— Ona elinizi uzattığınıza pişman olmayacağınızı kellemi ortaya koyarak öne sürebilirim!

diyerek sözünü bitirdiğinde, Mihail'i *dolce far niente*'sinin (hiç bir işe yaramayan yumuşaklığının) aslında vücudunu uzandığı basamaklara çivileyen çelik gibi bir *istemden* başka bir şey olmadığı görülüyor; gözlerindeyse: *duyar, görür, anlarım ben* itirafı parlıyordu.

Bir saniyelik duraksamadan, bir saniyeyelik çabadan sonra (bu seferki, sırf yenilmiş olan karamsarlığını pohpohlamak içindi!), Mihail o güzel gövdesini (kötü bir kıskaçtan kurtarmak istercesine) ağır ağır oynattı, aheste beste doğruldu, (zevkten ölen) Samoyla'nın önünde dikilip gözlerinin içine bakarak. içtenlikle elini sıktı, sonra...

Sonra, Adrien konuştuklarından hiç bir şey anlamız oldu. Tatlı bir ezgiyle karşısındaki iki etli dudaklı adamın ağzından dökülüp sihirli bir merhem gibi yüreğini saran o yumuşacık Rusça, kulaklarına, anlaşılmaz bir bilmece gibi geliyordu. Tam bir gevşeklikle duvara yaslanan, gözünü dikip (en küçük bir hoşnutsuzlukta araya girmek üzere) bekleyen Adrien, kendisinde bol bol bulunan ve ruhları birbirine kaynaştıran tutkuyu aktarıyordu onlara; yırtıcı gözleri karşısındaki iki dost yüzü, Petrof'un güneşten ve içinden gelen enerjiyle alev alev yanan yüzünü ve Mihail'in aynı kızılımtrak alev çağlayanıyla yanmakta olan, ama taşkınlıkları dizginlenmiş ruhunun mutlu dengesiyle kıpırtısız hale getirilmiş yanık yüzünü okşuyordu.

Bu ikisi, anlayamadığı bir dilde birbirlerinin nabzını yoklarken, Adrien, bu ilk inan birliğinde, kendiliğinden ortaya çıkan, kendi yüzüne de yansıyan, toprağın dört bir yanından fışkırıp en kalın duvarların ardında bile olsa, öz yasası ve krallığı demek olan sevgi mıknatısına doğru koşan dostluğun karşı konmaz gücünü görüyordu.

Ey dostluk... Seni açıklamaya falan kalkıştığım yok: ben senin türkünü çağırmak isterdim...

İki sevgi yüklü insanın bu apansız ve kısa çarpışmasından sonra, dostlarının sırılsıklam olduğunu unutmayan Mihail boş simit sepetini kaptığı gibi «Komorofka Geçidi»ne yollandı, hemen hemen koşarak vardılar oraya. Burası *skoptzi* mezhebine bağlı Rusların, yani *Lipovan*'ların mahallesidir. Bakımsız kulübelerle küçücük evler üst üstedir, yamaç boyunca uzanıp sonunda Grivitza sokağındaki evlerle, hattâ Komorofka'yla birleşirler; balıkçılık ve liman işçiliğiyle geçinen kendi halindeki Lipovan'ların bu mahalle halkıyla en küçük ortaklıkları yoktur. Mihail, akşamları simitlerini sattıktan sonra hep bu yoldan döner dükkâna, çünkü tıpkı limanın öbür ucunda sepetindeki kalıntıları Rum çocuklarına dağıttığı gibi, akşam artıklarını da küçük Lipovan'lara dağıtır.

Mahalleye geldiklerinde, çocukları, fırtınanın yamaçtan aşağı indirdiği kumlu sularda yalınayak başı kabak, yüzleri gözleri Şafi köpeğine dönmüş bir halde oynarken buldular. Mihail'i sevinçle karşıladılar, ama Rum çocuklarından daha çekingen olduklarından, yanında iki de yabancının bulunduğunu görünce, sevinçleri kursaklarında kaldı. Mihail, onları korkutmamak için, dostlarından şöyle azıcık uzakta durmalarını rica etti, sonra simit artıklarıyla tatlı ve yağlı çörek kırıntılarını avuç avuç dağıtmaya gitti. Çocuklar hemen çevresine üşüştüler Mihail'in, bir yandan atıştırıyor, bir yandan da sorularına karşılık veriyorlardı. Hele sekiz yaşlarında bir oğlan Mihail'in gözdesi gibiydi. Kaygan sarı saçlı, solgun yüzlü bir oğlandı bu. Başını kaldırdığı zaman, acılı iki yeşil gözle karşılaşıyordunuz. Sesi öylesine zayıftı ki, Mihail, kimi zaman, ne dediğini anlayabilmek için kulağını ağzına dayıyordu. Sonunda, birlikte, toprak sıvalı, damı sazlı, yana *kaykılmış* duvarları çatır çatır çatlamış bir gecekonduya daldılar. Mihail birkaç dakika kaldı orda. Geri döndüğünde yalnızdı, hiç bir açıklamada bulunmaksızın, soru sormaya cesaret edemeyen Adrien'le Samoyla'yı ardına takıp yokuşa vurdu. Bir üzüntüyü gizlemeye çalıştığını farketmiş, susuşuna saygı gösteriyorlardı.

Tepeye vardıklarında, Mihail bir bakkal dükkânına girdi, patronu için peynir, eritilmiş domuz yağı ve şeker istedi. İstedikleri ha-

zırlanırken, sepetini bıraktı, çok iyi tanıdığı bir köşeye gitti. Orda, boş sandıklardan birisinin üstüne çöküp büyük bir rahatlıkla, karman çorman atılmış, çoğu yırtık, toz içindeki kitapları karıştırmaya başladı.

Adrien, Samoyla'nın kulağına eğilip:

— Bahse girerim ki, kitaplığını karıştırıyor, dedi.

— Kitaplığını mı?

— Kitaplarını burdan alıyor sanırım.

Gerçekten de, Mihail az sonra elinde bir kitapla geri geldi, ve bizimkilerin gülümsediğini görünce, *gizinin çalındığını* anladı. Adrien'e, yarı şaka, yarı ciddî:

— Casussunuz siz ikiniz, dedi.

— Evet: sana hayranlık duyan iki casus!

— Hayran olacak bir şey yok ortada.

Dışarı çıkıp da ağır sepetini sırtına vurduktan sonra açıkladı:

— Asıl hayran olunacak şey, iki paralık zeytini başyapıtlara saran bakkalın salaklığıdır. Anlıyorsunuz ya: bu adamcağız, Tanrı bilir nerden, külâh yapmak üzere yüzlerce kilo kitap ve kâğıt almış. Kitapların çoğu yabancı dilde olduğundan, hiç kimsenin aklına şöyle bir ayıklayıp işe yarayanları satmak gelmiyor, ama ben, içlerinde en az yüz tane değerli, yırtılmamış kitap bulunduğundan eminim. Şimdiye dek, yirmiyi aşkın birinci sınıf yapıt okudum.

— Satın mı alıyorsunuz onları? diye sordu Adrien.

— Yoo... Her kitaba, okumak için bir metelik verip bitirince geri götürüyorum.

— Bu seferki kitap ne?

Mihail, kitabı gösterdi. Petrof da başını uzattı ve bizim iki kitap kurdu bunun *H. de Balzac*'ın *Un menage de garçon*'u (Oğlanların Kaldığı Ev) olduğunu söktürdüler, ama bunun verdiği keyifle birkaç satır daha okumaya kalkınca, anlaşılmaz birşeyler geveleyip sustular. Petrof, kitabı karıştırma işini Adrien'e bırakıp Mihail'e:

— Kimbilir nasıl mutlusunuzdur Fransızca kitap okuyabildiğiniz için! dedi.

— Evet, gerçekten mutluyum... Hiç değilse bu mutluluk var elimde...

Bunun üzerine, yakıcı bir üzüntüye kapılan ve Adrien'in öğüdünü unutan ressam her şeyi öğrenmek istedi; heyecanla sordu:

— Peki, neden okuyorsunuz?

— Peki, ya siz neden bunu bana soruyorsunuz? diye karşılık verdi beriki patavatsız sorular karşısındaki sürekli korkusuyla kirpileşerek.

Kendini bir türlü söktüremediği Balzac'a kaptırmış olan ve Rusça anlamayan Adrien, Petrof'un devirdiği çamın farkında değildi. Bununla birlikte, gözlerini faltaşı gibi açıp onlara baktı. Mihail'in ressamı terslediğini, berikinin de, işlediği kusurun korkusuyla, alçakgönüllüce ezilip büzüldüğünü görüyordu.

— Özür dilerim, Bay Mihail, dedi Pet-

rof; sizi yaralamak için sormadım bunu... şey... sizi anlamak istiyordum yalnızca...

Onun içtenliği karşısında duygulanan Mihail de sesini yumuşattı:

— Al sana nefis bir soru! Neden okuyormuşum... İyi ama, siz de okuyorsunuz, Adrien de... Herkes okuyor...

— Ne var, n'oluyor? diyerek araya girdi Adrien.

Bizimkilerin sustuğunu görünce, Mihail'e dönüp asık suratla:

— Kaka çocukluk etmece yok! dedi... Hadi gidip şu malları atın sırtınızdan ve hemen dönün: Prokop'ta çay içelim.

Hemen hemen buyurucasına söylemişti bunu, ama Mihail bu buyruğun yürekten geldiğini anlamıştı, tatlı tatlı gülümsedi:

— Başüstüne komutanım...

— Az kalsın her şeyi berbat ediyordunuz! dedi Adrien Samoyla'ya yalnız kaldıkları zaman. Üstüne varmayın diye de uyarmıştım sizi.

— Vay anam, ne adam be! Ne adam! diye bağırdı ressam. Nerden gelmiş bu bulunmaz kuş? Nasıl kusursuz Rusça konuşuyor bilseniz! Yok, azizim, yok, bize göre bir adam değil bu!

— Evet bizim sınıftan değil belki, ama bizim soydan. Nitekim, yanında çalıştığı adam da, farkında olmadan aynı şeyi söyledi geçen gün.

— Ne demek «bizim soydan»?

— Evet: aynı şeyleri seven insanların soyundan.

— Böyle bir soy mu var yani?

— Görüyorsunuz ki var: dün tanışmıyorduk bile; yarınsa ayrılmaz dostlar olacağız.

— Doğru, diye onayladı Samoyla; yeryüzünde, topluınsal koşulları sıfıra indiren bir insan soyu var besbelli.

Grivitza sokağının köşesine gelmişlerdi. Mihail «Arnavut'un dükkânı»ndan çıktı, ağzında bir sigara vardı, keyfi yerindeydi, dalda şakıyan saka kusu kadar sevinçliydi. O günkü yüklüce kazancı kasasına yerleştirmiş insanlar gibiydi.

— Biliyor musunuz, dedi Rumca, mahalle halkı daha şimdiden *üç kişi* olduğumuzu biliyor, ve büyük bir incelikle *üç kaçıklar* adını takmışlar bize.

— Harika, diye karşılık verdi Adrien; bayılırız biz *kaçıklığın* böylesine!

Prokop'un *piatza* Galatz'taki (Galatz alanındaki) *cayhanesi*'ne doğru yollandıklarında («doya doya sevişsinler diye») Mihail'i Petrof'a bıraktı, kendisi de sessizce Balzac'ını karıştırmaya devam ederek artlarına düştü. Ama, kulağı onların konuşmalarında, gözü de üstlerindeydi. Mihail o akşam pek keyifli olduğundan, konuşma kaldığı yerden sürüyordu

— *Benim gibi biri*'nin böylesine tutkuyla kitap okumasını açıklamaya kalktığınız zaman yanılgıya düşmüyorsunuz elbet, dedi Mi-

hail ressama, ancak, beni *olduğumdan başka* türlü görmeye kalktığınız an büyük bir yanlışlık yapıyorsunuz.

Beriki de :

— Bakın, diye karşılık verdi: insanın kitap okuyabilmek için mutlu değilse bile hoşnut olması, yani yaşamak için gerekli temel şeylere sahip bulunması gerekir... Canına tükürdüğümün işi! Şimdi kalkıp bana aç karnına da okunur demeyeceksiniz herhalde!

— Evet: diyeceğim...

— Eh, işte o zaman hiç bir şey anlayamıyorum.

— Anlayacaksınız şimdi. Nedir sizin için kitap okumak?

— Mutluluktur.

— Yetmez. Benim için besindir.

Petrof'un ağzı bir karış açık kaldı. Mihail devam etti.

Şunu bilmelisiniz ki, sanatı herkes aynı biçimde tatmaz. Kimileri, yediklerini sindirebilmek için, hafif bir içki gibi kullanırlar onu...

— Ben onlardan değilim! diye heyecanla lâfı böldü Petrof.

— Hayır, sanattan düşünsel bir çıkar sağlamak istediğinize göre değilsiniz elbet, ama bunu gerçekleştirebilmek için daha çok yol almanız gerek.

— Ne yolu?

— Kurtuluş olarak kabul edilen, hattâ bile bile çağrılan bir acıyı çekerek geçilecek

yol. Tıpkı dostumuz Adrien gibi, siz de yeterince acı çekmemişsiniz.

— Başkalarının acı çektiğini görmek de acı çekmek değil midir?

— Yoo, hayır, hayır. Hiç değildir.

Samoyla yenilgiyi kabul etmek istemedi. Lopatar'ları örnek verdi: fırtına altında geçen olayı anlattı, adama yaptığı sertliği itiraf etti...

— Yalnız, diye ekledi, zavallı karı kocanın kederli yaşamını, on bir yaşındaki demirci çocuğunun öyküsünü, ondan sonra ömür boyu çektiklerinin öğrenince yüreğim sızladı, ve yüz bin kere pişman oldum ona yumruk attığıma.

— Bahse girerim ki, dedi Mihail, sonradan gönlünü almak için bir şişe şarap ısmarlamışsınızdır adama.

— Doğru, alıp içkievine götürdüm onu! diye itirafta bulundu yüzü kızaran ressam.

— Gördünüz mü? Hemen öfkelenip heyecanlanıyorsunuz. Kendinizi tutma diye bir şeyden haberiniz yok.

— Yapım böyle. İstesem de değiştiremem.

— Yoo, değiştirirsiniz. Değiştirebilmelisiniz. Yapı dediğimiz şey değişir çünkü.

— Nasıl?

— Kitaplardan ve özellikle yaşamdan gerekli dersleri alıp azıcık toz yutarak.

— İyi ama, bütün dikkatimle kitap okuyor, çevremi gözlüyorum.

— İşe yarar bir şey yaptığınız yok, boşu boşuna kafa patlatıp zaman harcıyorsunuz. Yalnız soba yapın çok daha iyi!

Son derece alıngan olan Samoyla, sırtından aşağı buz gibi sular boşaltılmışcasına suratını ekşitti.

— Hoşunuza gitmedi, değil mi? dedi Mihail. Çok doğal elbet, ama gerçek dostluğun vazgeçilmez kusuru da budur zaten. Büyük bir ressam olduğunuzu söylesem hoşunuza gidecekti. Evet, sanatçılara özgü bir yaratılışınız var; ancak, resimlerinizi görmeden de söyleyebilirim ki, yaptıklarınız belki de yetenekli, mutlu bir çocuğun gevezeliklerinden başka bir şey değildir. Ve yeryüzündeki sanatçıların onda dokuzu, hattâ daha çoğu sizin durumunuzda: azıcık titreşiyor (ama bu titreşim, güneş altındaki bir sineğinkinden de azdır), kolayca gülüp kolayca ağlıyor, kolayca mutlu ya da mutsuz oluyor, ondan sonra resim, heykel, beste yapıp kitap yazıyorsunuz... al sana sanat! Oysa, hiç bir şeye yetmez yetenekli, iyi yürekli, hattâ başkaldıran bir insan olmak...

— Nee? diye bağırdı Petrof. Üstün nitelikler değil mi bunlar?

— Yoo, bunlar da birer nitelik elbet: su verilmemiş çeliğin nitelikleri. Ne var ki, granit parmakla kazılmayacağı gibi, insan denen varlığın bayağılıkları da öyle iyiniyetle falan yokedilmez. Oysa sanatçının tek, biricik görevi budur. Kimsenin ayak basamadığı

yerlere doğru yürümeli, gelecek yaşamların sarp yamaçlarında patikalar açmalı, ardında kendi etinden kopmuş kanlı parçalar bırakarak bunları düzleyip herkesin geçebileceği hale getirmelidir; gerçek sanatçı güneş kadar eliaçık ve kayıtsızdır. Öyle değilse, hiç burnunu sokmamalıdır sanat denen işe! Madene inip kışlarımızı ısıtabilmemiz için kömür çıkaran işçi çok daha yararlıdır insanlığa.

«İşte bunun için acı çekmek gerekir diyorum size. Kimsenin bilmediği, sessiz acıda büyük bir hazine gizlidir: *dinginlik*. Ve bu, insanoğlunun, kendisini öldürmekte olan yaşamdan koparabileceği en değerli şeydir. Bu *yengiye* bir anda değil — öyle olsaydı, şimdi yaşayan bir ölüden farkınız kalmazdı —, adım adım ulaşılır. Peki, ya siz n'apıyorsunuz: gerek içinde, gerek dışında kopan fırtınanın kamçıladığı bir adam görüyor, ve ona eksiksiz bir anlayışın kurtarma ipini sarkıtacağınıza, yaşadığı dramı yakalayacağınıza, size anlattıklarının ötesinde şeyler göreceğinize, ordan geçebilecek herhangi bir arabacı gibi davranıyor, bir yumrukta zavallıyı yere yıkıyorsunuz. Bu yumrukla onu öldürmüş olsanız, sonradan oturup ağlayacağınıza kuşkum yok elbet.

«Geçelim başka bir örneğe: günün birinde benimle karşılaşıyor; hattâ, beni aramaya geliyorsunuz. Neden arıyordunuz beni?

— Tanımak için... diye geveledi Petrof.

— Peki, tanımadınız mı?

— Yoo, hayır, henüz tanıyamadım...

— Ve böyle giderseniz, hiç bir zaman tanıyamayacaksınız, çünkü az önce yaptığınız gibi altında yatanı yakalamaya çalışacak yerde yalnız üstümdeki partalları görüyor, beni mutsuz bir insan sayıp başlıyorsunuz yoksulluğuma ağlamaya. Hattâ, şu anki durumumun iyi bir kitabın ya da okşayıcı güneş ışınlarının tadını çıkarmama engel olduğunu sanacak kadar ileri gidiyor, sizi işbirliğine çağıran Adrien gibi bana yardıma koşuyorsunuz, öyle değil mi? Üçümüz arasında, en çok yardıma *gereksinimi* bulunanın siz ya da Adrien olduğunu bilmiyorsunuz. Birinin çıkıp size el uzatması, kolunuzdan tutup ışığın değerinin daha iyi anlaşıldığı karanlıklar ve çamurlar içine indirmesi gerek; ya da eğer dokunuzda sanatçılık varsa, ensenizden tutup yalnız insanın çektiği, ve içinden, çakmak taşını bile koparacak güçlü çene kemikleriyle çıkılan kızgın yağ gibi kavurucu acıya daldırması. Ancak, bunun için her şeyden önce Tanrı'ya da, dünyaya da, kendine de kıyasıya öfkelenebilmek gerekir.

«Neyse, biz işi buralara vardırmayalım. Söylediklerine göre çayının eşi benzeri bulunmayan Gospodin Prokop'a geldik işte.»

«Söylediklerine göre» ha! İyi ama şu kuşkucu Mihail, nasıl olur da herkesin kabul ettiği şeyden, Gospodin Prokop'un *çaynik*'inin yani *çayhanesi*'nin değerinden şüphe ederdi? Buranın ünü, yalnızca (fazladan birkaç metelik vererek ısmarlanan) «Popoff usûlü» *Prokop çayı*'nın niteliğinden gelmiyordu ki. Şeker sorunundan da gelmiyordu bu ün — oysa, çok belâlı bir konudur bu şeker işi, birçok çayhane, «toz şeker» getirildiği için, müşterilerini yitirmiştir —, dolayısıyla, burda küçük bir *ayraç* açmak zorundayım.

Neden acaba böyle vebadan kaçar gibi kaçıyorlardı «toz şeker»den? Çünkü İbrail'de, tıpkı kutsal Rusya'daki gibi, çayı Paris ya da Londra'daki gibi içmezler. Ilık suyunuza şeker atmak, hattâ bir ya da birkaç damla sütle «kirletmek», ya da bunları yapmasanız bile müshil içer gibi lıkır lıkır içmek, ya da «sırf karşınızdakinin gönlü olsun» diye kabul edip — bir güzel de «teşekkür» ettikten sonra — elinizi bile sürmeden çekip gitmek sizin bileceğiniz iştir. Tuna üzerindeki limanların ikincisinde insanlar çayı başka türlü içerler. Bu insanlar, ister *cet-be-cet* (yedi göbek öteden) yerli olsunlar, ister Tristan Bernard gibi sivri sakallı, Yahudi papazı gibi uzun ceketli, lâğımcı çizmeli, ceplerinde, pis içkievlerinde haç çıkarıp temiz *votka* içebilmek üzere kaya gibi ağır özel bardaklarını taşıyan *Slovak* asıllı Lipovan'lardan olsunlar, her şeyden önce çay tiryakisidirler. Sabahtan akşa-

ma, sayısız niteliğinden ötürü, durmadan çay içerler: iştah açıcı olarak, besleyici olarak, sindirimi kolaylaştırıcı olarak, barsakları yumuşatıcı olarak, peklik giderici olarak, uyarıcı olarak, vatıştırıcı olarak, işetici olarak. Yazın serinlettiği, kışın ısıttığı için çay içer, ve günde, rahat rahat, üç dört litre yuvarlarlar. Peki ama diyeceksiniz, karınlarının neresine koyarlar bunca suyu? Büyük bir rahatlıkla bardak bardak çay içtikten sonra çıkar, alınlarında biriken teri kurulayarak, kimi zaman da ördan geçmekte olan saygıdeğer bir hanıma arkalarını dönerek, çocuklar gibi kaldırıma işerler. Böylece musluk şakır şakır akar. Bol suyla yıkanan barsaklar her an açlıktan guruldar, ve kışın «kızlığı bozulmamış karda sarı delikler açmaya» çıkıldığında, çoğu kez ciğerler de üşütülür.

Şeker alabildiğine pahalı, çaydan elde edilen kazançsa düşük olduğundan, az masrafla çok çay içebilmek için şöyle bir çıkar yol bulunmuştur: *sifç* adı verilen bir aygıtla küçücük zarlar haline getirilen şeker ilkin limon suyuna batırılmakta, sonra büyük bir ustalıkla çene kemiği arasına yerleştirilmekte; böylece, kendisine pek zarar vermeden üzerinden akıp geçen kaynar sıvı yudumlarına dayanmakta, dolayısıyla, ağızda bu değerli besinin belli belirsiz tadı, bardağın dibine varılmaktadır. Bizim ordu buna *prikuts* usûlü çay içme denir. İşte bu yüzden çayın «irmik helvası gibi» erittiği toz şeker yerine, geceleri,

eskiden insanların kendilerini zehirlemek için kullandıkları kibrit başları gibi ışıldayan «kaya sertliğindeki» kesme şeker aranır.

«Yarım porsiyon»luk — aşağı yukarı 50 gram tutan — iki parça halinde getirilen şekerler, beş kiloluk bir parçadan şeker testeresiyle kesilir, ve bu işi patronun kendisi yapardı, çünkü kesilen parçaların çayı içenin gözüne küçük, yanındakinin gözüneyse büyük gelmemesi için usta bir göz gerekliydi. Tabiî, bu da sürekli bir hoşnutsuzluk kaynağıydı. Şeker kalıbı, üç kez inceltilmiş olsa da, «tepesi» daha sert, dibi daha «yumuşak»tı. Dolayısıyla, zavallı garson hırslı müşterivle kasaya bakan patronun karısı arasında mekik dokur, ne edeceğini şaşırırdı

— Hanım-e-fen-diii! Falanca Bey «tepe»den kesilmiş şeker istiyor!

— İyi ama, Bay falanca, biliyorsunuz ki şeker kalıbının yalnız «tepesi» yok!

— Evet. hanımefendi, ama sırf «dip» de değil herhalde!

Tam bu sırada, her şeyi görüp işiten Gospodin Prokop kibarca araya girer, arar tarar, müşteriye «tepeden kesilmiş» bir parça bulur: bu müşterinin akıllı uslu bir adam olduğunu bildiğinden gönlünü almakta, başkalarınıysa yakalarından tuttuğu gibi kapı dışarı etmektedir.

Ancak, «Popoff» usûlü olmadığı zaman bile öbür çayhanelerdekilere benzemeyen çay da, bu harika şeker de, bu (kusursuz) hizmet

ve takımlar da, bu (geniş, temiz ve aydınlık) salon da, (biri sürekli kaynayan kazanlardan gelen) su da değildi Gospodin Prokop'un çayhanesini ünlü kılan, Gospodin Prokop'un kendisiydi.

Ve düpedüz kutsal bir yerdi burası...

Çünkü insanoğlu — bayağının bayağısı da olsa —, içinde, farkına varmaksızın, tüm insanlığın yöneldiği evrensel yetkinlik tohumunu taşıyan bir hayvandır. Dolayısıyla, en kaba liman işçisi bile, *Prokop'un çayhanesi*'nde bir köşeye iliştiği zaman, mavi gözlü, parlak sakallı, dev yapılı Lipovan'ın müşterinin iyisiyle kötüsünü birbirinden ayırdığını bilir. İçilen çayın fiyatıyla niteliğinin herkes için bir olduğunu, ama patronun selâmının bir olmadığını bilir. Ve bilinçsizce taşıdığı soylu tohumun etkisiyle, bütün kabalığına karşın, işte bu selâmdaki ayrıcalığı elde etmeye çalışır.

Bu kaba liman işçisi Prokop'u hem sever, hem de ondan çekinir, kendisine de azıcık saygı göstermesi için yalvarıp yakarır, çünkü gururlu Lipovan'ın — kasa başında oturmakta olan karısının yanında, tezgâhın ardında, yargıç gibi dikilirken — kapıdan giren bir müşteriyi karşılamaya gittiğini, elini sıktığını, önüne düşüp iyi bir masaya götürdüğünü, sırf çelebilik olsun diye masasının tozunu aldığını — oysa masalar gıcır gıcırdır —, onunla bir dakika hoşbeş ettiğini, sonra tam bir

patron gibi, müşterinin her zamanki dileğini haykırdığını görmüştür:

«*Filânca Beye* bir yarım yap...!»

Bu, önce büfedeki oğlana, sonra bütün öbür kulaklara, ilkin belli bir saygıyı, ardından da özenli bir hizmeti, adam gibi şekerle limonu anlatmaktadır.

Ama bunun asıl anlamı, Prokop'un saygısını kazanan müşterinin, kendisi gibi ar damarı çatlamış, yüz derisi köseleye dönmüş bir mandanın yaptığı bazı şeyleri yapmadığıdır: o, okuması için verilen gazeteyi yürütmemekte; yere tükürmemekte; kadınların önünde açık saçık lâflar etmemekte; hizmet eden oğlanı çağırmak istediği zaman dağdan gelmeler gibi masayı yumruklamamakta; kaldırıma işememekte; şeker keseceğini saklamaya, komşu masadaki müşterinin bıraktığı parayı cebe indirmeye, ya da «su döküp geliyorum» bahanesiyle para vermeden sıvışmaya yeltenmemektedir.

Oysa kendisi, tam bir vurdumduymazlıkla, bütün bunları yapmaktadır. Yapmamak elinde değildir, çünkü bütün bu illetler onun öz malıdırlar — tıpkı insanlıkdışı sömürüyle topluca işlenen suçun, toplumsal merdivenin üst basamağında oturup tüm acımasızlığıyla tepesine çöken öbür vurdumduymaz adamın malı oluşu gibi. Korkunç bir inatla bilgisiz bırakıldığı, en üzücü biçimde içgüdülerine terkedildiği ve elinden tutan bulunmadığı için, ancak kendi kendine yardım etmektedir. Da-

ha doğrusu kendine bile yardımı dokunmaz, kuzu gibi söz dinler. Ruhunda fokurdayan mayanın etkisiyle titrer. Ve Gospodin Prokop'un dürüst, temiz, ince kişiye onur verdiğini görünce, bizim zavallıcık faltaşı gibi açar gözlerini, ağzı açık ayran budalası gibi bakar, gülümser, göz kırpar, keyifle yere tükürür ve köşesine büzülür: bu saygı kendisine değildir, ama yine de sevinir, çünkü o, yarın kurulacak dürüst, temiz, ince insanlığın bugünkü kaba atasıdır. Kendisi bunun farkında değildir. İnsan ahlâkındaki gelişmenin öncüsü olan Prokop da bilmez ne olduğunu. O da bir yasaya, önderlik yasasına boyuneğmektedir.

Gospodin Prokop, yazları, kaldırıma yerleştirilmiş, hınca hınç dolu otuz kırk masası arasında sağlam bacaklarını gerip doğuştan yüce başı, küçümseyen bakışlarıyla komşu çayhanelerde — hem de dalga geçen patronun gözü önünde — küfreden, hart hart kıçlarını kaşıyan, cart curt yellenen, orasını burasını avuçlayan, kadınlara sarkıntılık eden adamları seyrederken, kendi küçük dünyası üzerindeki etkisini şöyle bir başını çevirerek ve saydığı müşterilerden birine, tiksintiyle yere tükürme arzusunu gemledikten sonra, soylu bir tavırla şunları söyleyerek ölçer:

«Zaman zaman, kendi kendime, Tanrı'nın insanoğlunu yeryüzüne sırf öbür hayvanlara ne denli dürüst ve ince olduklarını kanıtlamak için mi getirdiğini sorarım!»

Prokop'un deyip diyeceği bu kadardır. Ama basit liman işçisi, daha o anda, bu dürüst Lipovan'ın tepeden baktığı ve çayhanesine almadığı adamların arasında değil de, orda olduğu için sevinir. Ve pazarları, Prokop, kendisi gibi kocaman kara papaz ceketini sırtına geçirip tostoparlak karısı ve koyu kırmızı, limon sarısı, deniz mavisi giysileri içinde ışıl ışıl ışıldayan, tombul yanaklı altı çocuğuyla Rus kilisesindeki âyine yollandığı zaman, tanrısız Samoyla Petrof bile bu dürüst aile geçerken ayağa kalkar, saygıyla onları selâmlar, Gospodin Prokop'un ardına düşüp çocukluğundan beri ayak basmadığı tapınağa gitmemek için kendini zor tutardı.

Burdadır işte Prokop çayhanesinin çekiciliği: temeli «kesme şeker»de, «Popoff usûlü çayda» değil, o güzelim insan inancındadır. Kimse bilmez bunun böyle olduğunu. Ama herkes ona boyuneğer. Ve bu inanç bayağılığımızın kayasını durmadan aşındırır, göğün uzak karanlıklarından bize doğru kaplumbağa adımıyla ilerlemekte olan yeni dünyanın tohumlarını eker. Yazgısını gerçekleştirmek için vaaz vermesi gerekmez: kimilerini örneklik etmeye, kimilerini de bu örneğe benzemeye zorlar. Yolu yöntemi de son derece basittir: Gospodin Prokop ne tatlı söylevler çeker, ne de acı suçlamalarda bulunur; her şeyden önce insan gibi yaşar, sonra, çayhanesine saygı gösterenleri sayar, ve bu saygıyı on-

iara en bilinen biçimde, daha sıcak bir selâm, daha titiz bir hizmetle gösterir.

Nitekim, tam bir çelebilikle Mihail ve Adrien'i önüne geçiren Samoyla'nın kocaman kafasını görünce, hemen onlara doğru seğirtti ve Petrof'a:

— Ben de az önce çay veren oğlana, akşam çayını içip içmediğinizi soruyordum, dedi.

Sonra üstlerine başlarına bakıp

— İyi ama, iliklerinize kadar ıslanmışsınız! diye bağırdı.

— Ben de bu yüzden, kazan dairesinin bitişiğindeki küçük odanızı rica edecektim, dedi ressam: biz çaylarımızı içerken, giysilerimiz de kururdu.

Sonra, Rusça ekledi

— Gospodin Mihail'i tanıştırayım size. Buraya yalnız, ya da zaten tanıdığınız Adrien'le birlikte geldiği zaman, kendisini benim gibi karşılamanızı rica ederim.

Prokop Rus halkına özgü bir davranışla yerlere kadar eğildi, Mihail'in elini sıktı, sırtındaki partallara hiç mi hiç şaşmadı. Sonra onları alıp istedikleri odaya götürdü, o kalın ve güçlü sesiyle:

— Bay Samoyla için «üçlü» (üç bardaklı) bir Popoff veer! diye bağırdı.

Ve tabiî, herkes dönüp bizimkilere baktı.

Bu anlattıklarımız, Rus - Japon savaşı sırasında geçiyordu. Rusya'nın yenilgiye uğrayacağı artık gün gibi ortadaydı, ve İbrail'-

deki «pravoslavnik»lerin çoğu, öbür yurttaşlarla birlikte, Tokyo'daki rakîbi ordusuna pirinç, top mermisi ve giysi yollarken, Mançurya'daki askerlerine — donatım aracı olarak — birer ikona gönderen Çar «babacık»larının yüreğini sağlam tutabilmek için çayhanelerde dil dökmekteydiler.

İbraillilerin daha dün hiç bilmedikleri kent, kale ve general adları öylesine yaygın ve ünlü oldu ki, askercilik oynayan çocuklar, topuklarını birbirine vururken

— *Ku-ro-pat-kin! Port-Ar-thur!* demeye başladılar.

Çok basan gazetelerin satışı üç katına çıkmış, onlarla birlikte içkievleriyle çayhanelerin müşterileri de artmıştı. Yuvalarının dışında bir bardak içki yuvarlama alışkanlık ve olanağı bulunmayan evli barklı adamlar, hemen her akşam, «savaşın durumunu öğrenmek», gazete okumak ve «dünyanın öbür ucunda» olup bitenler hakkında konuşmak üzere bir bardak çayın önünde durak yapar oldular.

O akşam da, yemek saatı geldiği halde, tartışmalar olanca hızıyla sürüyor, hiç kimsenin aklına evdekilerin sofra başında bekledikleri gelmiyordu. O günkü konuşmaların konusu, Uzak Doğu'dan gönderilen, gazetelerin insanoğlu denen koyunlara tam bir ganimet diye sundukları telgraftı: Japonlar, büyük Rus zırhlısı *Petropavlosk*'u batırmışlardı.

Ah, ah! Ne de güzel bir «ikinci baskı» yapılır böyle bir haberle! İşte o zaman, «büyük bir gazete»nin sahip ve yönetmeni olmanın tadı çıkar! Ne yazık ki, her yıl bir savaş, her hafta batan bir zırhlı yoktur dünyanın şurasında ya da burasında! Olayın yorumuna gelince, gazetecinin bu konuda en küçük sıkıntısı yoktur: yıkım sevilmeyen ulusun başına geldiyse, sevinç gösterileriyle verilir; sevilen «halka» zarar vermişse, o zaman da öç alalım, biz de onlara aynını yapalım diye bağrılır, kinler körüklenir, ve her iki durumda da gazetenin satışı artar, onunla birlikte de ilânlar ve devlet bütçesindeki pay da tabiî.

Pencerelerinden biri çayhaneye bakan küçük odada çay beklerlerken Mihail Rumence akşam gazetesini söktürmeye çalışıyor, öbür ikisiyse kazan dairesinin sıcacık duvarına yaslanmış ısınıyorlardı. Yalnız kalmak hoşlarına gitmişti. Salonun şamatasından pek bir şey anlamıyorlardı çünkü. Herkes gibi onlar da savaş haberleriyle ilgiliydiler elbet, ama her şeyden önce kendileriyle uğraşan insanların kayıtsızlığı içinde.

Anlık ayrılmalarından yararlanan Samoyla, alçak sesle Adrien'e yolda Mihail'le konuştuklarını özetledi, dostlarının zekâsını övdü, ama şunu eklemekten de kendini alamadı:

— Yalnız, Adrien, bunca şey bilen, bunca dil konuşan bir insanın gece yarısı pis ve

bitli bir dükkânda yaptığı simit ve çörekleri satmaktan başka bir şey yapamayacığını söyleyecek değilsiniz herhalde! Örneğin, istese, yarından tezi yok kendisini bir güzel giydirir, ona yaraşır bir işe sokardım. Yaşamak değil ki bu! O dünyadan kaçıyor, dünya da ondan. Bugün de, tıpkı Köpeksi Diojen zamanındaki gibi, elde fener adam arıyor, bulduktan sonra elinden tutup rahat ettirecek yerde, biz onun yoksulluğuna iniyoruz. Onun gibi partallar giymemiz gerekiyor, konuklarından birkaçı bize geçmesin diye koluna bile dokunamıyoruz. Hadi canım siz de, asıl insanca yaşamanın bu olduğunu söylemeyin sakın!

Garson, cicili bicili, yaldızlı, zengin bir porselen çay takımının yerleştirildiği bir tepsiyle geldi, kızgın demliklerin kapakları fıkır fıkır oynuyor, çay fincanları tıngırdayıp çan gibi ötüyordu, «tepe»den kesilmiş şekeri, Popoff çayıyla, bütün bunlar altmış metelikti.

Susuzluktan ölen Petrof hemen tepsinin başına seğirtti, bardakları ısıttı, hepsine bir tane verdi, çayları koydu, sonra *sifç*'i eline alıp sordu dostlarına

— *Prikutsk* mu?

— *Prikutsk* tabiî, diye karşılık verdi bizimkiler.

Biçimleri değişik, ama geometriye uygun beş şeker göz açıp kapayıncaya dek bir sürü mısır tanesi haline geliverdi. Bu iş de bittik-

ten sonra, üçü de çaylarının yarısını tabağa boşaltıp kendilerine göre az ya da çok çalımla dudaklarına götürüp, sıcaklığından ötürü höpürdete höpürdete içtiler; çayın yassı tabağa dökülmesi de bundandı zaten.

Böylece, terleye terleye, alınlarını kurulaya kurulaya, kendilerine yeniden sıcak su getirmesi için delikanlıyı çağıra çağıra — demliğin kapağını tak tak vurarak yapıyorlardı bu işi — beşinci bardağı bulmuşlardı ki, Mihail'in gazetesine göz atan Adrien bağırdı:

— Vay canına! Vereşçagin de ölmüş şu Allahın cezası *Petropavlovsk* havaya uçtuğunda!

— Yok canım! diye inledi Samoyla sandalyesinden fırlayarak.

Va gazeteyi Adrien'in elinden kaptı, titreye titreye okudu amiral gemisinin batışıyla, kocaman harflerle yazılmış ressamın ölüm haberini. Birşeyler söylemek istedi, ama gözleri doldu, kollarını kavuşturup masaya koydu, başını da kollarına gömdü.

(Adrien, on yıl sonra, 31 temmuz 1914'te. yüzlerce kaba liman işçisinin: *Jaures öldürüldü! Jaures öldü!* diye bağrışarak rıhtımta koştuğunu görecekti. Pek çoğu ağlayacaktı. Oysa Jaurès'yi ne görmüş, ne de daha önce lâfını duymuşlardı.)

Vereşçagin, o günkü ülkücü Rumen gençliğine, Rus-Japon savaşı aracılığıyla duyurmuştu adını. 1904 bozgunundan esinlenerek yaptığı ve binlerce posta kartına basılan iki

resmini geniş halk kitleleri tanımıştı: ünlü *Kafatası Piramidi* ile beklediği yerde kara gömülen *Nöbetçi*'ydı bunlar. Hemen bütün evlerin duvarlarına iğnelenmişti bu posta kartları, ve Rus beylerinin en ünlülerinden biri olan Vereşçagin insanlığa hizmet, onun en büyük dertlerinden biriyle savaş için canını tehlikeye attığından (hattâ, sonunda verdiğinden) bu iki resim alabildiğine etkiliydiler.

Petrof da bu yürekli ressamı gerçekten sayardı. Onun acıklı ölümü Samoyla'yı, tıpkı Jaurès'nin yüce yaşamının bir sersemin kurşunlarına hedef olduğu gün yeryüzündeki milyonlarca yiğit insan gibi, büyük bir umutsuzluğa düşürdü.

Acısını anlayan Adrien, usul usul elini okşuyordu. Anlaşılmaz Mihail'se hiç bir şey belli etmiyordu. Dirseklerini masaya dayamış, hareketsiz bir yüzle, hiç konuşmadan sigara içiyordu.

Samoyla başını kaldırdı, gözlerini sildi, boğuk bir sesle:

— Babamın ömrünü uzatmak için bir günümü bile vermezdim, ama Vereşçagin'i diriltmek için geri kalan ömrümün yarısını seve seve veririm!...

Ve bu sözlerin yarattığı sessizlik içinde, gözleri bu haberi veren telgrafta, yakınmayı sürdürdü:

— Ah, ah, ne büyük bir değer yitirdik!

Kimbilir ne baş yapıtlar karanlığa gömülüp gitti onunla birlikte! Sanat dünyası için *onulmaz,* korkunç bir yıkım bu!

— Sevgili Petrof'cuğum diyerek söze karıştı Mihail tatlı bir dille, acıklı olsun olmasın, sönen her can birileri için yıkımdır.

— Evet, ama öylesi sanat için kayıp değildir.

— Onulmaz ve acılı yaralar alan yalnız sanat değildir ki. Biz şu masaya oturalı beri, yeryüzünde yüzlerce insan öldü, kimi eceliyle, kimi denizde boğularak, kimi fabrikada dişliler arasında ezilerek, madende gömülerek, kıskançlık ya da nefret yüzünden bıçaklanarak, kimisi de kendi eliyle canına kıyarak. Düşünün ki, bu ölümlerin çoğu tam anlamıyla yıkımdır, ve nerden biliyoruz sanat dünyası için Vereşçagin'in ölümünün yarattığından *daha onulmaz* bir kayıpla karşı karşıya bulunan anaların, babaların, karıların, çocukların, kız ya da erkek nişanlıların, dostların kim olduklarını?

— Yoo! diye bağırdı ressam, saygısızlık ediyorsunuz böyle konuşmakla.

— Hayır... Saygısızlık falan ettiğim yok. Ben Vereşçagin'i İbraillilerden önce tanıdım, ve gerçekten severim insanlara açık sanatını. Ancak sanat yapay bir yaşamdır, kaybından ötürü hiç bir zaman büyük dramlar doğmaz, gerçek yaşamsa dramla doludur ve burdaki kayıplar tam anlamıyla *onulmaz*dır.

Samoyla, bu akılyürütme biçimi karşısında çileden çıktı:

— Demek ki, sizin için, büyük ressamın ölümüyle küçük bir deniz erininkinin doğuracağı sonuçlar aynı!

— Benim için bu sonuçlar aynı olabilir de, olmayabilir de. Ama ben size ne kendimden, ne de sizden söz ediyorum şu anda, bizler, *Petropavlosk* yıkınıma karşın, bu akşam, üzülsek de üzülmesek de gidip yatacağız. Ben, birinin ölümüyle yere serilen ve bir daha kalkamayan insanlardan söz ediyorum: onlar için «büyük ressam», «küçük deniz eri» gibi lâflar boştur.

Petrof yine de kanmamıştı. Adrien'in yargıçlığına başvurdu. Bizimki, «heyecanlı bir sahne»nin yaklaşmakta olduğunu sezdiğinden, Mihail'i kışkırtmak için ressamın görüşünü paylaşıyormuş gibi yaptı:

— Doğrusu, dedi, hiç düşünmedim bu sorunu. Bence de yaşamlar eşdeğerli değildir.

Bunun üzerine, Mihail şöyle bir doğruldu, yüzü içten gelen bir ateşle ışımıştı:

— Peki dostlarım, dinleyin öyleyse beni! dedi.

(Adrien hiç Rusça bilmediği, Samoyla'ysa Rumca'yı oldukça anladığı için Yunanca konuşuyordu.)

İkinizin de yurdu olan, güzelliği su götürmez İbrail'e yeni gelmiştim. Herhangi bir yerden (neresi olduğu ilgilendirmez sizi),

diyelim ki Rusya'dan geliyordum... Vereşçagin'in dillere destan Rusya'sından. Ne bir metelik, ne de satılacak öteberim vardı, her şeyimi Odessa'da satmıştım çünkü.

Bilgeliğin en basit kuralı beni, sırtımdaki süslü püslü giysileri şu gördüğünüz saygıdeğer partallarla değiştirmeye, elde edeceğim kazançla yaşam denen dama tahtasında taşımı biraz daha oynatabilme olanağı bulmaya zorladı.

O sıralarda iş falan aradığım yoktu. En ağır yükleri taşıyan insancıkların elinde gördüğüm, yiyeceklerin en ucuzu olan zeytin, hıyar ve ekmekle, toprak sahibi gibi geçinip gidiyordum. Benim de sırtımda pek de tatlı olmayan anılar bulunduğundan, hemen benimsedim hamalların besinini, Rumence tek sözcük bile bilmediğim için parmağımla gösterip parasını veriyor, zeytin, hıyar ve ekmeğimi alıp Tuna kıyısına keyifle yemeye gidiyordum.

Böylece, ancak sırtlarındaki süslü püslü giysileri partallarla değiştirmeye, elde ettikleri kârı gönül rahatlığıyla yiyip bitirmeye, o arada iş aramayı akıllarının köşesinden geçirmemeye hazır insanların tadabileceği bin bir duygulanımla dolu, tatlı, şehvetli günler yaşadım. Evet, öyle yaptım. *Bizi yutmaya hazırlanan yaşamı, sevimli bir yüzle, tam cepheden seyretmek* derler buna. Peki, ne kadar yaşayabildim acaba böyle? Bilmiyorum: belki bir ay, belki iki, sonra...

Sonra aç kalmaya başladım... Buysa hiç hoş bir şey değil. İki gün, sudan başka bir şey girmedi mideme. Üçüncü gün rıhtımda bir metelik buldum, gidip bir parça kara ekmek aldım, kurşun gibi oturdu içime. Zehirlenen insan gibi sancılar çektim. Oysa ölmek istemiyordum! Bir dakikacık daha — şu altın değerindeki güneşin, şu insanın yeryüzünde yalnız olduğunu, dağlar kadar güçlü olduğunu saptayan düşüncenin tadını çıkara çıkara, bir dakikacık daha yaşamak. Çünkü, aç olduğum halde, kafamdan, insanın ancak yeryüzünde ıpıssız olduğuna inandığı gün düşünebileceği binlerce fikir geçmekteydi.

Bin güçlükle «vagonuma atıyordum kendimi — haa, az kalsın söylemeyi unutuyordum, değerli kentinize geldiğim günden beri, limandaki demiryollarında pinekleyen boş tahıl vagonlarında yatıyordum. Bu dediğim mart sonlarına doğru oluyor, havalar da iyice serin. Evet, daireme çekiliyor, sırtüstü uzanıp kıpırdamadan bekliyorum. Keyfim yerinde, azalmış olmalarına karşın, midemdeki sancılar da öyle...

Ah, o akşam, gözlerimi beni o buz gibi soğuk sonsuzluğuyla selâmlayan karanlığa dikip kendimi vagonumda tek başıma, öbür insanlardan alabildiğine uzak ve terkedilmiş hissettiğim anda, yaşama umuduyla *ürkünç* ölüm sahneleri arasına gidip gelerek yaşadığım unutulmaz anlar! Dünyanın bütün serve-

tine değişmeyeceğim değerli dakikalardı onlar! Bu anları yaşamamış insan, kral kadar zengin, akıllı mı akıllı da olsa, eksik ve yoksuldur, çünkü yaşamada her şey *görecedir,* yalnız umutsuz ölüm, üzücü kuşkuluğu ve ikiyüzlü kesinliğiyle bunun dışındadır; sen onun elinden güzel bir düşüncenin, eliaçık güneşin yolladığı pırıl pırıl ışınların doldurduğu bir dakikacığı kurtarmaya savaşırken çıkagelir ölüm, ve sersemce:

— Hadi bakalım, gidiyoruz! der.

— Hemen mi?

— Hem de şimdi!

— Azıcık erteleyemez miyiz?

— Hayır!

Ve seni daldığın düşten ayırır, alıp götürür. Hem de sersemce.

Neyse, iki saat kıvrandıktan sonra uyudum, ve gece geç vakit, uykumun arasından beynimi ve barsaklarımı dışarı uğratan bir sarsıntının şiddetiyle, eh bu sefer öbür dünyayı boyladım diye düşündüm. Derken, lokomotifin çıkardığı çufçuflar... ve ben, açlığım koynumda, bilmediğim yöne doğru balayı gezisine çıktım... Eh, dedim kendi kendime, dağarcığımızda bir bu eksikti; ama olsun varsın. tok karınla öbür dünyayı boylamaktansa, aç karına dünya gezisine çıkmak iyidir...

Bunun üzerine uyandım. Gerek midemdeki, gerek beynimdeki sancılar bir anda kesildi. Ve yattığım yerden — bir yataklı vagonda sanıyordum artık kendimi —, olanca

gücümle, aç karnına, Puşkin'in bir aşk şarkısını söylemeye başladım, üstelik de, bu şarkıyı öğrendiğim ve kendimi dünyanın en mutlu kişilerinden saydığım günlere oranla çok daha büyük bir mutlulukla.

Yarım saatlık çalkalanmadan sonra, özel trenim, merkez garında durdu, beni kör yollardan birine bıraktılar.

Bütün bunlar giriş.. Gelelim öyküye:

Ertesi gün öğleyin, dayak yemiş kedi gibi bacaklarım titreye titreye limana döndüm, açık vagonlardan birinin içine oturdum, aklımı hâlâ sırtımı kavurmakta olan güneşe verip, kuşlar gibi teker teker topladığım tahılları çiğnemeye başladım.

Yalnız sanıyordum kendimi, ama bir ara, bir Lipovan kadınının, temizleyip süpürmek ve içindeki tahılları toplamak üzere girdiği, tam karşımdaki hatta çekilmiş vagonlardan birinin aralık kapısından, dimdik bana baktığını farkettim. Uzun süre, iki uslu hayvan gibi, gözümüzü kırpmadan birbirimize baktık, derken, nedendir bilmem, ben gülmeye başladım (onun şaşkın bakışlarına gülüyordum), zavallı kadınsa, Ermiş Madeleine gibi ağlamaya koyuldu.

Anlıyorsunuz ya: suratımı ve tahıl yediğimi görünce, kendi derdini unutmuş, benimkilere acımaya girişmişti. İşte buna dayana-

madım: yoksulluk içinde yüzen insanların bile yüreğini sızlatacak kadar acınası durumdaydım demek?

Vagondan atladım, yanına gittim:

— Ağlama, dedim Rusça, sen benden daha mutlu değilsin ki.

Lipovan kadını, karşılık verecek yerde — topladığı tahılları, süpürge ve faraşı koyduğu — çuvalı açtı, içinden bir parça kara ekmek çıkardı: «Al! Ye bunu!» dercesine bana uzattı.

Cehennemin dibine inip cayır cayır yanamamanın hırsıyla olduğum yere çivilenip kaldım.

Ekmeği dizlerine koydu, dimdik bana bakan gözlerinden çıkıp yanaklarından aşağı süzülen yaşlarla ıslata ıslata ağladı. Sonra, kedi miyavlamasını andıran bir sesle:

— Yemezsen, iyi bir Hıristiyan olmadığın ortaya çıkar! dediğini işittim.

Ve dostlarım, şu manevsiz yaşamımda, hiç değilse bir kerecik «iyi bir Hıristiyan» olabilmek üzere, kadının gözü önünde yedim o kutsanmış ekmeği. Sonra daha iyi tanıdık birbirimizi, daha doğrusu ben ondan bir sürü şey öğrendim, çünkü yaşamın biricik kaldıraçları olan umut ve etkinliği (faaliyeti) yeniden öğreterek beni uyuşukluktan kurtaran o oldu.

— Neden yerde gördüğün şu kurşunları toplamıyorsun? diye sordu bana. Sabahları vagonların mühürleri açıldığı zaman yere

dökülürler, ve kimi zaman, topladıkların, günde iki kiloyu bulur, buysa seksen santim (kuruş) eder; daha iyi bir iş tutana dek bununla yaşayabilirsin. Uzun süre yaptım ben bu işi, ama şimdi vagonları süpürerek çok daha fazla kazanıyorum, her akşam aşağı yukarı iki frank geçiyor elime. İlerde, çuval, süpürge, faraş ve elek alabildiğin zaman, sen de öyle yaparsın. Dolayısıyla, daha az acı çekersin...

Bu solgun yüzlü, eli ayağı çamur ve çatlak içinde kalmış, çileci insana baktım, zayıflığımdan utandım. Geçmişimden de tabiî: o gururlu gençlik yıllarımda, «basit zekâlı insanlar»ın (merhabalarına karşılık vermeyi bile gerekli görmediğim «basit insanlar»ın) yeryüzündeki hazinelerin en güzeline sahip bulunduklarını bir an için olsun aklıma getirmemiştim: *yenik düşen insan karşısında kendi derdini unutabilme, kendinden daha zayıf olan karşısında güçlenip onun doğrulmasına yardım edebilme yetisiydi bu.* İnsanoğlunun hayvana üstünlüğü de buradadır zaten. Gerisi boş bir kendini beğenmişliktir. Onca yıl okumuş olduğum halde bunu bilmiyordum ben. O yoksul insancıklardan birinin gelip bana gerçek yaşam yolunu — ki bunun dışında kalan her şey düzensizlik ve hayvanlıktır — göstermesi için, ayak takımı arasına girip toprağı öpmem gerekliymiş.

Böylece, bana örneklik eden o yaratığın yardımıyla doğruldum. bütün ahlâksal utan-

malardan sıyrılıp kuşlar gibi yaşayarak, hiç bir şeyden tiksinmeden, fazla çaba harcamadan günlük ekmeğimi çıkarmaya başladım. Hattâ sonunda, izmaritlerden kurtulup kendime tütün bile alabildim, çünkü, ne yazık ki, korkunç sigara içen kuşlardanım.

Yine vagonlarımda yatıp kalkıyor, ve makinistlerin zaman zaman beni alıp istemediğim yolculuklara çıkaracakları tutuyordu, ama artık hemen fırlayıp tekerlekli odamdan aşağı atlıyor, yarı uyur yarı uyanık, kendime başka bir «daire» arıyordum.

Böylece ben kurşun, o da tahıl toplayıp satarken dost olduk. Kırk yaşlarında, uzun boylu, müthiş zayıf bir kadındı. İki büklüm yürüyor, hiç durmadan öksürüyor, saatlarca üzülüyor, hattâ ağlıyordu. Her gün aynı vagonların çevresinde karşılaştığımız için, azıcık derdini unutturup güldürebilmek üzere, «basit insanlar»a anlatılabilecek her şeyi anlatıyordum ona. Bir keresinde öyle çok güldürdüm ki, sonunda açıldı, ve az sonra göreceğiniz gibi hiç de öyle sık sık gülmeyen insanlara özgü öyküsünü anlattı bana.

Lipovankam eskiden bu denli mutsuz değilmiş. Kocası, kendi hesabına çalışan bir balıkçıymış. Üç çocuğunun en büyüğüyle — «on beş yaşındaki boğayı andıran oğluyla» — her akşam Tuna'da balık avına çıkar, gün ağarırken, balıklarını satmış, paracıklarını cebine koymuş olarak eve dönermiş. Baba oğul yiğit kişilermiş: hiç içki içmez, ka-

zandıklarını olduğu gibi *babuşka*'larına verirlermiş. Kazançları pek öyle ahım şahım değilmiş, ama üç aşağı beş yukarı geçinip gidiyorlarmış. Bu iş, «geçen yılın Miraç yortusu»na dek sürmüş, o «Tanrı'nın cezası sabah», saat ikide oğlan gelip camı vurmuş, kadın açtığında: *Ana! Babam boğuldu!* deyip olduğu yere yığılmış.

Nehir çok dalgalı olduğundan sandal devrilmiş. Ayağında ağır çizmeler bulunan baba var gücüyle suyun yüzünde durmaya çalışıyor, çıplak ayaklı oğluysa — bu doğuştan yüzücü insanlar için en büyük engel olan — «ilençli çizmeleri» çıkarmaya uğraşıyormuş; çizmelerden biri oğlanın eline geçtiği an, gücü tükenen adamcağız dibi boylamış. Oğlan, bir ara babasının: *Hadi Petruşka, sen kendini kurtar ve anana iyi bak!* diye bağırdığını duymuş.

Petruşka, az kalsın öbür dünyayı boylayan anasına iyi bakmış. «Ama insan yoksulken öyle kolay kolay can vermiyor!» Kim bilir? Belki de insanın, babasının ya da dedesinin günahını ödemek üzere yaşaması gerekiyor?»

Gerek küçük kardeşleri, gerekse «altı ayda on yıl yaşlanan» anacığı için babalık görevini yüklenen yiğit oğlanın güçlü çabalarıyla aile bu acının üstesinden gelmiş. Yoksulluk yuvalarından içeri başını uzatmasın diye, Petruşka'cık olanca gücüyle para kazanmaya çalışmış, ama başaramamış elbet. Li-

mandaki en zor, en çok para getiren buğday vagonlarını boşaltma işinde ölesiye çalıştığı halde, eve, babasının sağlığına oranla üç misli az kazanç giriyormuş. Sabahın altısından akşamın sekizine dek, on altı yaşın incecik omuzları üstünde, on on beş ton tahıl taşıyormuş. Ancak, her gün iş olmadığından, kazancı dört boğazı geçindirmeye yetmiyormuş. Rus asıllı Petruşka, bellerinde «nah şu kadar bıçaklar taşıyan» Rumenlerce bir kenara itiliveriyormuş.

Bunun üzerine, zavallı *babuşka* evi on iki yaşındaki kızına bırakıp vagon vagon dolaşarak toz toprak, tahıl, ve küfür toplayan talihsiz kadınlara katılmak, bin bir güçlükle günde iki üç frank kazanmak zorunda kalmış.

Ve işte bir gün öğleden sonra, bu küçük düşürücü işe başlayacağı sırada, vagon süpürdüğü yerden pek de uzak olmayan bir boşaltma noktasına doğru «birtakım insanların koşup koca bir kalabalık yaptığını» görmüş. Yükleme-boşaltma işçilerinin «insanı yok yere tartaklayıp küfrettiklerini» bildiğinden, gidip bakmak istememiş — ama tam o sırada «sağ gözü seğirmeye», yüreciği küt küt atmaya başlamış, eli ayağı kesilmiş, çuvalını, süpürgesini falan atmış, sedyeye yatırılıp taşınanın kim olduğunu» görebilmek için var gücüyle koşmuş.

«Tamponlar arasında kalıp pestili çıkan» delikanlının sevgili yavrusu Petruşka oldu-

ğunu anlayabilmek için iyice yakına gitmesine gerek yokmuş, ta uzaktan, «sedyenin bir ucundan sarkıp yerlerde sürünen geniş, yeşil yün kuşağını »görmüş. İşte o anda gözleri kararmış, başı dönmüş, ondan sonrasını bilmiyordu...

Kaldırıp eczanelerden birine taşımışlar, orda, korkunç başağrıları içinde ayılmış. Rastlantı sonucu, eczacı iyi bir adam çıkmış, kadıncağıza elinden gelen yardımı yapmış, ama beriki, kendisi gibi yoksul bir kadını orda, tertemiz yatağın üstünde görünce bir an afallamış. Derken, ansızın sedyeden sarkıp yerde sürünen kuşak gelmiş gözünün önüne, belleği uyanmış, «boğazı kesilen bir hayvan» gibi uluyarak ayağa fırlamış, sokağa koşayım demiş, ama eczanenin eşiğinde kapaklanıp kalmış. İyi yürekli eczacı onu yerden kaldırmış, dükkânın ardındaki odaya yatırmış, dostça elini okşamış, hastaneye telefon etmiş, ordan «ciddî bir şey olmadığını», Petruşkanın bir omuzunun ezildiğini, ama kısa zamanda iyileşeceğini söylemişler.

Ne yazık ki durumun gerektirdiği avutucu sözlermiş bunlar, insanca bir yalanmış! Zavallı ana gerçeği, insanlığın pek uğramadığı karakolda öğrenmiş, ve bu gerçek, sağ gözü seğirmeye, yüreciği küt küt atmaya başladığı an hissettiği gibi acımasızmış: Petruşka'nın o güzelim göğsü «ezilip tabak gibi yamyassı olmuşmuş!»

— Neyse ki, diye sözünü bitirdi benim Lipovanki, Petruşka'cığım mezarsız kalmadı: Lipovanlar yardıma koştu, birer ikişer frank verip yavrumu «ölüleri kesip biçtikten sonra törensiz mörensiz gömdükleri» hastaneden kurtardılar. «Sağlığındaki gibi tam bir Hıristiyan olarak, İncil'iyle, papazıyla» Lipovan *gömütlüğünde* toprağa verildi.

Böyle işte! Kadıncağız yarasının merhemini oğlunun gömütünde buldu. Ayrıca, içini döktükten sonra, biraz da bende buldu, anlattıkları hem ona, hem bana yaradı. «Bak hele, dedim kendi kendime, pek de yararsız değilim şu yeryüzünde.»

İki eski dost gibi her sabah buluşuyorduk artık. Daha sabahten *gozuri* doldurduğu çuvalını gösterip uzaktan gülümsüyordu bana; ben de ona, ipleriyle birlikte torbama tıktığım kurşunları gösterirdim, bu torbayı bana, kurşunları ceplerime doldurmayayım diye, o vermişti.

Aldığım eğitimin bana horgörülecek bir nesne diye öğrettiği bu yaratık benim için öyle değer kazandı ki, onu göremediğim öğlen, limanın bir başından öbür başına, yüzlerce vagon ve araba arasında onu arar oldum. Bulup iki tatlı söz ediyor, en yakın köfteciye koşup ona kızarmış ciğerle ekmek getiriyordum.

Günün birinde, bütün limanı aradığım halde bulamadım. Ertesi gün de, ondan son-

raki günler de öyle. İşte o zaman zavallının zavallısı hissettim kendimi! İyice emindim artık hasta olduğuna. Ama o bana: *batyuşka,* ben de ona: *batuşka* dediğimiz için, adını bile bilmiyordum.

Beşinci gün Lipovan mahallesinde aramaya çıktım, kapı kapı dolaşıyor, evdekilere bana anlattıklarını söyleyip nerde oturduğunu soruyordum.

Sonunda buldum. Ve hiç bir zaman mutlulukla mutsuzluğu böylesine iç içe yaşamadım. O güne dek tatmadığım, bundan sonra da tatamayacağım kadar mutluydum, koskoca bir krallık verseler o anki sevincime değişmezdim. Ama kim bilebilir onu geri gelmemecesine yitmiş görünce hissettiklerimi?

Derme çatma kulübesinde, tahta bir yatağa uzanmış, alev alev yanan gözleriyle, dimdik, odanın doğu köşesine yerleştirilmiş sayısız ikonaya bakıyordu. İki yanında, ellerine sarılmış kızıyla küçük oğlu; ikisi de, daha şimdiden, amansız hastalığın pençesine düşmüş iki yavru. Masanın üstünde, komşuların getirdiği fasulyeyle pişirilmiş çorbadan arta kalan. Ve bütün bunların karşısında, kürek mahkûmu gibi eli kolu bağlı, güçsüz ben!

Beni görünce toprak rengi yüzünde öyle bir sevinç ışığı belirdi ki, aklımın köşesinden geçirmediğim bir düşkünlükle koşup ona sarıldım, yeniden insanlaşan yüreğimdeki bütün acıyı dile getirerek uzun uzun ağladım...

Kıpırdadım yani...

Oysa bunu ne kendim, ne annem, ne de babam için yapardım; özgürlüğüm ve güneşim için yapmayacağımı, bu dert güneşi için yaptım: uşak diye sattım kendimi. Neyse ki, insandan anlayan birine düştüm. Hiç bir şey anlatmadığım halde, söylev falan çekmeden, hiç bir koşula bağlamadan bana para veren bir adamdı bu. Kendisine olan borcumu hiç bir zaman ödeyemeyeceğim Kir Nikola.

Ve dostlarım, biliyor musunuz kimdi bu kadın?

Adrien'le Petrof, yaşaran gözlerini iri iri açtılar:

— Hani şu... şey var ya... odur mutlak...

— Evet, öyle: demin, Komorofka Geçidi'nin orda, küçük sarışın oğlanla girdiğim kulübedeki kadın.

— Aman! diye bağırdı Samoyla; yarından tezi yok hekimin birini bir arabaya atar, ona koşarım!

— İyi yüreklilik etmiş olursunuz, dedi Mihail, yalnız yiğit Samoyla'cığım, bu zavallı kadın için «yarından tezi yok»un, hekimin, iyiyürekliliğin bir anlam taşımadığını, *Onulmaz*'ın eline düştüğünü bilmenizi isterim!

«Az önce Vereşçagin'in ölümüyle onulmaz bir yara aldığını söylediğiniz sanatın yarası, Vereşçagin'i fersah fersah geride bıraka-

cak başkaları tarafından sarılabilir. Ama *babuşka*'mı yere seren onulmaz yara, yaraların en acılısı, en kanlısı, en içe işleyicisidir, çünkü burda yitip giden bir daha kimsenin yapamayacağı resimler değil — Evren'in son ereği olan —, kendi varlığına da yokluğuna da aynı kayıtsızlıkla bakan, büyük bir soğukkanlılıkla bizleri kırıp geçiren yaşamın ta kendisidir.

— «Ve bu *Onulmaz yara,* dünyanın dört bir yanında, gece gündüz açılmaktadır: çalışırken, dinlenirken, uyurken, gezip tozarken, şarkı söylerken ya da ağlarken. Onun keskin kılıcı hiç sektirmeden inip kalkar, dünya döndükçe de devam edecektir inip kalkmaya, çünkü kötülük varoluşun kendisindedir. Hiç bir şey gelmez ona karşı elimizden. Ne yapabiliriz durmadan boyatan, fırtınanın soyup soğana çevirdiği ağaç karşısında? Ne yapılmalı?

Dingin olmalı... Dingin... Sonsuza dek kanayacak yaralarımıza sürmek için dinginlikten daha iyi merhem bulamayız... Işıklı ve açık seçik kayıtsızlığıyla yalnız o gösterebilir Yaratan'ın karmaşık yapıtını bize, yalnız o bize bu yapıtın gizli saklı yanlarını gösterip acımasızlığını azaltabilir.»

Tutkulu bir dostluk, beklenmedik bir açılmayla dolu bu fırtınalı öğleden sonrasının ardından üç gün geçmeden Zoitza ananın evine keder, hattâ ölüm yası çöktü. Adrien az kalsın zatürreeden ölüyordu.

O akşam zangır zangır titreyerek eve döndü, yemek yemeden yattı. Gece yarısı, evdeki bütün yorganlar onu ısıtmaya yetmiyordu. Sabahın dördünde, anası, *yungi*'nin (bıçak yarasının) yerini bulabilmek için yumurta sarısı gezdiriyordu göğsünde, oysa çocuğun derdi bıçak yarası falan değil, solunum güçlüğüydü. Körolası «bıçak yarası» tam sol memenin altında bulundu, yumurta sarısı oraya gelince «bir anda patladı». O yanına yatırıp memenin üstüne karabiber ve tuz ekti, ler, eski bir fanilayla sardılar, ama hiç bir işe yaramadı: iki saat sonra — yani zavallı kadının işe gideceği saatta — Adrien alev alev yanıyor, kendinden geçiyordu. Akıllı uslu sayıklaması sırasında tek bir sözcük dökülüyordu dudaklarından:

— Mihail... Mihail... Mihail...

Ve üstündeki yorganları kaldırıp atıyordu. Korkan, acı acı gözyaşı döken zavallı anası bir anda dedikoduyu falan unuttu, doğruca çörekçiye koştu, öyle bir hışımla açtı ki kapıyı, küçük çıngırak tavana uçtu.

— Mihail! diye bağırdı; Adrien ölmek üzere, sizi çağırıyor! Ah, ah, gitti yavrum!

Mihail, bütün hazırlıklarını bitirmiş, sepetini yüklenip çıkmak üzereydi. Dertli ana-

nın böyle hışımla içeri girip o üzücü lâfları kusursuz bir Rumca'yla söylemesiyle robot gibi geriye döndü, beti benzi uçtu, usulca sordu:

— Adrien ölüyor mu dediniz?

Sonra Kir Nikola'ya döndü

— Başınızın çaresine bakın artık, dedi.

Ve Adrien'in anasına dönerek

— Hadi gidelim! dedi.

Kimsecikleri tanımayan Adrien'i görünce, hastalığın derecesini anladı, ama bir gün önce verdiği öğüde uyarak kendini tuttu, ceketini çıkarırken.

— Kuyu suyuyla bir çarşaf getirin bana, dedi.

İstediklerini getirdiler. Mihail herkesin çekilmesini istedi, çünkü Leana'yla anasından başka, salkım saçak kapıya biriken öbür kiracılar da odadaydılar.

Göz açıp kapayıncaya dek buz gibi suyla ıslatılmış çarşafa sardı Adrien'i, çarşaf az sonra buhar çıkarmaya başlayınca, alıp yeniden soğuk suya soktu. Bu işi bitiren Mihail, mutfakta ağlamakta olan kadıncağızın yanına gitti.

— Dereceniz var mı? diye sordu aynı soğukkanlılıkla.

— Şimdiye dek evimize derece falan girmedi ki! diye karşılık verdi kadıncağız hıçkırarak.

— Mutlaka bir derece bulmalıyız... Ben Adrien'in başından ayrılmayacağıma göre, siz

hemen bir eczaneye koşup satmalın. O arada bir de hekim çağırırsanız iyi olur.

Zoitza Ana, iki gözü iki çeşme, koşarak bir iki sokak dolaştı, sonunda hem dereceyi, hem de doktoru getirdi. Derece çalışmadı, ama hekim Mihail'i şaşırttı. Kara kuru, ufacık tefecik, gözleri ve hareketleri sincabı andıran, genç, yoksul bir Yahudi'ydi doktor. Hastadan önce evin ve hastabakıcının yoksulluğunu görmüştü adam; bunun üzerine, hastabakıcı yanına yaklaştı, Fransızca:

— Durum kaygı verici olsa bile, sakın kimseye belli etmeyin lütfen! diyerek hekimin ağzını açık bıraktı.

Doktor sıcacık bir ilgiyle Mihail'in gözünün içine baktı, Adrien'in ateşini ölçüp 40 olduğunu gördü. Sonra bastonunu eline alıp:

— Aynı şeye devam edin, dedi; bu durumda salık verebileceğimiz tek şey, soğuk çarşafla sarmayı yapıyorsunuz nasıl olsa. Süt, et suyu, biraz da şarap içirin. Dereceniz olmadığına göre, benimkini bırakıyorum.

Bunları Mihail'e Fransızca söyledikten sonra, bir köşeye büzüşüp önlüğüyle yüzünü örterek ağlayan anaya döndü, elini omuzuna koyarak:

— Oğlunuz bu hastalığı yenecek, ve inanın bana, daha epey çorap örecek yavuklularının başına. Ayrıca, herhangi bir şey olursa, yine emrinizdeyim. Hoşça kalın, dedi ve çıktı.

— İyi ama, Doktor Bey, diyerek arkasından koştu ana: borcumu vermedim daha.

— Borcunuz falan yok, kadınım. Asıl Tanrı'nın bana borcu var! Hadi sağlıcıkla kalın!

Kadıncağız, ağzı açık, avlunun ortalık yerinde kala kadı. Olup biteni anlayan Mihail koşup kapıda yakaladı doktoru:

— Özür dilerim doktorcuğum: elinizi sıkabilir miyim?

— Hay hay!

Ve iki adam göz göze geldiler, birbirleri için sözle anlatılmaz şeyler geçirdiler kafalarından.

Mihail, üç gün üç gece gözünü kırpmadı, kuyudan taze su almaya gittiği anların dışında bir an bile hastanın başından ayrılmayıp sürekli olarak çarşafı değiştirdi; üçüncü günün sonunda Adrien kocaman gözlerini açtı, aynı anda hem anasının, hem dostunun boynuna sarıldı. Üçü birden sevinçle ağlaştılar. Mihail:

— Dostum, kurtuldun galiba, dedi, ve bunu kutlamak üzere, şimdiden sonra sen diyeceğiz birbirimize!

Samoyla da ordaydı, bu sevince o da katıldı, avluya çıkıp zıp zıp zıpladı, Leana da içlerinde olmak üzere, önüne geleni kucaklayıp öptü, çarşıdan, Adrien'e et suyu çıkarsınlar diye, koca bir sığır buduyla bir araba sebze getirtti, ama hasta daha pek iyileşmemişti. Zaman zaman dinlenmesine izin verilerek,

beş gün daha devam ettiler bakıma, o arada Petrof, yerini kendisine bırakması için az kalsın kavga ediyordu Mihail'le. Mihail, Adrien'in ayakucuna attığı bir şilteye uzanıp tek gözle uyuyarak yerine getirdi bu isteği. O zaman bütün mahalle halkı bu insanlar arasındaki sevginin «o biçim» olmadığını, Mihail'inse sırtındaki partallardan ayrı bir adam olduğunu anladı.

— Tanrı korusun: o kurtardı Adrien'imi! Şimdi artık iki oğlum var, ve çok mutluyum! diyen ananın önünde eğiliyor:

— Evet, Zoitza, haklısın, çok kötü davrandık bu zavallı yabancıya, diyorlardı.

Böylece her şey süt liman oldu. Hattâ, Leana, Adrien'in gülen bakışları altında, bir gün, kedi gibi Mihail'e sokulup:

— Paris'ten bir moda dergisi getirtmek istiyorum, ama bu işi nasıl yapacağımı bilemiyorum, dedi. Siz bu dili bildiğinize göre, bana bir yol gösterebilir misiniz?

Mihail bir divit aldı, iki üç satır karalayıp Paris'teki büyük bir kitabevine gönderdi, sekiz gün sonra, Leana, bir kiloya yakın moda dergisi alıyordu; ama onu asıl sevindiden, paketin üstüne *makinayla yazılmış* adını görmek oldu.

Ve iki dost, onun avluda haykırdığını duydular:

— Öyle sevindim, öyle sevindim ki, şey olmasa... koşup boynuna sarılırım valla!

— Kadın denen yaratığın erdemi hep böyle «şey olmasa»ya bağlıdır, dedi Mihail.

Adrien, zatürreden on beş gün hasta yatıp bir hafta da dinlendikten sonra geri gelmemecesine yitirdiği dokuz küloyla kurtuldu: buysa, yarınki verem için ortamın hazırlanması demekti. Ancak, dolu dizgin sürdüğü yaşamın suratına indirdiği bu korkunç silleden sonraki ilk sokağa çıkışında, hiç değilse, Mihail'le Petrof'un ortasında, hâlâ alev alev yanan gözleriyle: «Bedelini ödedim! Hakkım bu benim!» diyerek, başı yukarda dolaşabiliyordu.

Kir Nikola yerine hemen başkasını bulmak zorunda kaldığından, Mihail şimdi artık Petrof'la çalışıyordu. Konut konusunda, ana oğulun bütün ısrarlarına karşın, Adrien'in evine gelmemekte direnmiş, dostunun yattığı odanın tam karşısına rastlayan yazlık barakaya atılan yatakla yetinmişti.

Ancak, Mihail bu derme çatma barakayı bile zehir içercesine istemeye istemeye kabul etmiş, Leana'yla ve öbür kiracılarla «burun buruna yaşamak»tan duyduğu sıkıntıyı açıkça söylemişti Adrien'e.

Ama yazgı bu işe de burnunu soktu, hiç beklenmedik anda bizimkileri kaptığı gibi Grivitza sokağından ayırdı, uçsuz bucaksız dünyayla «burun buruna getirdi».

Bu apansız serüven şöyle başladı:

O ılık havalı, verimli eylül ayındaydılar. Petrof iyice kendine gelen Adrien'e, Mihail'le birlikte *Rus sobası* kurmakta olduğu bir papazın evinin duvar resimlerini üstüne almayı önerdi. Adrien göklere uçtu:

— Kurduğum düşler gerçekleşmeye başlıyor! dedi; özgür dostlar olarak, üçümüzün, özgürlük içinde, yan yana çalışması, hakkımız olan mutluluğa doğru atılmış ilk adımdır.

Hemen gidip işyerini gördü. Daha o gün söz kestiler. O akşam, şöyle azıcık *aldamaş* içip kafayı bulduktan sonra, sağa sola yalpa vura vura, türkü çağırarak eve dönüyorlardı.

Ve bu güzel yaşam üç hafta sürdü.

İbrail'le papazın köyü arasında, sabah gün ağarırken ve akşam batan günün son kızıllıkları ufukta kanat çırparken yürüdükleri beş kilometre uzaklık vardı. Her genç gibi yürüyerek gidiyorlardı köye: geç kaldıkları, gökyüzü onlara pek bir şey demediği, ya da bizim «sobacı çırağı»nın kaşları arasında dikey bir çizgi belirdiği zaman, kısacık; gökyüzü, yeryüzü ve gönülleri, yaşamın akışını durdurup onu bir solukta içen bir atılımda birleştiği zamansa uzun (iki misli uzun) gelen, bir saatlık bir yoldu bu. Ve onlar yaşamı hep böyle bir dikişte içiyorlardı, çünkü tan kızıllığı gökyüzü denen şarap tasının yarısını tutuşturduğu ve toprak — iki metre boyunda, göz

alabildiğine uzayıp giden — mısırların ağırlığı altında ezildiği anda, yaşam tam gönlümüze göredir; uzun ve ıssız yolun iki yakasını kaplayan mısırlar, kendilerini toplayan genç kadınlar gibi uzatmaktadır tombul, sütlü memelerini; kadınlarsa, bu uçsuz bucaksız ormanın içersinde, kederli türküleriyle, erkeklerin kanatlarını kesmeye uğraştıkları Aşk perisine seslenmektedirler.

Böyle anlarda, Mihail'in kaşlarının arasındaki alnını ikiye ayıran keskin çizgi yokoluyor, ardından kurt geliyormuşcasına koşmaktan vazgeçiyordu. Açık başını ve göğsünü öne veriyor, kırış kırış olmuş ceketini savura savura yürüyor, batıdan esen yel yarı açık gömleğinden girip kıllı göğsünü okşarken, ayakları pamuk yumuşaklığındaki tozlu yola hemen hemen değmiyor, zamanın akışını durdurmak istercesine ağırlaşıyorlardı. Hep Adrien'in solunda, Petrof'un sağında yer alan Mihail, zaman zaman kendini iki sevgi jandarması arasında sanıyor, ve bu hiç hoşuna gitmiyordu. Onlara «yaşamayı öğretmek» için, inatçı bir suskunluğa gömülüyor, yüzünde tatlı bir sevinç, gözlerinde alaycı bir parıltı, gözcülerinin sabrını tüketip sonuçsuz kalan bekleyişleriyle eğlenerek tam bir saat ağzını açmadan yürüyordu. Böyledir işte şu garip insan yaratılışı, söylemek istemediğiniz şeyi merakla bekleyen kişi, dinlemeyi hiç arzulamadığınız şeyleri saatlerce anlatan kadar can sıkıcıdır.

İbrail'le Rus papazının evi arasındaki ilk gidiş gelişleri böyle can sıkıcı oldu, ama bizimkiler kısa zamanda yendiler bu sıkıntıyı: Mihail'in yol boyu, sert mısır yaprakları üstünde elmas gibi parlayan çiğ tanelerine dokunduğu, koçanlardan çıkan sarı ipek tüyleri okşadığını, göğe taş attığını görünce, onun yaptıklarını yapmaya başladılar. Ve bu, hiç de zararlarına olmadı. İlk geliş gidişlerin hayal kırıklığı unutulunca; Mihail, dostlarının delişmen oyunlarla kendisini geçtiklerini, uçsuz bucaksız mısır denizine daldıklarını, az sonra al yanakları keskin yapraklarla çizilmiş olarak dışarı fırladıklarını, korkuyla kaçışan bıldırcınları tazı gibi kovaladıklarını görünce, keyiften uçtukları bir sabah:

— Görüyor musunuz, dostlarım? dedi onlara. Dünyanın en ilgi çekici insanı bile, çevresindekilerden daha fazla ilgiye değmez, hatâ bunlar bir mısır tarlası, bir yol ve gökyüzü olsa da.

Böylece kendisine yöneltilen ve hep mucize uman bekleyişten kurtulan Mihail de rahatladı, öyle ki, bir akşam, «saçma sapan» lâflar etmeye başladı.

Ve o gün, Rus papazının evindeki işin sonu oldu, suçsa, her zamanki «bir bardak» iyi kotnari şarabındaydı, bardak yine o bardaktı, ama bu sefer biraz sık dolup boşalmıştı.

Suçu şaraba yüklüyorum, ama asıl kusur papazdaydı, hem yapılan işten, hem de

«kilisesi»nden hoşnut olan papaz efendi, iki yüz ellişer litrelik kutsal «nitrogliserin» fıçıların musluğunu bizim üç zanaatçının ağzına dayamıştı. Rumen köylüsü bu «kızıl papaz»dan çekindiği, yolda karşılaştığı zaman mendiline bir düğüm attığı halde, papaz efendi, böylesine yoksul bir köy için biraz fazlaca varlıklı kaçsa bile, yiğit bir din adamı, yiğit bir insandı. Köydeki dedikoducu kocalar da kızmaktaydı ona, çünkü esmer insanların doldurduğu köyde, zaman zaman,papazın çocuklarına şaşırtacak kadar benzeyen sarı kafalı çocuklar boy gösteriyordu. Gerek kocalar, gerek papazın karısı öfkeden kudurmaktaydı. Bu garip işin açıklanmasını isteyen kocaya, «böyle utanılacak varlık doğuran» kadın şöyle karşılık veriyordu:

— İyi ama, efendi, sen de bilirsin ki, gebe kadın gördüğünden etkilenir... Bu da karnındaki çocuğa yansır. Ben de herhalde, pazar günü âyinde, ya da yavrumuz bir aylıkken evimizi kutsamaya geldiğinde aşırı bir merakla baktım papaz efendiye... kim bilir?...belki de çok bakmışımdır!...

— Ne diyorsun sen be kadın? diye karşılık verirdi koca, papaz efendiyi yalnız pazar âyininde, bir de ilk kırk gün içinde görüyorsun, sonra da çok baktım herhalde diyorsun ha? Peki, her gün gördüğün falde, bana bakmadın mı azıcık?

Köylü evlerindeki durum buydu. Ama papaz efendinin evindeki durum daha da kötüy-

dü. Kötüydü, çünkü papazın evi kilisesinin çocuk yuvası gibiydi. ve karısı küçük papaz adayları üretimini tekelinde bulundurmak istiyordu. Ve Tanrı'ya hizmetten başka bir şey düşünmeyen adamcağız, köylülerle karşılaştığı zaman mendile atılan düğümle vartaya atlasa da, karısından bu kadar ucuz kurtulamıyor, yediği papara boğazında kaldığından, onu «bir yudum kutsal şarapla» yutabilmek üzere sık sık bodruma inmek zorunluğunu duyuyordu. Bu «kutsal şarabı»ysa, âyinlerde dindarlara sunmak için saklıyordu aslında. Ama köylüler bu konuyu da çekiştirmekteydiler:

— Biz şu mereti ancak âyinlerde *kaşıkla* içerken, papaz efendi evde *şişeyle* yuvarlıyor! diye bağrışıyorlardı.

Oysa doğru değildi bu dedikleri. Bizim üç kafadar, papaz efendinin «şişeyle» değil, bardakla içtiğini gözleriyle görmüşlerdi. Gördüler ve onunla birlikte Tanrı'ların onuruna kadeh kaldırdılar, çünkü zavallı adamcağız evdeki dertlerden bunalmakta — saçı sakalı dikilmiş olarak, kocaman, kızıl suratıyla gülerek — o kezzap karısından kaçmakta, bizimkilerin yanına gelip hanımın zehirli sözlerini unutmaktaydı.

Yine böyle güzel, insana şehvetli bir tembellik veren bir sonbahar günü, bizimkiler, ansızın, ilenmelerle süslü bir tabak tencere gürültüsü işittiler. Her zamanki kıskançlık

kavgalarından biridir diye düşündüler; ama bir de baktılar ki, zavallı papaz efendi cehennemden kaçarcasına fırlıyor mutfaktan dışarı, yuvarlanıp ayaklarının dibine gelen, köylülerin *papaz-tenceresi* dedikleri uzun, kara şapkası da ardından. O arada, kutsal eş kocasına bağırmaktaydı:

— Al şu tencereni de! Şeytanlar götürsün seni, bir daha suratını görmeyeyim! Domuz herif seni!

— İşitiyor musunuz, çocuklar? diye göğüs geçirdi zavallı papaz efendi «tencere»sini yerden alıp yenine silerek. Ah, ah! sakın şaşmayın! Kadın milleti, papaz karısı da olsa, iblis de, hep aynıdır. Nikâhı bitirdiğiniz an tepenize çullanır, bağlılıklarıyla ananızı beller. sizi de buna zorlar, yaşamınızı zindan ederler. Behey ulu Tanrım! Dul kalamayacak mıyım! İşte ondan sonra yaşamaya başlayacağım, çünkü biz papazların ikinci kez evlenmesi yasaktır. Buysa, bilge elinden çıkmış bir yasadır. Onu yapan da evlilik denen nesneyi tatmış besbelli.

Sözünü bitirdikten sonra bodruma koştu, bir testi «Kotnari amberi» ile Rumenlerin *güdem* dedikleri çok biberli ve kuru sucuktan koca bir kangal alarak geri geldi.

— Hadi dostlarım, dedi bardağını kaldırarak: bir güzel yiyip içelim! Çok şükür, elimizde hâlâ evlilik zehrini içmemiş o iyi yürekli İsa'nın kanından var!

— İyi ama, aziz Peder, diye atıldı Samoyla, Kutsal Kitap insanların «kum gibi çoğalmaları» gerektiğini söyler...

— Evet, öyle, diye karşılık verdi papaz efendi şaraba batan sakalını sıvazlayarak, «kum gibi çoğalmalı» elbet, ama bu iş evlenmeden de yapılabilir... Hem sonra, Kutsal Kitaplar da birer kitaptırlar alt tarafı, yani diyeceğim, lohusa kadınlar gibi, onların da erdemli olması son derece kolaydır.

Petrof, camları zangırdatan o ünlü kahkahalarından birini koyvermişti. Papaz ürktü:

— Aman, evlâdım, gülme o kadar yüksek sesle! «Baş belâsı» buraya gelip şu boya küplerinizden birini kafama fırlatabilir!

Ve hemen koşup kapıyı kilitledi.

Yavaş yavaş eriyen *güdem*'le birlikte, beş litrelik şarap testisi de boşalıyordu. Papazın yüzü gittikçe kızarıyordu, ama kafası yerindeydi. Bizimkilerinkiyse hafiften dönmeye başlamıştı. Araç ve gereçleri hemen o gün taşıtmaya niyetli olan Petrof, arabalı bir köylü bulmaya gitti. Az sonra, resim sehpalarının üstüne ata biner gibi tünemiş, İbrail'e yollanmıştı, sakalını çekiştiriyor, arabanın sarsıntısını çekmemek için yaya yürümeyi yeğleyen Mihail'le Adrien'e şaklabanlıklar yapıyordu. Bizimkiler, biraz da bu son dönüş sırasında başbaşa kalabilmek için seçmişlerdi yayan gitmeyi.

«Topal bir tavşan tarafından günbatımı noktasına doğru sürüklendiği» halde, güneş hâlâ pırıl pırıldı.

Sereth vadisine tepeden bakan yol bekçisinin evini geçtikten sonra, yol, ikiye böldüğü uçsuz bucaksız mısır tarlaları arasına dalıyordu. Köylüler — ataları haydutlar gibi — buraya gelince adımlarını yavaşlatır, yeleklerinin düğmelerini açar, bir sigara yakarlardı. İşte burda, bu kıpır kıpır ıssızlıkta ortaya vururlar sevinç ya da üzüntülerini, burda haykırırlar esen yele karşı sevgi ya da nefretlerini. Tutkulu kişiler, işte bu bereket denizinden geçerken kendilerini tutamayıp engine açılırlar, bu tutkulu insanlardan biri olan Mihail de kendini tutamadı oraya gelince. Yarı yumuk gözlerine anıların sisli perdesi indi, omuzları, yaşadığı acılı günlerin ağırlığı altında çöktü.

Adrien, dönüp yüzüne bakmadan sezdi içinden geçenleri. Ah, ah, şunu bunu görebilmek için gözümüzden başka şeyimiz olmasa ne yazık olurdu zavallı ruhlarımıza! Yol arkadaşınızın sigarasıyla gereğinden fazla uğraştığını; ikide bir başını öteye çevirip göğüs geçirdiğini; yolda bir sürü tümsek varmışcasına habire yere baktığını hissederseniz, gönlünde yatan türküleri çağırmasını istiyorsanız, sakın ona ilişmeyin!

Mihail'i rahat bırakabilmek için bin bir türlü oyun icat ediyor, ve bu çocukça oyunlar, dostunun kendisine duyduğu sevgiyi art-

tırıyordu. Ayrıca, çekirge, cırcır böceği yakalamak, iki adım geride kalıp yakaladığı hayvanları seyretmek başlı başına bir zevk değil miydi? Ya mısır koçanlarının başında oyalanmak, tanelerin büyüklüğünü görmek üzere tırnakla kılıflarında bir delik açmak?

Mihail, sigarasına ateş istemek için durdurdu Adrien'i, ve sigarayı yakarken gözünün ta içine baktı. Adrien'in dudaklarında, hastalıktan yeni kalkmış bir insanın kavuştuğu dinginliğin tatlı gülümsemesi vardı.

— Üşümüyor musun, Adrien? diye sordu.

— Yoo! Hattâ «kebem» olsa, burda yatardım.

— Peki, biraz oturalım öyleyse.

Bunu dedikten sonra, yol kenarındaki adam boyu otların arasına attı kendini kütük gibi.

— Görüyor musun? dedi, düşçü dostlar her zaman hoş olmuyor: kimi zaman, senin gibi iyi arkadaşların yanında, tek başlarına düş kurmak istiyorlar. Biraz bencillik belki bu, ama iyi meyve verecekse, bencillik de yaşam ağacını besleyen özsulardan biri olabilir. Kızmadın değil mi bana?

— Niye kızayım canım? Ayrıca, hiç bir şey farketmedim ben.

— Sus, melek yüzlü şeytan, sus! diye sözünü kesti Mihail. Bana mı öğreteceksin bu işleri?

Adrien gülüp itiraf etti:

— Evet, haklısın: benden uzaklaştığını

hissettim, ama sevgi borusu çalıp seni yanıma çağırmaktansa, kendi başına gelmeni yeğledim.

— Tamam! Böyle olmanı isterim işte. Bu dediğin doğruyu göz önünde bulundurursan, iki yakın dost oluruz. Ben de şimdi sana, yarı yola dek seni yalnız bırakmamın nedenini söyleyerek çelebiliğine karşılık vereyim.

«Az önce, yol bekçisinin kulübesinin önünden geçerken, birbirlerinin üstüne çıkarak, kendilerince eğlenen iki serçe gördüm. Ve şeytanlar götürsün beni — kafam da şaraptan dumanlı olduğu için, serçeler eski bir öyküyü, tatsız, ya da tam tersine, tatlı bir şeyi getirdiler aklıma. Bilir misin bunun ne demek olduğunu, Adrien? Hüzünle sevinç birbirine karıştı mı... Çok kötüdür... Başlar için kaynamaya. Neyse, gelelim benim öyküye: eskiden de böyle alt alta, üst üste eğlenen iki serçe görmüştüm.

«Duvarlarla, çok yüksek duvarlarla çevrili, büyük, alabildiğine büyük bir avludaydım. O zamana dek hiç kimse aşamamıştı bu duvarları! Bense, birkaç gündür onların ardındaydım. Böyle bir yere düştün mü, tek bir kaçış yolu vardır: eskiden yaşanan günleri düşünüp yeniden yaşamak. O kadar. Bunu yapamayan ölür gider. Ben de elimden geldiğince yapmaya çalışıyordum bu işi.

«Mevsim bahardı, kimi zaman dolaşarak, kimi zaman taşlara uzanarak, ve daha çok bu ikincisini yaparak geçiriyordum günlerimi.

Zaman zaman, güneşin, rüzgârın, yağmurun, gözümün önünde birbirini kovalayan, o aşılmaz duvarlarla çevrili yerdeki yaşamım kadar özgürlüksüz ve saçma gözüken bu ögelerin varlığını nasıl açıklayacağımı şaşırıyordum...»

Mihail sözünü yarıda kesti, bir sigara sardı, sonra bir kez daha Adrien'in gözlerinin içine bakarak ansızın sordu:

— Hiç özgürlüğünü yitirdin mi?

— Hayır, hiç yitirmedim.

— Bir güncük, bir ancık, çok zor bir anda yitirmeni dilerim... Bizim gibiler için, son derece önemli bu: yurdundan dışarı adımını atmamış adam ne kendi yurdunu, ne de başka ülkeleri tanır, özgürlüğünü yitirmemiş insan da ruhunun yüce yanlarından da, zayıf yanlarından da habersizdir. Ah, ah, şu Tanrı'nın cezası yeryüzünde her şey insanın gönlüne göre değildir, ama dengeyi yitirme pahasına da olsa, her şeyi duymak bilemeyeceğin kadar iyidir!

«Ben de az kalsın dengemi yitiriyordum. O durumdayken, insan garip bir gürültü, uzayı kaplayan bir titreme duyuyor, hani şu köylülerin en ince ayrıntısına dek anlattıkları, yersarsıntısından önce işitilene benzer garip uğultu bu. Onunla birlikte, kafanın hafiflediğini, buna karşılık tepene şaşırtıcı bir ağırlığın bindiğini hissediyorsun. Sevdiğin yüzler birer birer gözün duyarlı tabakasında belirip kafanın arka tarafında gözden yitiyor,

gözler fırıl fırıl dönmeye başlıyor, kolların, bir yere dayalıysalar bile, yeniden dayanma gereksinimi duyuyorlar. Bütün bunlar bir saniyede olup bitiyor, sonra... Sonra, iki şeyden biri oluyor: ya çıldırıyorsun, ya da aklın başına geliyor. Benim aklımı başıma, deminkilere benzeyen iki serçe getirdi.

«Aklımı kaçırma tehlikesiyle burun buruna geldiğim anda, sözünü ettiğim avludaydım, en çok sevdiğim yer orasaydı, sırtüstü taşlara uzanmış, ayaklarını kaldırıp duvarın en yüksek noktasına dayamış, bir saattir kim olduğumu öğrenmek üzere adımı tekrarlamaktaydım. Dediğim gürültüyü işittiğim, tepeme başımı tüy gibi hafifleten darbeyi yediğim, ellerimle döşeme taşlarını yokladığım an, gözümün önünden, birbirinin ardısıra, kocaman kara gövdeleriyle göğü kaplayan iki kuşun geçtiğini farkettim: oysa bunlar, beyinsel dengenin bozulmasından ötürü öyle kocaman ve kara gözüken iki minik serçeydiler. Ancak, onların geçişi, aklımı başıma getirmeye yetti.

«Bunun üzerine kalkmak istedim: yerimden bile kıpırdayamadım, beklemek zorunda kaldım. Ve işte o zaman farkettim az önceki görüntünün garipliğini: serçeler duvarın tepesine konmuşlardı; onların cıvıldaşarak oynamaları müthiş bir dinginlik getirdi içime. Üste çıkan hep aynı kuştu. Art arda, tam on kez çıktı öbürünün üstüne. Gerçek-

ten bir erkeklik gösterisi miydi bu — eğer öyleyse, harika bir şey doğrusu —, yoksa şaklabanlık mı?

«Öykünün sonunu da, bu işin aslını da bilmiyorum.»

Sonra, yola koyulmak üzere kalktı ve ekledi

— Al sana *bir iki saçmalık!* Bu serçe öyküsünü de, bizim kızıl papazınkine benzeyen erkekliklerini de unut emi!

Bundan sonra, kente kadar, tek söz etmediler. Mihail, hemen eski buz gibi, suskun, sevgisini ya da zihninden geçenleri dışa vurmayan adam oluverdi.

Kentte, sokak lâmbalarının altından geçerlerken, dönüp kötü kötü Adrien'in gözünün içine bakıyordu. Kaşlarının arasındaki çizgi her zamankinden daha sertti. Adrien ürktü. Konuşması mı, yoksa susmaya devam etmesi mi gerektiğini bilmiyordu. Oysa hiç bir suçu yoktu: ne patavatsızca bir soru sormuş, ne de öyküsünü anlatmaya zorlamıştı onu.

Eve vardıklarında, Mihail akşam yemeğine gelmedi, doğruca barakasına gitti, lâmbasını bile yakmadan, öylece yattı. Adrien'in üstelemelerini yarıda kesti

— Beni rahat bırak dedim mi, bu sözüm dinlenmeli: naz yapmam çünkü.

Adrien'in anası olup biteni öğrenmek istedi:

— Kırdın besbelli çocuğu!

— Yok be anacığım, yemin ederim kırmadım.

Kadıncağız Mihail'in yanına gitti, karanlıkta başını okşayarak:

— Hadi gel, kızma ona! Kötülük ettiyse kulaklarını çekerim! Yeter ki söyle sen...

Mihail kadının eline yapışıp öptü:

— Güzel ana... Kutsal Ana... İnanın bana, Adrien'in hiç payı yok şu anki üzüntümde. Kusur bende, daha doğrusu bende de değil: içimi yakan birtakım şeyler geldi aklıma. Onun için, rica ederim yalnız bırakın beni. Kimse avutamaz şu anda beni. Yapım böyle... Geçer sonra...

Gece yarısı mıydı? Gece yarısından önce ya da sonra mıydı bilmem?

Adrien, gördüğü korkulu düşün etkisiyle uyandı: Mihail başını bir kalenin duvarlarına vuruyor, surlara tüneyip cıkırdayan serçelerle konuşuyordu.

Bunun kötü bir düşten başka bir şey olmadığına aklı kesince, uyku akan gözleri yeniden kapandı.

Ama az sonra, açık seçik gözünün önüne gelen: «Peki, Mihail yerinde mi acaba?» sorusuyla bir daha uyandı.

Yataktan fırladı, ışığı yakıp saata baktı: Pantolonunu giydi, ışığı kıstı, anasını

uyandırmamak için pencereden çıktı. Hava iyiydi. Gökyüzü yıldızla kaplıydı. Yeni gün, usul usul tanyerinden uzatıyordu aksaçlı başını.

Adrien, yüreği küt küt atarak baktı Mihail'in yatağına: baraka boştu! El yordamıyla torbasını aradı: o da yoktu!

Bir an, böyle bir dostluk suçuna inanmak istemedi, sonra, eskiden Mihail'in kendisine öğrettiği bir halk sözü geldi aklına:

«Herhangi bir *giz* senin içinde hapis kaldığı sürece, kölendir. Ama başkasına açtığın an, sen onun kölesi olursun.»

Evet, işin aslı buydu: Mihail kölelikten hoşlanmıyordu...

O eylül sabahı, tanyeri ağarırken Galatz kapısında olsaydınız, genç bir adamın, sırtında yalnızca bir gömlek, yalın ayak, başı kabak, yel gibi koşarak kentten çıktığını görürdünüz.

Koyunlarını dikenli ovaya otlatmaya götüren çobanlarla, İbrail'e sebze getiren bostancılar onu böyle görünce haç çıkarıyor:

— Herif çıldırmış besbelli! diyerek arkasından tükürüyorlardı.

«Evet öyle, çıldırdım!»... diye düşünüyordu Adrien onların lâflarını işitince.

Böyle çılgınca koşarak eşekleri, koyunları, kargaları, saka kuşlarını ürküttü, kendini

köpeklere paralatmaktan ve yolun iki metre ilersinden geçerken yeri göğü sarsan trenin altında kalmaktan zor kurtuldu.

Altın sarısı gökyüzüyle, külrenkli ovayla başbaşa kaldığı zaman, birkaç yüz adım önünde, torbası kalçasını döven, salına salına yürüyen ufacık bir adam gördü — boyu ufak, yüreği büyük, ardında olup bitenden habersiz, İbrail'i de, Adrien'i de, sonradan içini sızlatacak anılar arasına katmış bir adam.

Dost, dost! Dostluktan kaçan aşağılık dost, kaç bakalım nereye kadar kaçacaksın! Seni şöyle bir kucaklayayım da, gör gününü!

Tazı gibi atılan birkaç adım, sonra:

— Mi-haaa-iiiil!...

Ve Adrien'in tozlu serin, yola kapaklanışı.

Mihail, kurşun yemiş gibi olduğu yerde dönüyor, kollarını havaya kaldırıp haykırıyor:

— Hayır, hayır, olmaz!... olamaz böyle şey!

Koşup geliyor, dostunun buhar çıkaran vücuduna sarılıp yüzünü gözünü öpücüğe boğuyor:

— Bağışla beni, Adrien! Bağışla! Lâyık değilim ben böyle bir dostluğa!

— Hem de nasıl! diyor beriki başıyla.

Mihail, Adrien'in terden sırsıklam olmuş gömleğini çıkarıp kendi torbasından aldığı temiz bir gömlekle, temiz ceketini giydiriyor, ayağa kaldırıp eline yapışıyor:

— Hadi gel, koşalım şimdi, koşalım yoksa ölürsün!

Adrien'se:

— Hayır, ölüme değil!... Yaşama koşalım!... Çünkü, şimdi artık el ele, aynı yöne doğru koşuyoruz!...

...

Ve işte böylece İbrail'den ayrılıp engin yeryüzünün bilinmeyen köşelerine yollandılar.

YANKI YAYINLARINDAN ŞİMDİYE KADAR ÇIKMIŞ OLAN ESERLER

	Kuruş
1 — GÜNEY POSTASI: Antoine de Saint Exupéry	400
2 — FAKİR ÇALGICI: Franz Grillparzer	300
3 — ANTİGONE: Kemâl Demirel	300
4 — MAX SCHELER ve Fr. NİETZSCHE'de Trajik olan: Dr. İoanna Kuçuradi	400
5 — YAZIŞMALAR: Maksim Gorki Anton Çehov	300
6 — ALTINCI KOĞUŞ: Anton Çehov	400
7 — KANAYAN İSPANYA: Antoine de Saint Exupéry	500
8 — İLK YILLARIN EMEĞİ: Heinrich Böll	500
9 — FRİDERİKE'YE MEKTUPLAR: Stefan Zweig	400
10 — KEŞİŞ SOFRONİE: Panait İstrati	400
11 — PARKTA: Marguerite Duras	500
12 — SİSTE BİR SES: Jens Peter Jacopsen	500

PANAİT İSTRATI
(1884-1935)

Kapak resmi
VAN GOGH

12,5 LİRA